

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı**

**RIFAT ILGAZ'IN "HALİME KAPTAN" ADLI
ROMANINDAKİ SÖZ DİZİMSEL VERİLERİN
DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra KÜLAH

Mersin, 2014

T.C.
Mersin Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

RIFAT ILGAZ'IN "HALİME KAPTAN" ADLI ROMANINDAKİ SÖZ
DİZİMSEL VERİLERİN DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra KÜLAH

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Oğuz ERGENE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2014

KABUL VE ONAY

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan ..... (İmza)

Yrd. Doç. Dr. Oğuz ERGENE

(Danışman)

Üye ..... (İmza)

Prof. Dr. Faik KANATLI

Üye ..... (İmza)

Yrd. Doç. Dr. Yusuf İNANDI

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Yücel KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Söz dizimi, cümlelerin kuruluş özelliklerini ele alarak, cümle oluşturmada ilke ve kuralları ortaya koyar. Doğru cümle kurmada, iyi bir sözcük hazinesine sahip olmanın yanı sıra bu sözcüklerin ya da sözcük gruplarının nasıl bir araya getirildiğini bilmek, kısacası söz dizimi kurallarına hâkim olmak gerekir. Bireyin söz dizimi kurallarına hâkim olarak ana dilini etkili ve güzel bir şekilde kullanması, anlama ve anlatma becerilerinde kendisini geliştirmesi ise verimli bir dil bilgisi öğretimi ile mümkündür.

Dil bilgisi öğretiminin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için günümüze dek birçok yöntem ve teknik geliştirilmiştir. Ancak öğretimde hangi yöntem ve teknik kullanılırsa kullanılsın, soyut dil bilgisi konuları anlatımının örnek cümlelerden bağımsız olacağı düşünülemez. Kullanılacak örnek cümlelerin, sınırlı sayıda ve kalıplaşmış örnekler olmaması gerekir. Bu açıdan bakıldığında edebi eserler, dil bilgisi konularının anlatımında kullanılacak zengin örnekler içerir. Bu çalışmada, Rıfat Ilgaz'ın "Halime Kaptan" adlı romanı, sözcük grupları, cümle öğeleri ve cümle türleri başlıkları altında söz dizimsel olarak incelenmiştir. Çalışmada değinilen her başlık ya da alt başlık için romandan örnekleme yapılmış; çalışmanın hacmini gereğinden fazla arttırmamak ve tekrara düşmemek amacıyla söz konusu başlıklar için onar örneğin üst sınır olarak belirlenmesi uygun görülmüştür. Romandan elde edilen örneklerle T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlköğretim Türkçe Programı'nda yer alan amaç ve kazanımlara uygun etkinlikler hazırlanmıştır. Söz konusu çalışmayla, edebi metinlerden yararlanarak, nasıl bir dil bilgisi öğretimi gerçekleştirilebileceği konusunda fikir sunmak amaçlanmıştır.

Çalışmam boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, değerli görüş ve önerileriyle bana yol gösteren tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Oğuz ERGENE'ye teşekkürlerimi sunarım.

Esra KÜLAH

Mersin- 2014

ÖZET

RIFAT ILGAZ'IN "HALİME KAPTAN" ADLI ROMANINDAKİ SÖZ DİZİMSEL VERİLERİN DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra KÜLAH

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Oğuz ERGENE

"Rıfat Ilgaz'ın 'Halime Kaptan' Adlı Romanındaki Söz Dizimsel Verilerin Dil Bilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma, Türkçe eğitimi ana bilim dalında, Yrd. Doç. Dr. Oğuz ERGENE danışmanlığında Esra KÜLAH tarafından gerçekleştirilmiştir. 107 sayfa süren ve Temmuz 2014 tarihinde sona eren çalışmayla adı geçen eserdeki söz dizimsel verilerle dil bilgisi öğretimi açısından değerlendirmeler yapma amaçlanmaktadır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, dil bilgisi öğretimi ile dil bilgisi öğretiminde kullanılacak yöntem ve tekniklere değinilmiştir. İkinci bölümde çalışmada ele alınan eserin yazarı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde; araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın yöntemi, kapsam ve sınırlılıklar, veri toplama yöntemi ve verilerin çözümlenmesi başlıkları altında açıklamalar yapılmıştır. Üzerinde çalışılan eserde ele alınan tüm örnekler, sayfa numaraları verilerek incelenmiş; sözcük grupları ve cümle öğelerine ilişkin örnekler, italik yazılarak vurgulanmıştır. Sonuç bölümünde eserde yer alan söz dizimi ile ilgili bulgular ile yapılan araştırmada elde edilen verilerden yola çıkarak ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Çalışmanın sonuna, elde edilen söz dizimsel bulgularla hazırlanmış etkinlik örnekleri eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söz dizimi, Dil bilgisi Öğretimi, Rıfat Ilgaz, Yöntem, Türkçe Eğitimi.

ABSTRACT

EVALUATION OF THE SYNTAX DATA IN NOVEL CALLED “HALİME KAPTAN” WRITTEN BY RİFAT İLGAZ IN TERMS OF GRAMMAR TEACHING

Esra KÜLAH

Master’s Thesis, Department of Turkish Language Teaching

Advisor: Asst. Prof. Dr. Oğuz ERGENE

This study titled “ Evaluation of the syntax data in Novel Called ‘Halime Kaptan’ Written By Rıfat İlgaz In Terms of Grammar Teaching” was carried out by Esra KÜLAH and mentored by Asst. Prof. Dr. Oğuz ERGENE in the department of Turkish Language Education. This study consists of 107 pages and was completed in July, 2014, and it aims at carrying out the evaluation on teaching grammar with the syntax data in novel that has been analyzed.

This study consists of five parts. In the introduction part grammar teaching methods and techniques used in teaching are discussed. In the second part of the study, information about the author of the book that discussed in the study is given. In the third part; the purpose of the research, the importance of research, the problem statement, sub-problems and methods of the study, scope and limitations, data collection methods and data analysis were carried out under the heading description. All samples in the book that has been worked on are examined by giving page numbers; samples about word groups and types of phrases are emphasized by italics. In the conclusion part, the results that were reached by the data about syntax in the book and recommendations on results are given. At the end of the study, examples of activities prepared by syntax data that obtained have been included.

Key Words: Syntax, Grammar Teaching, Method, Rıfat İlgaz, Turkish Education.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Söz dizimi ve Dil bilgisi	1
1.2. Dil Bilgisi Öğretimi	3
1.2.1. Dilbilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi	5
1.2.2. Dil Bilgisi Öğretiminde Temel Yaklaşımlar	6
1.2.2.1. Davranışçı Dil Öğretimi Yaklaşımı	6
1.2.2.2. Bilişsel Dil Öğretimi Yaklaşımı	6
1.2.2.3. Yapılandırmacı Dil Öğretimi Yaklaşımı	7
1.2.3. Dilbilgisi Öğretiminde Yöntem ve Teknikler	8
1.2.3.1. Anlatma Yöntemi	11
1.2.3.2. Çözümleme ve Birleşim Yöntemleri	12
1.2.3.3. Soru – Cevap Yöntemi	13
1.2.3.4. Tümdengelim ve Tümevarım Yöntemleri	13
1.2.3.5. Gösterip Yaptırma Yöntemi	14
1.2.3.6. Programlı Öğretim Yöntemi	15
1.2.3.7. Drama Yöntemi	15
1.2.3.8. Bilgisayar Destekli Öğretim Yöntemi	16
1.2.3.9. Tartışma Yöntemi	16

İKİNCİ BÖLÜM	19
RIFAT ILGAZ (HAYATI - SANATI VE ESERLERİ)	19
2.1. RIFAT ILGAZ (HAYATI- SANATI VE ESERLERİ)	19
2.2. SANATI	19
2.3. ESERLERİ	20
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	22
YÖNTEM	22
3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI	22
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	24
3.3. PROBLEM CÜMLESİ	26
3.4. ALT PROBLEMLER	26
3.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	27
3.6. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	27
3.7. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ	27
3.8. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	28
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	29
BULGULAR VE YORUM	29
4.1. SÖZCÜK GRUPLARI	29
4.1.1. İyelik Grubu.....	30
4.1.2. İsim Tamlaması	31
4.1.2.1. Belirtili İsim Tamlaması.....	33
4.1.2.2. Belirtisiz İsim Tamlaması.....	33
4.1.3. Sıfat Tamlaması	34
4.1.3.1. Niteleme Sıfatı ile Kurulan Sıfat Tamlamaları	35
4.1.3.2. Belirtme Sıfatı ile Kurulan Sıfat Tamlamaları.....	35
4.1.4. İkileme.....	36
4.1.4.1. Aynı Anlamlı Sözcüklerden Kurulan İkileme	37
4.1.4.2. Anlamları Yakın Sözcüklerden Kurulan İkileme	37

4.1.4.3. Anlamları Karşıt Sözcüklerden Kurulan İkileme	38
4.1.4.4. Bir Sözcüğü Anlamlı İkileme	38
4.1.5. Bağlama Grubu	38
4.1.5.1. İle Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu	38
4.1.5.2. Hem...Hem (de) Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu	39
4.1.5.3. Ne...Ne Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu	39
4.1.5.4. ...Da/De... Da/De Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu	40
4.1.5.5. Ya... Ya, veya, ya da Bağlaçlarıyla Bağlanan Bağlama Grubu	40
4.1.6. Birleşik Fiil Grubu	40
4.1.6.1. Bir İsim ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller	41
4.1.6.2. Bir Fiil ile Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller	42
4.1.6.3. Anlamca Kaynaşmış- Deyimleşmiş Birleşik Fiiller	42
4.1.7. Edat Grubu	43
4.1.7.1. Gibi	43
4.1.7.2. İçin	43
4.1.7.3. ile, +la/+le Beraber, /+la/+le/ Birlikte	44
4.1.7.4. Diye	45
4.1.7.5. Göre	45
4.1.7.6. Doğru	46
4.1.7.7. Kadar	46
4.1.7.8. Önce	47
4.1.7.9. Sonra	47
4.1.7.10. Beri	48
4.1.8. Sayı Grubu	48
4.1.9. Unvan Grubu	49
4.1.10. Ünlem Grubu	50
4.1.11. Aitlik Grubu	51
4.1.12. Kısaltma Grupları	52
4.1.12.1. İsnat Grubu	52
4.1.12.2. Çıkma Grubu	53
4.1.12.3. Yönelme Grubu	53
4.1.12.4. İlgi Grubu	54

4.1.13. İsim-Fiil grubu	55
4.1.13.1. -ma/-me İsim-fiili Grubu	55
4.1.13.2. -mak/-mek İsim-fiili Grubu	56
4.1.13.4. -Iş/-Uş İsim-fiili Grubu	56
4.1.14. Sıfat-fiil Grubu	56
4.1.14.2. -acak/-ecek Sıfat-fiili Grubu	57
4.1.14.3. -mIş/-mUş Sıfat- fiili Grubu	57
4.1.14.5. -DIk/-DUK Sıfat-fiili Grubu	58
4.1.15. Zarf-fiil Grubu	59
4.1.15.1. -Ip/-Up Zarf-fiili Grubu	59
4.1.15.2. -arak/-erek Zarf-fiili Grubu	59
4.1.15.3. -IncA/-UncA Zarf-fiili Grubu	60
4.1.15.4. -madan/-meden Zarf-fiili Grubu	61
4.1.15.5. -ken Zarf-fiili Grubu	61
4.1.15.6. -alı/-eli Zarf-fiili Grubu	62
4.1.15.7. -r... -mAz Zarf-fiili Grubu	62
4.2. CÜMLE VE CÜMLENİN ÖĞELERİ	63
4.2.1. Yüklem	64
4.2.1.1. Fiil Soylu Yüklem	64
4.2.1.2. İsim Soylu Yüklem	65
4.2.1.3. Ortak Yüklem	65
4.2.1.4. Yinelemeli Yüklem	66
4.2.1.5. Pekiştirilmiş Yüklem	66
4.2.2. Özne	66
4.2.2.1. Gerçek Özneye Kurulan Cümleler	67
4.2.2.2. Sözde Özneye Kurulan Cümleler	67
4.2.2.3. Gizli Özneye Kurulan Cümleler	68
4.2.2.4. Ortak Özne	68
4.2.2.5. Örtülü Özne	69
4.2.2.6. Belirsiz Özne	69
4.2.3. Nesne	70
4.2.3.1. Belirtili Nesne	70

4.2.3.2. Belirtisiz Nesne	71
4.2.4. Dolaylı Tümleç	71
4.2.5. Zarf Tümleci	72
4.2.6. Cümle Dışı Öğeler	73
4.3. CÜMLE TÜRLERİ	74
4.3.1. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER	75
4.3.1.1. Düz Cümleler	75
4.3.1.2. Devrik Cümleler	76
4.3.2. Yüklem Türüne Göre Cümleler	76
4.3.2.1. Fiil Cümlesi	76
4.3.2.2. İsim Cümlesi	77
4.3.3. Anlamlarına Göre Cümleler	78
4.3.3.1. Olumlu Cümle	78
4.3.3.1.1. Olumlu İsim Cümleleri	79
4.3.3.1.2. Olumlu Fiil Cümleleri	79
4.3.3.2. Olumsuz Cümle	80
4.3.3.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri	80
4.3.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri	80
4.3.3.3. Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler	81
4.3.3.4. Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler	81
4.3.3.5. Soru Cümleleri	81
4.3.3.5.1. Soru Ekiyle Kurulan Soru Cümleleri	82
4.3.3.5.2. Soru Zamirleriyle Oluşturulan Soru Cümleleri	82
4.3.3.5.3. Soru Sıfatlarıyla Oluşturulan Soru Cümleleri	83
4.3.3.5.4. Soru Zarflarıyla Oluşturulan Soru Cümleleri	83
4.3.3.5.5. Sorulu Cümlede Ses Tonu	84
4.3.3.5.6. Sözde Soru Cümleleri	84
4.3.3.6. Emir Cümlesi	85
4.3.3.7. Ünlem Cümlesi	86
4.3.4. Yapıları Bakımından Cümleler	87
4.3.4.1. Basit Cümle	87
4.3.4.2. Birleşik Cümle	88

4.3.4.2.1. Bağlı Birleşik Cümle.....	88
4.3.4.2.2. İç İçe Birleşik Cümle	89
4.3.4.2.3. Ki'li Birleşik Cümle	90
4.3.4.2.4. Sıralı Cümle	91
4.3.4.2.4.1. Bağlı Sıralı Cümleler	91
4.3.4.2.4.2. Bağımsız Sıralı Cümleler	92
4.3.4.2.5. Şartlı Birleşik Cümle.....	92
4.3.4.2.6. Karmaşık Birleşik Cümle.....	93
4.3.4.2.7. Eksilteli Cümle.....	94
BEŞİNCİ BÖLÜM	96
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
5.1. Sonuç	96
5.2. Öneriler	98
KAYNAKÇA	100
EKLER	107
ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	107

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Söz dizimi ve Dil bilgisi

Dil biliminin bir dalı olarak konusu, dil bilgisinin en büyük birimi sayılan cümlelerin bütün yönleriyle ele alınıp incelenmesi olan söz dizimi, Yunanca düzenleme-bir araya getirme anlamına gelen *sýntaxis* (*sýn*: eş, birlikte; *taxis*: diziliş) sözcüğünden gelmektedir (Uzun ve Aydın, 2006: 64). Her dil, kelimelerin cümle içinde nasıl ve hangi kurallara göre öbekler oluşturacağını, bunların hangisinin önde hangisinin arkada geleceğini, yani diziliş ilişkilerini kurallarla belirlemiştir. Cümlelerin kurulmasını sağlayan bu kurallar bütününe söz dizimi denir (Huber, 2008: 218). Aksan'a göre çok eskilere dayanan söz dizimi (dizimbilgisi) çalışmalarında öteden beri sözcüklerin tümce içinde sıralanmaları, dillerin tümce yapılarının belirlenmeleri, işlenen başlıca konuydu. Özne, tümleç ve yüklem bir dildeki sıralanışı ve adların sıfatlarla bir araya geliş biçimleri, başlıca sorun sayılırdı (Aksan, 2000: 29). Eski Yunanlıların başlattığı, özellikle de Fransızların sürdürdüğü bu incelemeler yalnız doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar (Saussure, 1998: 26). Diller hakkında somut verilere ulaşma amacıyla yapılan söz dizimi çalışmalarında farklı yöntemler denenmişse de bu çalışmalar, Saussure tarafından yapısal dilbilimin temellerinin atılmasına dek yalnızca geleneksel yöntemlerle sınırlı kalmıştır. Söz diziminin 1950'lerin ortalarında başlayıp bugün de devam eden en egemen kuramı ise Noam Chomsky ve çağdaşları tarafından ortaya atılmıştır. Gelişimi boyunca farklı isimlerle de anılan bu kuram (*Dönüşümlü Dilbilgisi*, *Üretken-Dönüşümlü Dilbilgisi*, *Standart Kuram*, *Genişletilmiş Standart Kuram*, *Yönetme ve Bağlama Kuramı*, *İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı*) "Üretici Dilbilgisi" olarak adlandırılır (Carnie, 2001: 5). Chomsky'ci yaklaşım öncelikle edinçteki dil yetisi ve dil bilgisini açıklamayı hedeflemektedir. İşte bu nedenle sözdizimsel inceleme yapmak aynı zamanda insan zihnindeki edincin ne şekilde çalıştığını modellemek ve çözümlenmek anlamına gelir (Turan, 2012: 130).

Her ne kadar cümle oluşturma sürecindeki basit bir dizim işlemi olarak algılsa da söz dizimi daha karmaşık süreçler içerir. Kurallarla belirlenen bu sıralanış düzeni, Saussure’a göre hiç kuşkusuz soyut bir kendiliktir. Ancak soyut kendilik tüm varlığını somut birimlere borçludur. Buna göre bir söz dizimi olgusu üzerinde, somut bir öğeler bütününe ele almadan düşünce yürütemeyiz (Saussure, 1998: 203). Düzgün bir cümle kurmada; yargısız anlatım birimleri olan sözcük gruplarının ve cümleyi oluşturan sözcüklerin söz içindeki anlamlarının kavranması, temel ve yardımcı öğeler arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunun bilinmesi önemlidir. Doğru bir cümle oluşturabilmek için, önce iyi bir sözcük ve sözcük birliklikleri hazinesine sahip olmak; bunların bir araya getiriliş kurallarını bilmek; başka bir deyişle hem sözlük içi bilgisine hem de söz dizimi kurallarına vakıf olmak gerekir (Coşkun, 2008: 243).

Türkçe söz dizimi çalışmalarında söz diziminin tanımı şu şekilde geçmektedir: “Söz dizimi, sözcüklerin ve eklerin tümce içindeki görevlerini, hangi dizilişlerde yer alabileceğini ve tümcelerın türlerini inceleyen dil bilgisi dalıdır” (Eker, 2006: 437). Korkmaz, söz dizimini “cümle bilgisi” olarak adlandırır ve “Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalı” (Korkmaz, 2010: 57) olarak tanımlar. Hengirmen’e göre söz dizimi, sözcüklerin cümle içindeki sıralanış biçimlerini, görevlerini ve cümlelerin yapısını inceleyen dil bilgisi alanıdır (Hengirmen, 2005: 319). Banguoğlu ise söz birliklerini inceleyen gramer bölümünü söz dizimi olarak adlandırmaktadır (Banguoğlu, 1995: 496).

Diller üzerine yapılan araştırmalarda söz dizimi incelemeleri, dilin yapı ve kendine özgü özelliklerini ortaya koyar. Karahan’a göre Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır (Karahan, 2004: 9). Bu özellik, Türkçeyi diğer birçok dilden, meselâ Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır, Moğolca, Mançu-Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan dillere yaklaştırır.

1.2. Dil Bilgisi Öğretimi

Dil bilgisi doğru düşünme, doğru konuşma ve yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. Dil bilgisi öğretimiyle öğrenciler dilin imkânlarını, sınırlarını ve gücünü ortaya çıkarırlar. Ana dili öğretiminde amaçlara anlama ve anlatma etkinlikleriyle ulaşılrken bu etkinlikler yazım, noktalama ve dil bilgisi çalışmalarıyla beslenir (Özbay, 2011: 139).

Dil bilgisi öğretimi, geçmişten günümüze kadar farklı yaklaşımlarla ele alınmış; dil bilgisi öğretiminin nasıl olması gerektiği konusunda ilkeler belirlenmiştir. İlköğretim okulunda Türkçe dersleriyle öğrencilerin konuşma, yazma, okuma, anlama yönlerinden gelişmeleri ve gerekli alışkanlıkları, becerileri kazanmaları istenildiğine göre dil bilgisi öğretimi kendi başına bir amaç değil, ancak amaca varabilmek için yararlanılacak, dille ilgili bir çalışma alanıdır. Buna göre çocuk okula gelinceye kadar dilini nasıl dinleyerek, konuşarak öğrenmişse bundan sonra da yine dinleyerek, konuşarak, yazarak, okuyarak öğrenmelidir. . (Öz, 2001: 259)

Dil bilgisi öğretimindeki ilkeleri Nas, şu şekilde açıklamaktadır:

- Tümevarımsal yol kullanılmalıdır. Metinlerdeki örneklerden yola çıkılarak kurallar sezdirilir tanımlara ulaşılır. Kural, tanım ezberletilmez. Ezberlemek, doğru düzgün yazmaya, okumaya katkı sağlamaz.
- Dil bilgisi öğretiminin öğrencilerde beceri ve alışkanlık durumuna gelmesi için alıştırtma yapılmalıdır.
- Dil bilgisi öğretiminde çıkış noktası öğrencinin karşılaştığı dil sorunları olmalı, kendi yazılarından yola çıkılmalıdır. Böylece çocukların gereksinmelerine, ilgilerine seslenilmiş olur.
- İnsan anlaşmak için- konuşurken de yazarken de- tümce kurar; duygularını düşüncelerini tümceyle anlatır. Onun için dil bilgisine ilişkin sorunlar tümce içinde ele alınmalıdır. Zaten noktalama işaretleri tümce dışında açıklanamaz sözcükler tek tek değil tümce içinde incelenir. Her sözcük tümcedeki kullanım özelliğine göre- dil bilgisi yönünden- değer, anlam kazanır.

- Dil bilgisine ilişkin gözlemler, alıştırımlar yapay, kuru örnekler üzerinde yapılmamalıdır. Örnekler okuma parçalarından, çocukların yazılarından, konuşmalarından seçilebilir.
- Önceden de belirtildiği gibi öbür ana dili çalışmaları ile birlikte onlara bağlı olarak yapılmalıdır. Türkçe dersi bir bütündür. Dil bilgisi kuralları dilin içinde yaşar, dilin kullanımını düzenler. Dil bilgisi, anlama (okuma- dinleme), anlatma (yazma- konuşma) etkinlikleriyle birlikte iç içe işlenmelidir. Dil bilgisi çocukların anlama - anlatma becerilerinin gelişmesinde katkıda bulunmalı, işlevsel olmalıdır (Nas, 2003: 215).

Dil bilgisi öğretiminde dikkat edilmesi gereken ilkeleri Yangın, şu şekilde sıralar:

“Dil bilgisi Türkçenin dışında ayrı bir ders olarak değil, anlama ve anlatım etkinliklerine bağlı olarak yürütülmelidir. Konu ile ilgili olarak verilecek özellikle ilk örnekler, anlama ve anlatım etkinliklerinde kullanılan metnin içinden seçilmelidir. Böyle bir yaklaşım öğrencilere, bu bilgileri kullandıkları dilin parçaları olarak görmelerini sağlayacaktır. Yapay ve bağımsız örnekler, öğrencilerin anlamalarını güçleştirebilir.

Her sınıf düzeyinde, hangi dil bilgisi konusundan başlanacağı ve hangi konularla devam edileceğine karar vermede, sistematik bir sıradan çok, o sınıftaki öğrencilerin yazım ve söyleyiş yanlışlarından hareket edilebilir.

Dil bilgisi kavram ve kuralları soyuttur. Çocuğun bunları anlaması belli bir olgunluğa erişmesini gerektirir. Bundan dolayı, ilk üç sınıfta kurallar sezdirilmeli; tanımlara yer verilmemelidir. Dördüncü sınıftan itibaren, tanımlar verilmeye başlanabilir.

Öğrencilere yalnız bu kuralların öğretilmesi yeterli değildir. Öğrenciler bu kuralları, Türkçe dersini dışında da dil ile ilgili tüm etkinliklerde kullanmalı, bunu alışkanlık hâline dönüştürmelidirler.

Kuralların öğretiminde örnekler ve tekrarlar çok önemlidir. Öğretmen bol bol örnekler vermelidir. Örneklerini mutlaka önceden hazırlamalıdır. Öğrencilerine sık sık tekrarlar yaptırmalıdır. Kullanılmayan dil becerilerinin köreleceği unutulmamalıdır” (Yangın, 1999: 22).

Bütün bu ilkelerden dil bilgisi öğretiminde teorik bilgi aktarımı yerine uygulamaya ağırlık verilmesi gerektiği, dil bilgisi kurallarının anlama ve anlatma becerilerinin kazanımında yardımcı bir alan olarak görülmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

1.2.1. Dilbilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi

Kişiler, daha küçük yaşlardan başlayarak öğretime gereksinim duymadan dili kullanabilmektedirler. Buna bilinçaltı dil yapısı denir. “Bu bilinçaltı dil yapısını bilinç düzeyine çıkartmak ve bunu kullanım boyutuna getirmek, öğrencilerin, etkili bir iletişim kurabilmeleri için dilin işleyiş biçim ve düzenini onlara kavratmak, öğrencilerin, anadillerini sözlü ya da yazılı olarak doğru ve etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak, dil bilgisi öğretiminin temel amaçlarıdır” (Koç ve Müftüoğlu, 1998: 83). Dil bilgisi öğretiminin amacını bilişsel düzeyde ele alan Sezer’e göre de dil bilgisi öğretiminde amaç, bilinçaltı dil bilgisini bilinç düzeyine çıkardıktan sonra iletişim sırasında kullanıma koyabilmektir. Ayrıca öğrencilerin, bilinmeyen dil kurallarının farkına varmalarını sağlamaktır. Böylelikle, öğrenciler etkili bir iletişim kurabilirler (Sezer, 1991: 229).

Geleneksel yaklaşımın aksine yapılandırıcı anlayışta dilbilgisi öğretiminin amacı, öğrenciye birtakım tanımlar ve kurallar belletmek değildir. Amaç, ana dilinin canlı ve etkili kullanılmasını gözlem yoluyla gerek sözle, gerek yazı ile isteklerini doğru anlatma yeteneklerini geliştirmek; öğrencilere kuramsal bilgi vermek yerine, onların ana dilleri olan Türkçede karşılaştıkları anlama ve anlatma güçlüklerini yenmek, uygulama becerisini kazanmalarını sağlamaktır (Calp, 2010:318). Ana dili öğretimi sürecinde yürütülen dinleme, konuşma, okuma ve yazma öğrenme alanlarına yönelik etkinliklerde dil bilgisi yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkar. Çünkü doğru anlama, anlatma, okuma ve yazmanın temelinde dil bilgisi kurallarının doğru öğrenilmiş olması yatmaktadır (Temizkan, 2012:131).

Doğru konuşmak, doğru yazmak, doğru anlamak ancak dil bilgisi etkinlikleriyle sağlanabilir. Dil bilgisel kurallar sıralanarak, ezberlettilererek değil, her bir dil bilgisel biçim birimin işlevi sezdirilerek, anlatıma katkısı kavratılarak, hem iyi bir dil bilgisi öğretimi gerçekleştirilir, hem de başarılı bir Türkçe öğretimi sağlanmış olur (Sağır, 2002: 7). Dil bilgisi doğru düşünme, doğru konuşma ve

yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. “Dil bilgisi öğretimiyle, öğrenciler dilin olanaklarını, sınırlarını ve gizil gücünü ortaya çıkarırlar. Ana dili öğretiminde, amaçlara anlama ve anlatma etkinlikleriyle ulaşırken; bu etkinlikler, yazım, noktalama ve dil bilgisi çalışmalarıyla beslenir, bütünlüştür.” (Sever, 2011: 28).

Dil bilgisi öğretimindeki, “doğru söyleyiş”, “sözcük bilgisi”, “doğru cümle kurma”, “yazım” ve “noktalama” gibi beceri alanlarına yönelik çalışmaların, öğrencilerin anlama, konuşma ve yazma etkinliklerindeki başarıyı da etkilemesi beklenir (Kavcar ve Oğuzkan, 1987: 72-75).

1.2.2. Dil Bilgisi Öğretiminde Temel Yaklaşımlar

1.2.2.1. Davranışçı Dil Öğretimi Yaklaşımı

Davranışçı yaklaşımda amaç, taklit ve pekiştirme yoluyla öğrenciyi istenilen davranışa yönlendirmektir. Bu yaklaşım dil bilgisi öğretiminde kuralcı bir dil bilgisi anlayışını ortaya çıkarır. “Öğretim sürecinde iyi uyarıcılar kullanma, sürekli tekrar yapma, öğrencinin olumlu davranışlarını pekiştirme, alışkanlık oluşturma öngörülmüştür. Bu şekilde yürütülen dil bilgisi öğretimi anlayışı, kullanılan ve yaşayan dilin bir kısmını öğretmesi ve anlamayı geri planda bırakması yönüyle çok eleştirilmiştir” (Güneş, 2013: 80).

1.2.2.2. Bilişsel Dil Öğretimi Yaklaşımı

En önemli temsilcisi ünlü dilbilimci Noam Chomsky olan bilişsel dil öğretimi yaklaşıma göre dili oluşturan söz dizimi, anlam bilgisi, ses bilgisi vb. bilgiler, beyinde genetik ve modüllü bir donanımla bulunmaktadır. Birey dilin kurallarından ve sisteminden hareket ederek cümleleri anlamakta ve diğerlerine aktarmaktadır. Dil sistemi tamamen insana özgüdür. Birey, dili öğrenmek için temel bir yeteneğe ve evrensel bir dil bilgisine sahiptir” (Dolunay, 2012: 106).

Bilişsel yaklaşımın dil bilgisi öğretimi konusunda yetersiz kalması, davranışçı yaklaşımın etkisinin uzun yıllar sürmesine neden olmuştur (Güneş, 2012: 81).

1.2.2.3. Yapılandırıcı Dil Öğretimi Yaklaşımı

Yapılandırıcı dil öğretimi yaklaşımının temsilcileri Jean Piaget, Vygotsky ve Bruner'dir. Yapılandırıcı yaklaşımda öğrenme, bireyin aktif çabalarıyla oluşmakta ve zihninde yapılandırılmaktadır. Dil öğrenme de böyle olmaktadır. Yapılandırıcı yaklaşımla birlikte dil bilgisi öğretimi ayrıntılı olarak ele alınmış, amaçları, içeriği ve süreçleri yeniden belirlenmiştir. Böylece yeni dil bilgisi yaklaşımı gelişmiştir. Yapılandırıcı yaklaşım dil bilgisi öğretimine gelişimsel ve etkileşimsel olarak yaklaşmaktadır. Bu nedenle dil bilgisi öğretimine okul öncesi dönemden başlanmakta ve üst öğrenimlere kadar sürdürülmektedir. Bu süreçte çocuğun çeşitli etkileşimlerle dil bilgisini öğrendiği ve geliştirdiği açıklanmaktadır. Ayrıca dil becerileriyle zihinsel becerilerin ilişkili olduğu, birbirini geliştirdiği, çeşitli zihinsel beceriler gelişmeden bazı dil bilgisi kurallarının öğretilmemesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Dil bilgisinin öğretiminde bu ilkelere dikkat edilmesi öngörülmektedir (Güneş, 2013: 82).

Yapılandırıcılığın öğrenme ile ilgili varsayımları şu şekildedir:

- “1. Öğrenme ya tamamen ya da sosyal bir ortamda gerçekleşen bireysel bir süreçtir.
2. Öğrenme doğrusal ya da hiyerarşik bir süreç değildir.
3. Bilginin yapılandırılmasında ön bilgi, inançlar, ön yargılar, dünya görüşü vb. etkili olmaktan öte belirleyicidir.
4. Sosyal boyutu ile öğrenme, bir uzmanlaşma sürecidir.
5. Bağlam önemlidir. Öğrenme mutlaka bir bağlam içinde oluşur.
6. Öğrenmede güncellik ve yaşamla ilgili olma önemlidir.
7. Öğrenmede çok boyutlu ve dinamik etkileşim önemlidir.
8. Bilgi geçici, gelişimsel, sosyal ve kültürelidir.
9. Öğrenme durumlu bir etkinliktir.

10. Öğrenme mental biliş haritasının rafine edilmesi ve yapılandırılmasıdır” (Şimşek, 2004: 125).

Yapılandırıcı dil öğretimi yaklaşımında öğrenme süreci, bireyin aktif çabalarıyla oluşmakta ve zihinde yapılandırılmaktadır. Bu yaklaşım dil bilgisi öğretiminin işlevsel olması ve diğer dört becerilerin geliştirilmesi üzerinde durur. Yapılandırıcı dil öğretimi yaklaşımı, bu yönüyle yaygın olarak benimsenen bir yaklaşımdır (Dolunay, 2012: 105-108).

1.2.3. Dilbilgisi Öğretiminde Yöntem ve Teknikler

Eğitimde yöntem ifadesi, “bir sorunu çözmek, bir deneyi sonuçlandırmak, bir konuyu öğrenmek ya da öğretmek gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve izlenen yol” olarak tanımlanır (Oğuzkan, 1993: 166).

Öğretimde kullanılacak yöntem ve teknikler, dersin konusu, niteliği vb. gibi etkenler bakımından değişiklik gösterebilmektedir. Öğretim yöntemini seçerken etkili olan faktörler şunlardır:

- Öğretmenin yönetime yatkınlığı,
- Zaman ve fiziksel imkânlar,
- Maliyet,
- Öğrenci grubunun büyüklüğü,
- Konunun özelliği,
- Öğretim sonucunda öğrencide geliştirilmek istenen nitelikler (Küçükahmet, 2003: 52, 53)

Dil bilgisi öğretiminin hedeflere ulaşmasında konu niteliği, hedef kitlenin düzeyi gibi birçok değişkene bağlı olarak uygun yöntemlerin kullanılması gerekir. İyi bir Türkçe öğretmeni, dersinde kullanabileceği yöntemleri, bu yöntemlerin faydalarını, sınırlılıklarını ve bunları etkili bir biçimde nasıl kullanacağını bilmelidir (Özbay, 2006: 129). Dilbilgisi, birtakım kuralların ezberletildiği bir

ders değil, dil öğretiminin diğer bütün çalışmaları gibi öğrencilerin anadillerini sözlü ya da yazılı olarak, doğru ve etkili bir biçimde kullanmaları için bir araçtır.

Dilbilgisi öğretimi okuma yazma ve konuşma çalışmalarıyla koşut götürülmelidir. Dilbilgisi konuları işlenirken, doğal canlı örnekler üzerinde durulmalıdır. Bu örnekler, cümleler içinde verilmeli ancak cümleler kuru ve basmakalıp olmamalıdır. Örneklerin verildiği cümleler günlük ve doğal konuşmalardan, çeşitli okuma parçalarından, öğrencinin daha çok ilgisini çekmesi bakımından öğrenci ödevlerinden seçilebilir. Bu tür öğretim uygulama ve çözümlemelere yer verdiğinden öğrencinin ilgisini çekme ve öğrenciyi geliştirme açısından yararlı olur.

Dilbilgisi öğretiminde yalnızca ad, sıfat, adıl, özne, nesne vb.leri tanım olarak verilmemeli, bunların kullanımları, kullanım farklılıkları belirtilmelidir. Örneğin güzel, sözcüğünü sıfat diye ezberleyen bir öğrenci, "güzeller güzeli geliyor" kullanımını çözemez. Bir başka örnek; öğrenci, "yararlı bir yöntem" ya da "bir yararlı yöntem" kullanımlarındaki ayırımı bilebilmelidir.

Dilbilgisi öğretiminde asıl yöntem, dilin kullanım boyutu olmalıdır. Öğrencinin karşılaştığı sorular, kural dışı durumlar, aykırılıklar, bilmediği ya da ikileme düştüğü konular öncelikle ele alınacak konular olmalıdır.

Anadili öğretiminin temel amacı, anadilin sözlü ya da yazılı olarak doğru ve etkili kullanım olduğuna göre, dilbilgisi öğretimi de bu işlevi yerine getirecek alanlardan biridir. Bu nedenle dilbilgisi dersi, anadili ders ve etkinliklerinin hepsine bağlı olarak işlenmelidir. Ders işlenirken, sorun bulma, yanlışları düzeltme, alıştırma ve uygulama yapılması ve yaptırılması yararlı olur.

Dilbilgisi öğretiminde sözcük ve cümle çözümlemelerinin önemli bir yeri vardır. Çözümleme için, daha çok dilin doğal kullanımını gösteren örnekler seçilmelidir. Çözümleme, sözcük ya da cümlenin yapı, kuruluş ve görev açısından incelenmesidir. Özellikle cümle çözümlemelerinde cümlenin yapısı, kuruluşu, belirtildikten sonra, varsa, cümle kuruluşundaki bozukluklar, eksiklikler ve yanlışlıklar ortaya çıkar. Bunlar anlam eksikliğini ya da belirsizliğini de ortaya çıkarır. Cümle çözümlemesinden sonra sözcük çözümlemesi yapılmalı, sözcüğün türü, aldığı ekler, nedenleriyle belirtmeli, cümledeki görevi açıklanmalıdır. Bu tür çözümlemeler, öğrencinin kendi anlatımını geliştirmesine yardım eder.

Sözcük çözümlemelerinde öncelikle öğrencinin bildiği ya da anlayabildiği sözcükler ele alınmalı; tüm çözümleme çalışmaları metin üzerinde ve metindeki kullanımlara dikkat edilerek yapılmalı, yabancı sözcüklerin bu nitelikleri vurgulanıp dilimizdeki kullanılış biçimleri ile türevleri, aldıkları yapım ve çekim ekleri belirtilmelidir.

Dilbilgisi öğretiminde öğrencilere, sözlük, sözlük türleri ve yazım kılavuzu gibi kaynakları kullanma alışkanlığı kazandırılmalı, bu tür, değişik kaynaklardan karşılaştırılmalı olarak yapılan araştırma ve incelemenin yararları anlatılmalıdır.

Dilbilgisi sınavları ayrı olarak yapılacağı gibi anadiliyle ilgili genel sınavlar içinde de yapılabilir. Dilbilgisi sınavlarının soruları salt kurallarla ilgili olmamalıdır. Bir yazıdan alınan parça, verilen bir paragraf üzerinde ya da öğrencinin kendi yazdığı bir yazının bir bölümü üzerinde sözcük ve cümle çözümlemesi, sözcüklerin birbirlerine göre görevleri, ilgileri ve cümle içinde taşıdıkları anlam ve anlam farklılıkları sorulabilir. Ayrıca, yazım yanlışları olan, noktalama imleri bulunmayan yazı ya da yazı parçaları verilerek bunların düzeltilmesi ya da uygun noktalama imlerinin uygun yerlere konulması istenebilir. Böyle inceleme, araştırma ve uygulamaya yönelik yapılan ders ve sınavlar, öğrenciyi ezber bilgiden kurtarıp kalıcı bilgiye götürecektir. Ayrıca, öğrencinin bilgisini en iyi ölçecek ve değerlendirebilecek yol da uygulamalı sınav biçimidir.

Türkçe dersi için önerilen yöntemleri Demirel; anlatma, tartışma ve gösterip yaptırma olarak sıralar. Teknikler ise gösteri, soru-cevap, rol yapma, drama, benzetim, ikili ve grup çalışmalarıdır. Bunlardan uygun olanlar seçilip uygulamaya konulduğunda hem Türkçe derslerinin daha etkili işlenmesi sağlanacak, hem de öğrencilerin temel dil becerilerini daha iyi öğrenmeleri ve kullanmaları gerçekleşmiş olacaktır. Bu nedenle iyi bir yöntem bilgisi etkili uygulamalar için önkoşul niteliğindedir (Demirel,1998: 51).

Dil bilgisi öğretiminde yöntemin önemini Sağır, şu şekilde belirtir: “Öğrencilerce sıkıcı olarak nitelendirilen dil bilgisinin öğretmenin takip edeceği düzenli ve sistemli bir öğretim yöntemiyle akıcı ve işlevsel olarak anlatımı sağlanabilir. Kısa sürede ve çok kolay gerçekleşmeyen dil bilgisi öğretiminde sonuca da çabuk ulaşamayacağı açıktır. Öğrenci içinde olduğu, kullandığı dilden korkmamalıdır. Bunun için de öğrenciyi dilden soğutmayacak yöntemler olmalı

ve o yöntemler izlenmelidir. Bu yöntemler yardımıyla öğrenci kullandığı dili sevecek, daha bir özenle ondan yararlanmaya yönelecektir. Bu da yine öğretmenin iyileştirebileceği bir sorundur.” (Sağır, 2002: 78).

Dil bilgisi etkinlikleri, öğrencinin dil bilgisi temeli yoksa anlama becerisine katkı sağlamada yetersizdir. Bu durumda yine bireysel farklılıklar devreye girmektedir. Dil bilgisi etkinlikleri, anlatma becerisine uzun vadede katkı sağlamamaktadır, edinilen bilgiler okulda kullanılmasına rağmen günlük yaşamda pek kullanılmamaktadır. Türkçe öğretiminden amaç, öğrencinin anlama ve anlatma becerilerini geliştirmektir. Dil bilgisinin de bu amacın gerçekleştirilmesinde bir araç olduğu unutulmamalı, dil bilgisi bu becerilerden ayrı düşünülmemelidir. Yapılandırıcı yaklaşımın bir gereği olarak öğrencinin öğrendiği konuları, beceriye dönüştürebilmesi önemlidir. Dil bilgisi ezberci anlayıştan kurtulmalı, işlevsel bir yapıda kurgulanmalıdır (Çeçen ve Mete, 2011: 61).

1.2.3.1. Anlatma Yöntemi

Anlatma, ders konularının öğretmen tarafından açıklanması ve anlatılması temeline dayanan bir öğretim yöntemidir (Kavcar vd., 1998: 18). Bu yöntemin kalabalık sınıflar için elverişli olması, ekonomik olması, zaman kazandırması gibi yararları bulunsa da öğrenciyi pasif dinleyici konumunda bulundurması açısından eleştirilmiştir.

Yöntemin yararları ve sınırlılıkları şu şekilde özetlenebilir:

“Yararları: Öğrenenin aktif olarak katılımı olmadığı için önceden hazırlanan plânın aksamaması söz konusu değildir. Ayrıca bilgiler derli toplu verilebileceğinden zaman kaybı en alt düzeydedir ve kalabalık gruplar için de elverişli olabilmektedir. Bunun yanında öğrencinin aktif dinleyiciliği gerçekleştirilebilirse diksiyon ve cümleleri düzgün bir öğretmenin bütün sınıfa konuşmasıyla örneklik etmesi sağlanmaktadır.

Sınırlılıkları: Çok eleştiri alabilen bir yöntemdir. Bu eleştirilerden en yaygın öğrenci aktivitesinin olmamasıdır. Derse katılma imkânı bulunmayan, pasif bir şekilde izleme durumunda kalan öğrencinin ilgisini canlı tutmak zaman zaman problem olmaktadır. Öğrenciyle sıcak bir iletişim kurmak ve öğrenilenlerin

unutulmamasını önlemek güçleştiği gibi bilgi akısının denetlenmesi de zorlaşmaktadır” (Cemiloğlu, 2001: 102, 103).

Anlatma yöntemi, sahip olduğu sınırlılıklara karşın etkili bir şekilde kullanılabilir. Bunun için yapılması gerekenler şunlardır:

- “Anlatımın uzunluğu öğrencinin dikkatini dağıtmayacak şekilde ayarlanmalıdır.
- Konuşmacı bilgilerini önceden düzenlemiş olmalı, konu dışına çıkmamalıdır.
- Anlatım sırasında; ses tonu, görsel-işitsel araçlar, ipuçları, sorular, espriler vb. materyallerle öğrencinin dikkati çekilmelidir.
- Konuşma dili herkes için net ve anlaşılır olmalıdır.
- Anlatım, giriş-gelişme-sonuç aşamalarını takip eden bir düzen içinde gerçekleşmelidir.
- Anlatımı yapan kişi rahat ve akıcı konuşan bir kişi olmalıdır.
- Anlatım bir sınıfta yoğun olarak kullanılmamalıdır.
- Zaman zaman konuyla ilgili önemli kısımların özeti yapılmalıdır.
- Arada sorularla konunun anlaşılıp anlaşılmadığı öğrenilmelidir” (Açıkgöz, 2005: 331).

1.2.3.2. Çözümleme ve Birleşim Yöntemleri

Çözümleme yönteminde ele alınan konunun parçalara ayrılmasıyla yapı ve işleyişi ortaya konurken birleşim yönteminde birbiriyle ilişkisi bulunan parçalar, nesnelere, olaylar birleşerek bir bütünü oluşturur (Özbay, 2006: 150). Dil bilgisi öğretiminde yaygın olarak kullanılan çözümleme ve birleşim yöntemleri dil bilgisi konularında öğrencilerin, bütünü oluşturan parçaları görmesine yardımcı olur. Bu yöntemler cümle konusunda cümleyi oluşturan görevli sözcükleri bulabilmek için kullanılabilir. Ayrıca öğrencinin aktif bir şekilde derse katılımını sağlar.

1.2.3.3. Soru – Cevap Yöntemi

Soru-Cevap yöntemi, konu ile ilgili hazırlanan soruların öğrenciler tarafından cevaplandırılmasına dayanan bir yöntemdir. Bu yöntem, Türkçe dersinin iki temel etkinliği olan “anlatma” ve “anlama” çalışmalarına öğrencinin doğrudan katılımını sağlar. Onların ilgilerini canlı ve derse hazır tutar, medeni cesaretlerini artırır, sayısız egzersiz olanağı tanıyarak cümle kurma becerilerini geliştirir. Amaca uygun ve istenen cevabı hazırlayıcı soru sormak, sorunun sınırını öğrenciye uygun düşecek şekilde iyi belirlemek, kapalı uçlu, farklı birkaç cevabı aynı anda isteyen sorulardan kaçınmak tecrübe ve beceri gerektiren bir çalışmadır (Cemiloğlu, 2001: 99, 100).

Bu yöntem öğrencilere düşünme, konuşma ve yorum yapma alışkanlıklarının kazandırma bakımından oldukça yararlı olabilir. Ayrıca, öğretmene kazandırılmak istenilen bilgileri örgütleme, öğrencilerin düşünmesini sağlama ve geliştirme, öğrencilerin öğrenme düzeylerini anlama, öğrencilerin derse ve konuya karşı dikkat ve ilgilerini artırma, öğrencilerin önceki öğrenmelerini pekiştirme ve yeni konu ile ilişkisini kurarak anlamlı öğrenmeler sağlanmasına yardımcı olur (Yalın, 2000: 66).

1.2.3.4. Tümdengelim ve Tümevarım Yöntemleri

Tümdengelim bir düşünme biçimi olarak bütünden parçaya doğru ilerlemekte, genel yargılardan tekil ve özel sonuçlar çıkarma işlemlerini kapsar. “Bu anlayış dil bilgisi öğretiminde de yıllardır benzer şekilde kullanılmaktadır. Bu modelde bütünden parçaya doğru ilerlenmekte, bazı ilke veya kurallardan hareket edilerek bir olay, durum ya da örnek açıklanmaktadır. Tümdengelimin doğruluk değeri kesindir. Çünkü bütün doğru ise parça da doğru olmak zorundadır. Bir soruna çözüm bulmak ve bir işleyişin sonucunu görmek için uygulanmaktadır. Öğrenci önce dille ilgili kuralları öğrenmektedir. Dille ilgili kuralları öğrenilmeye başladıktan sonra kurallardan hareket edilerek özel durumlar açıklanmakta, bir olayın veya bir kuralın sonucuna göre başlangıç durumu hakkında karar verilmektedir” (Güneş, 2013: 84). Tümevarım ise özelden genele giden bir akıl yürütme biçimidir. Bu yöntem dil bilgisi öğretiminde örneklerden hareketle genel kurallara ulaşma sürecini içerir. Bu işlemler öğrencilerde dil bilgisi mantığını keşfetmeye ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirmeye katkı sağlamaktadır (Güneş, 2013: 85).

1.2.3.5. Gösterip Yaptırma Yöntemi

Gösterip yaptırma yöntemi, öğretilcek konunun uygulamasının öncelikle nasıl yapıldığının açıklanmasının ardından öğrenciye alıştıırma ve uygulama yapma imkânı tanınması sürecinden oluşur. “Daha çok uygulama düzeyindeki davranışların kazandırılması sırasında kullanılan bir yöntem olarak dil bilgisi öğretiminde geniş yer tutması gereken bir yöntemdir.” (Sağır, 2002: 87). Bu yöntemi etkili bir şekilde kullanabilmek için yapılması gerekenler şunlardır:

- “Kazandırılacak beceriler önce öğretmen tarafından yapılarak öğrencilere gösterilmeli,
- Her öğrenciye istenilen beceriyi kazanması için yeterli zaman ve tekrar yapma şansı verilmeli.
- Gösteri anında kullanılacak sema, grafik, slayt ve film gibi araç gereçler önceden hazırlanmalı,
- Beceriler sırayla ve aşamalı olarak öğretilmeli, bir beceri tam öğrenilmeden diğerine geçilmemeli,
- Öğrencilere önce basit, kolay ve yapabilecekleri işler yaptırılmalı
- Derslik ya da atölyede her türlü sağlık tedbirleri alınmalı ve yeterli araç gereç bulundurulmalı,
- Dersin yapılacağı yer önceden kontrol edilip öğretime hazır hale getirilmeli.
- Yapılacak işler bir akış çizelgesinde ya da yazı tahtası üzerinde gösterilmelidir.” (Demirel,1999: 114).

1.2.3.6. Programlı Öğretim Yöntemi

Programlı öğretim yöntemi, önceden belirlenmiş hedef davranışlara ulaşmak üzere dikkatlice düzenlenmiş, sıraya konulmuş, kontrollü öğrenme yaşantılarından meydana gelen bir süreçtir (Calp, 2005: 256). Bireysellik ilkesine dayanan bu yöntem “öğretilecek içeriğin olanaklar ölçüsünde, her birinde özel bir fikir veya görüş bulunan küçük ünitelere ayrılıp, bu ünitelerin belirli bir mantıklı sıraya göre düzene konulduğu, her ünitedeki bilginin öğrenilip öğrenilmediğini kontrol etme olanağının bulunduğu bireysel, kendi kendine öğrenme yöntemi” olarak açıklanır (Hızal, 1982: 61). Anında dönüt ve düzeltme sağlanması, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurması gibi olumlu yönlere sahip olmasına karşın bu yöntemin etkileşim ürünü olan davranışların kazanımı açısından yetersiz olduğu düşünülmektedir.

1.2.3.7. Drama Yöntemi

Eğitimde drama, bir sözcüğü bir kavramı, bir davranışı, bir tümceyi, bir düşüncüyü, bir yaşantıyı ya da bir olayı, tiyatro tekniklerinden yararlanarak, oyun ve oyunlar geliştirerek canlandırma olarak açıklanır (Üstündağ, 1994: 7). Drama yöntemi, eğitim ve öğretimin etkili ve verimli olmasında yarar sağlar çünkü öğrenme sürecine yapma, yani beynin ve el, kol, yüz gibi beden organlarının çalışması da eklenirse eğitimde yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesi devreye girmiş olur (Kavcar, 1988: 83). Öğrenciler bu yöntemle konuları daha iyi öğrenirler, öğrenilenler kalıcı olur. Öğrencinin bizzat konunun içine girmesi konuyu daha iyi anlamasına yardımcı olacaktır (Özbay, 2006: 142). Ana dili eğitimi açısından düşünüldüğünde dil edincinin sosyal çevreden bağımsız olması düşünülemez bu bakımdan dil eğitiminin de somut hale getirilmesi, uygulama etkinlikleri ile desteklenmesi gerekir. Sağlıklı düşünebilmekten yorum yapabilmeye, anlama, anlatma, mukayese etmekten insanları etkileme gücüne kadar bütün zihinsel etkinlikler, dil yeteneğiyle doğrudan ilişkilidir (Şimşek, 2004: 34). Bu bakımdan drama yönteminin dil öğretiminde önemi büyüktür. Ne var ki drama yönteminin kalabalık sınıflarda uygulama zorluğu gibi sınırlılıkları da bulunmaktadır.

1.2.3.8. Bilgisayar Destekli Öğretim Yöntemi

Teknolojik gelişmelerin eğitim alanında kullanılmasıyla başlayan süreçte ortaya çıkan bu yöntem; öğrencinin konuyu bilgisayarla etkileşim içinde öğrenebileceği bir öğretim ortamı sunar. Bireysel öğrenme sürecinde katkı sağlaması, tekrar etme olanağı sunması gibi birçok olumlu yönleri bulunmasına karşın bu yöntem ekonomik olmaması ve kişilerarası etkileşimi ihmal etmesi bakımından eleştirilmiştir (Bilen, 1999: 88).

Bilgisayar destekli öğretim yönteminde süreç şu şekildedir: “Öğrenci belirli bir konuda çalışmak için bilgisayarın başına oturur. Yazı makinesinde olduğu gibi, bilgisayarın hangi tuşunun hangi görevi yaptığı daha önce kendisine anlatılır. Öğrenci belirli tuşlara basarak konuyu ekrana getirir. Her konunun sonunda, o konuyla ilgili sorular ekrana gelir ve her soruya cevap olarak değişik seçenekler verilir. Öğrenci yanlış seçeneği seçerse, ekrana otomatik olarak şöyle bir ifade gelir. ‘Vermiş olduğunuz cevap yanlıştır. Bu soruyla ilgili konu şimdi tekrar ekrana geliyor; okuduktan sonra aynı soruyu lütfen yeniden cevaplandırın.’ Öğrenci doğru cevabı bulursa, bilgisayar bu davranışı ‘Evet, cevabınız doğru! Lütfen bir sonraki soruya geçin.’ yönüyle karşılıştır (Calp, 2010: 307).

Bu yöntem, sınıf içi etkileşimin azalması ve öğrencinin içe dönük olmasına neden olacağı düşüncesiyle eleştirilse de, dil bilgisi yapılarının öğretiminde verimli olarak kullanılabilir. Buna göre öğrenciye öncelikle bu yöntemde dil bilgisi kavramlarının tanımı ve özellikleri verilir. Sonrasında farklı etkinliklerle konunun pekiştirilmesi sağlanabilir.

1.2.3.9. Tartışma Yöntemi

Öğrencilerin katılarak öğrendikleri ve öğrendiklerini hatırladıkları bir yöntem olan tartışma yöntemi, iki veya daha çok kimsenin herhangi bir konuyu karşılıklı konuşarak, birbirini dinleyerek, eleştirerek, gerektiğinde sorular sorarak incelemesine dayanan bir öğretim uygulamasıdır. Bu yöntem çeşitli uygulamalarla gerçekleştirilebilir. Tartışma çeşitleri şu şekilde sıralanabilir:

“Açık Oturum: Kurallara uygun şekilde, bir konuyu dinleyicilerin önünde tartışılmasıdır. Biçim olarak açık oturum panele benzemektedir. Panelden farklı olarak, üyeler başkandan söz alarak konuşurlar. Açık oturumda üyelerin, konu üzerinde birkaç kez konuşma hakkı vardır.

Forum: Panelin bir türüdür. Dinleyicilerin de tartışmaya iştirak etmelerine fırsat tanıyan bir tartışma çeşididir. Bir başkanın yönetiminde yapılan forum, tartışma konusunun daha geniş bir biçimde ele alınmasını ve yanlış anlaşılmaların düzeltilmesini sağlar. Panel ve sempozyum gibi tartışma yöntemlerinden sonra forum yapılabilir.

Kollegyum: İki panel grubundan meydana gelmektedir. İlk panel kaynak kişilerden, ikincisi ise öğrencilerden oluşmaktadır. Her iki grupta üç ile dört kişi vardır. Kaynak kişiler konu uzmanlarından oluşmaktadır. Dinleyicileri temsil eden şahısların mutlaka tartışılan konuya ilgi duymaları ve hazırlıklı olmaları gerekir.

Beyin Fırtınası: Beyin fırtınası bir konuya çözüm getirmek amacıyla, öğretmenlerin sınıfta kullanmış oldukları yaratıcı bir şekilde problem çözme gücünü geliştiren bir tartışma çeşididir.” (Büyükkaragöz ve Çivi, 1999: 85-89).

Yararları:

- Öğretmen-öğrenci etkileşimi söz konusudur.
- Öğrencilere geçmiş yaşantılarından örnekler vermesi için imkân sağlar.
- Öğrencilerin bir konu üzerinde kendi düşüncelerini söylemesini ve yorum yapmasını sağlar (Demirel: 1998: 41).

Sınırlılıkları:

- Bu yöntem zaman gerektirir.
- Konuşmaları konu üzerinde tutmak zordur.
- Konuşmalar sırasında sınıfta sessizliği sağlamak oldukça zordur.
- Yapılan konuşmalardan bazıları uzayabilir.
- Grup liderliği oldukça zordur.

- Öğrencilerden bazıları bu tür faaliyetlerde yer almak istemezler.
- Öğrenciler kendilerini kolaylıkla kontrol edemeyebilirler.
- Grup tartışmalarını sonuçlandırmak güç olabilir.
- Çok kalabalık sınıflarda uygulanamaz.
- Özel bir hazırlık ve uygulama gerektirir (Küçükahmet, 2003: 83).

İKİNCİ BÖLÜM

RIFAT ILGAZ (HAYATI - SANATI VE ESERLERİ)

2.1. Rıfat Ilgaz (Hayatı- Sanatı ve Eserleri)¹

Rıfat Ilgaz, 7 Mayıs 1911’de Kastamonu’nun Cide ilçesinde doğdu. 1930 yılında Kastamonu Muallim Mektebi’ni bitirdi ve altı yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü’nden 1938 yılında mezun olan yazar bir süre Türkçe öğretmeni olarak çalıştı ancak Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Mim Uykusuz ile birlikte çıkardıkları Markopaşa gibi çeşitli dergilerde yayımlanan yazıları nedeniyle farklı dönemlerde hüküm giydi ve 1947’de öğretmenlik görevine son verildi. Sonraki dönemde hayatını tiyatro oyunu, öykü, roman, köşe yazıları yazarak geçiren yazar 1974’te Yenigün gazetesinden emekli oldu. 7 Temmuz 1993 yılında İstanbul’da hayata veda etti. Beş kez evlenen yazarın, bu evliliklerinden Gönül, Aydın, Defne ve Yıldız adında dört çocuğu bulunmaktadır.

2.2. Sanatı

Edebiyat dünyasına adımını ilk olarak şiirle atan Rıfat Ilgaz’ın “Sevgilimin Mezarında” adlı ilk manzumesi, 1926’da Kastamonu’da yayımlanan Nazikter gazetesinde çıktı. Aynı yıllarda, yazarın Açıksöz, Güzel İnebolu, Güzel Tosya, Samsun gazetelerinde de yayımlanan şiirleri bulunmaktadır. O dönemde çeşitli dergilerde ve gazetelerde yazmaya devam eden Rıfat Ilgaz’ın ilk şiir kitabı 1943’te yayımlandı. “Yarenlik” adını taşıyan şiir kitabında Rıfat Ilgaz, toplumsal

---

¹ www.rifatilgaz.org adresinden yararlanılmıştır.

gerçekleri ele alıyordu. Benzer konulara değindiği ikinci şiir kitabı Sınıf (1944), sıkıyönetim kararıyla toplatıldı. Altı ay hüküm giyen yazar, bu dönemde yaşadıklarına “Karartma Geceleri (1974)” adlı romanında da değinir. 1940 ve 1950’li yıllarda daha çok dergicilikle uğraşan yazar, özellikle Sabahattin Ali ve Aziz Nesin ile birlikte çıkardıkları Markopaşa adlı dergideki yazılarıyla dikkat çekti. Dergide, ülkedeki durumu mizahi bir dille eleştiren yazılar yer almaktaydı. Farklı aralıklarla kapatılan dergi, Yedi-Sekiz Paşa, Merhumpaşa, Hür Markopaşa gibi yeni isimlerle tekrar yayımlanmıştır.

Yaşadığı dönemdeki sorunlara rağmen yazmaktan vazgeçmeyen yazar, toplumun sorunlarına mizahi bir dille değinmiş; toplumsal gerçekçi çizgisinden ödün vermemiştir. Hayatı boyunca Türk edebiyatına birçok türde önemli eserler kazandırmıştır.

2.3. Eserleri

Şiirleri:

Yarenlik (1943), Sınıf (1944), Yaşadıkça (1947), Devam (1953), Üsküdar’da Sabah Oldu (1954), Soluk Soluğa (1962), Karakılçık (1969), Uzak Değil (1971), Güvercinim Uyur mu (1974), Kulağımız Kirişte (1983), Bütün Şiirleri (1983), Ocak Katırı Alagöz (1987), Çocuk Bahçesi (1995), Bütün Şiirleri:1927-1991 (2004).

Öyküleri:

Radarin Anahtarı (1957), Donkişot İstanbul’da (1957), Kesmeli Bunları (1962), Nerde O Eski Usturalar (1962), Saksığanın Kuyruğu (1962), Şevket Ustanın Kedisi (1965), Geçmişe Mazi (1965), Garibin Horozu (1969), Altın Ekicisi (1972), Palavra (1972), Tuh Sana (1972), Çatal Matal Kaç Çatal (1972), Bunadı Bu Adam (1972), Keş (1972), Al Atım (1972), Hababam Sınıfı Uyanıyor (1972), Hababam Sınıfı Baskında (1972), Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı (1972) Rüşvetin Alamancası (1982), Sosyal Kadınlar Partisi (1983), Çalış Osman Çiftlik Senin (1983), Şeker Kutusu (1990), Dördüncü Bölük (1992).

Romanları:

Hababam Sınıfı (1957), Bizim Koğuş (1959), Karadeniz'in Kıyıcığında (1969), Meşrutiyet Kiraathanesi (1974), Karartma Geceleri (1974), Sarı Yazma (1976), Yıldız Karayel (1981), Apartıman Çocukları (1984), Hoca Nasrettin ve Çömezleri (1984), Hababam Sınıfı İcraatın İçinde (1987).

Anıları:

Yokuş Yukarı (1982), Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra (1986), Dördüncü Bölük (1992).

Denemeleri:

Nerde Kalmıştık (1984), Cart Curt (1984).

Tiyatro Oyunları:

Karadenizin Kıyıcığında (1965), Hababam Sınıfı (1967), Abbas Yolagiden (1967), Çatal Matal Oyunu (1969), Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı - ,İbişo (iki oyun birlikte 1971), Hababam Sınıfı Uyanyor (1972), Hababam Sınıfı Baskında (1972).

Çocuk Edebiyatı:

Kumdan Betona (1976, roman); Bacaksız Kamyon Sürücüsü (1977, roman); Öksüz Cıvcıv (1979, roman); Cankurtaran Yılmaz- Küçükçekmece Okyanusu (iki kitap bir arada, 1979, roman); Bacaksız Sigara Kaçakçısı (1980, roman); Bacaksız Okulda (1980, roman); Bacaksız Tatil Köyünde (1980, roman); Bacaksız Paralı Atlet (1981, roman); Hoca Nasrettin ve Çömezleri (1984, roman); Çocuk Bahçesi (1995, şiir); Durmak Yok (2009, şiir).

Ödülleri:

Ocak Katırı Alagöz, 1987 Ömer Faruk Toprak Şiir Ödülü; Yıldız Karayel, 1982 Madaralı Roman Ödülü, 1982 Orhan Kemal Roman Armağanı; 1993 Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın yöntemi, kapsam ve sınırlılıklar, veri toplama yöntemi ve verilerin çözümlenmesi başlıkları altında açıklamalar yapılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Dil bilgisi bir dilin sesleri, sözcük türleri, bunların yapıları, cümle olarak dizilmeleri ve cümle içindeki görevleri, çekimleriyle ilgili kuralları inceleyen bir bilim dalıdır. Dil becerilerine yardımcı birer veri olarak dil bilgisinin bu unsurları eğitimin de vazgeçilmez bir unsurudur (Erdem, 2012: 234).

Ana dili eğitiminin temel amaçlarından dilin etkili ve doğru kullanımının sağlanmasında verimli bir dil bilgisi öğretimi gereklidir. Dil bilgisi öğretiminin amaçları; bir iletişim aracı olan dili etkili ve doğru kullanma becerilerine katkı sağlama yanında, öğrencinin bilinçaltındaki dil yapılarını bilinç düzeyine çıkararak söz konusu yapıları kullanım alanına getirme, dilin işleyiş düzeyini kavratma olarak sıralanır (Demirel, 1999: 84). Hudson'a göre (1992'den akt: Aydın, 1997: 24), bunların yanı sıra dil bilgisi öğretimi yapılmasının temel amaçları; dille ilgili öz saygı öz güven oluşturmak, standart dilin öğretimine yardımcı olmak, performansı arttırmaya yardımcı olmak, yabancı dilleri öğrenmeye yardımcı olmak, dil ve kültürle ilgili hoşgörüyü arttırmak, bilimsel yöntemi ve çözümleyici düşünmeyi öğretmek, dili kötüye kullananlara karşı korunmak, dil sorunlarını anlamaya yardımcı olmak ve dil hakkındaki genel bilgiyi derinleştirmektir. Bütün bu amaçlar dil bilgisi öğretiminin Türkçe öğretimi

açısından önemini ortaya koyar. Doğru konuşmak, doğru yazmak, doğru anlamak ancak dil bilgisi etkinlikleriyle sağlanabilir. Dil bilgilisel kurallar sıralanarak, ezberletirilerek değil, her bir dil bilgilisel biçim birimin işlevi sezdirilerek, anlatıma katkısı kavratılarak, hem iyi bir dil bilgisi öğretimi gerçekleştirilir, hem de başarılı bir Türkçe öğretimi sağlanmış olur (Sağır, 2002: 7).

İlköğretim Türkçe Dersi (6-8. sınıflar) Öğretim Programı'nda da dil bilgisi öğretiminin önemine ve uygulama önerilerine şu şekilde değinilmiştir: “Öğrenci açısından Türkçenin yapısını oluşturan ve işleyiş kurallarını tanımlayan bilgilere sahip olmak oldukça önemlidir ancak daha da önemli olan bu kuralların konuşma, yazma, dinlemeyle ilgili dil etkinliklerinde uygulanmasıdır. Dolayısıyla dil bilgisi öğretimi kuramsal bilgilere değil, uygulamaya dayanmalıdır. Bu amaçla dil bilgilerinin öğretiminde, kuralların verilmesinin yanında, bu kuralların kelime, cümle ve metin düzeyindeki uygulamaları amaçlanmıştır” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006: 7). Programda dil bilgisinin bir dalı olarak söz dizimi konularına bakıldığında 6. 7. ve 8. Sınıflar için konu dağılımı; 6. Sınıflar için *İsim Tamlamaları ve Sıfat Tamlamaları*; 7. Sınıflar için *Birleşik Fiiller*; 8. Sınıflar için *Cümlelerin Temel Öğeleri, Cümlelerin Yardımcı Öğeleri, İsim ve Fiil Cümleleri, Kurallı ve Devrik Cümleler, Cümlelerin Yapı Özellikleri, Cümlede Anlam* şeklindedir. Programda sözcük grupları ayrı bir başlık altında ele alınmamış, yeri geldikçe isim, sıfat, fiil vb. konularda isim tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik fiil gibi kelime gruplarına yer verilmiş; ancak sözcük gruplarının tamamından söz edilmemiştir. Ayrıca, bu grupların nasıl oluştuğu, cümlelerde ne tür görevler üstlenebildikleri ve başka sözcük gruplarının yapılarına ne ölçüde katılabildikleri gibi konularda ise herhangi bir bilgi yer almamaktadır (Baydar, 2006: 22).

Bu çalışmada, Rıfat Ilgaz'ın “Halime Kaptan” adlı eseri söz dizimsel olarak incelenecek; elde edilen veriler, 6-8. sınıf dil bilgisi amaç ve kazanımları açısından değerlendirilerek dil bilgisi öğretimine uygun etkinlikler hazırlanacaktır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Dil bilgisi öğretiminin gerekliliği tartışmalarının yanı sıra öğretiminde hangi yöntem ve tekniklerin uygulanacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Yapılandırmacı anlayışla son yıllarda dilbilgisinin diğer beceri alanları olan okuma, dinleme, yazma, konuşma bölümleri içinde sezdirme yöntemiyle verilmesi benimsenmiştir. İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda dilbilgisinin ayrı bir etkinlik olarak düşünülmediği, tamamlayıcı alan olarak tanımlandığı görülmektedir.

Dil bilgisi öğretiminde uygulanacak yöntemlerin yanı sıra kullanılacak metinlerin seçimi de önemlidir. İyi bir dil bilgisi öğretimi için dilin doğru ve güzel kullanıldığı metinler seçilmelidir. Dil yapıları bu metinlerden hareketle hazırlandığı takdirde etkili bir eğitim gerçekleştirilmiş olacaktır. Metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme esas alınır. Öğrencinin yanlış bir kullanımla karşılaşmaması için kullanılacak metinlerin dilin kusursuz işlendiği metinler olmasına dikkat edilmelidir. Bu yaklaşım, dil bilgisinin kullanımına dayandığı için sonuçları da kullanıma yönelik olmaktadır. Dolayısıyla amaç, bazı kuralların ezberletilmesi değil, dil becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktır (Çeçen ve Aytas, 2008).

Dil bilgisi derslerinde işlenen konu ile ilgili yeterli örneklerin içeriğinde yer aldığı metinlerle dersin işlenmesi, hem okuma, anlama, kelime çalışmaları gibi diğer etkinliklerin önceden yapıldığı bu metinlere öğrencinin ısınmasını sağlar hem de öğrenci ilgili örnekleri bu metin üzerinde görerek söz konusu kural ya da bilginin farkına varır. (Derman, 2011: 299). Metin çözümlemeleri, sözcük dağarcığının zenginleştirilmesi; okuma, metnin dilinin, anlatımının ve türünün incelenmesi Türkçe dersinin etkinlikleridir. Bütün bu çalışmalar nasıl birbiri içinde veriliyorsa, dil bilgisi çalışmalarının da bunlarla birlikte, bu etkinlikler içinde, onlarla iç içe yapılması gerekirken genelde bu, gerçekleşmemektedir. (Özbay, 2011: 141).

“Edebî metinler, topluma arz edilmiş, toplumun takdirine sunulmuş, dil yeterliliği toplum tarafından tescillenmiş ürünlerdir. Bir dilin incelikleri, güzellikleri ve zenginlikleri, edebî metinlerde saklıdır. Edebî metin örneklerinin kullanıldığı bir dil bilgisi kitabı, bir taraftan dil kurallarını yansıtırken, diğer taraftan dil öğrenmenin bir başka boyutunu, edebî zevk, estetik duygusu ve dil

bilinci kazanımını dolaylı olarak destekleyecek, söz varlığının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bir sıfat veya isim tamlamasını öğretmek üzere verilebilecek mesela Yahya Kemal'in "Şu kopan fırtına Türk ordusudur yarabbi, Senin uğrunda ölen ordu budur yarabbi." mısralarının veya devam etmekte olan bir zamanı anlatmak için kullanılabilir Mehmet Âkif'in "Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer; O ne müthiş tipidir: Savrulur enkaz-ı beşer." mısralarının kazanımlarını çok yönlü olarak değerlendirmek gerekir. Dil bilgisi kitapları, bir edebiyat kitabı olmasa da, verilen örneklerle, bunların ait olduğu eserlerin ve eser yazarlarının isimleriyle aynı zamanda edebî kültürün tanıtılmasına da yardım edecektir" (Karahan, 2010).

Dil bilgisi konularının ezbercilikten kurtarılarak uygulamalı bir biçimde öğrencilere kavratılabilmesi için bunların mutlaka edebiyat ekseninde, metinler üzerinde işlenmesi gerekir. Metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme esas alındığı için dilin kurallarını kavraması daha kolaydır (Temizkan, 2012: 137).

Yeni programlarda Türkçe öğretiminde yapılandırıcı yaklaşım temel alınmış, öğrencilerimizin dil, zihinsel, duygusal ve sosyal becerilerini geliştirme amaçlanmıştır. Yapılandırıcı yaklaşımın gereği olarak ders kitaplarında edebî metinlerin yanında özgün ve özel metinlere de yer verilmiştir. Öğretim sürecinde ise metin öğretimi yerine metinle öğrenmeye geçilmiş, metin yerine öğrenci merkeze alınmıştır. Metindeki bilgilerin öğrencilere kavratılması yerine metindeki bilgilerden yararlanarak çeşitli etkinliklerle öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeye odaklanılmıştır (Güneş, 2013: 629).

Türkçe derslerinde metin incelemelerinde kullanılan dil malzemesinden dil bilgisi konuları işlenirken de yararlanmak gerekir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için metinler söz varlığıyla, cümle yapısıyla işlenecek dil bilgisi konusuna uygun olmalıdır. Sıfatların işlendiği bir derste incelenen metin yeterince sıfat içermeli, mecaz anlamın işlendiği bir derste incelenen metinlerin yeterince mecaz anlamlı örnek içermesi gerekir. Metinler bağlamsal bir yapıya sahip olduğundan sözcükler, cümleler öğrenciler için metnin anlamlı dünyasında değer kazanır. Öğrenciler, bağlama göre anlamlandırdıkları bu yapıları kullanarak dil kazanımlarını daha kolay geliştirirler (Karadüz, 2013: 302)

Türkçenin söz dizimi ile ilgili günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar, Türkçenin söz dizimsel yapısını değerlendirmek ve buna

ilişkin kimi saptamalarda bulunmak, Türk edebiyatının kimi eserleri üzerinde söz dizimi incelemeleri yapmak gibi çalışma alanlarını kapsamaktadır.

Bir edebi eserin söz dizimini incelemeye yönelik çalışmalarda, genellikle eserde belirlenen sözcük grupları ve cümle türleri işlenmektedir. Bununla birlikte edebi eserlerde yer alan sözcük gruplarının ya da cümle türlerinin Türkçe eğitimi açısından incelendiği kimi çalışmalar yapılmakla birlikte bir edebi eserdeki tüm söz dizimsel verilerin incelenerek belli düzeydeki öğrencilerin edinmesi gereken dil bilgisi amaç ve kazanımlar açısından değerlendirildiği ve örnek etkinliklerin planlandığı çalışmalara rastlanmamıştır.

Bu çalışmada, Türk edebiyatının önemli yazarlarından Rıfat Ilgaz'ın "Halime Kaptan" adlı eseri, söz dizimsel açıdan incelenecek; elde edilen verilerden hareketle edebi eserlerden yararlanılarak 6-8. sınıf dil bilgisi amaç ve kazanımları çerçevesinde nasıl bir dil bilgisi öğretimi gerçekleştirilebileceği değerlendirilecektir. Böylece bu çalışmanın dil bilgisi öğretiminde edebi eserlerden yararlanma konusunda bir farkındalık yaratacağı düşünülmektedir.

3.3. Problem Cümlesi

Çalışmanın problem cümlesini, Rıfat Ilgaz'ın "Halime Kaptan" adlı romanındaki söz dizimsel veriler nelerdir ve bunların dil bilgisi öğretiminde kullanılabilirliği nedir sorusu oluşturmaktadır.

3.4. Alt Problemler

Çalışmada incelenmek üzere ele alınan romandaki;

- 1- Sözcük grupları örnekleri nelerdir?
- 2- Cümle ve cümlenin öğeleri örnekleri nelerdir?
- 3- Cümle türleri örnekleri nelerdir?
- 4- Söz dizimsel veriler dil bilgisi öğretiminde nasıl kullanılabilir?

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitim ile ilgili bir araştırmada ders kitapları, program yönergeleri vb. veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek 2008, 187-189).

Doküman inceleme yöntemi, genel tarama ve içerik analizi olmak üzere iki farklı yöntem içerir. Genel tarama, araştırmayla ilgili literatürü okuma, anlama ve nitel olarak yorumlama süreçlerinden oluşur. İçerik analizi ise metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli sözcüklerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Bu yöntem, eğitimbilimsel alanda, okul kitaplarındaki değerler sistemini açığa çıkarmak, öğrenmenin nitelik ve niceliğini veya bilgi düzeylerinin gelişimini izlemek gibi amaçlar doğrultusunda seçilebilir (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

3.6. Kapsam ve Sınırlılıklar

Yapılan bu çalışma, Rıfat Ilgaz'ın "Halime Kaptan" adlı romanındaki söz dizimsel verilerin incelenip çözümlenmesini, değerlendirilmesini kapsamaktadır. Çalışmada ele alınan söz dizimsel veriler sözcük grupları, cümle ve cümlelerin öğeleri ve cümle türleri ile sınırlıdır.

3.7. Veri Toplama Yöntemi

Yapılan bu çalışmada nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri toplama çalışmalarına öncelikle, belirlenmiş olan tez konusu üzerinde akademik çalışmaların olup olmadığının tespitiyle başlanmıştır. Bunun için internet üzerinden Yükseköğretim Kurumu'nun tez merkezine başvurulmuştur. Bunların dışında araştırılan konuya yönelik materyalleri içeren diğer kitaplar ve dergiler de internet ortamından ve kütüphanelerden sağlanmıştır.

3.8. Verilerin Çözümlemesi

Çalışmada, incelenen eserde yer alan sözcük grupları, cümle ve cümlenin öğeleri ve cümle türleri konularından her biri için on adet örnek verilmiştir. Eserde yer almayan örnekler değerlendirmeye alınmamıştır. Elde edilen örneklerle öneri niteliği taşıyan örnek etkinlikler hazırlanmış; çalışmanın sonunda, genel bir değerlendirme yapılarak, dil bilgisi öğretimine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Örnek etkinlikler için Türkçe dersi dil bilgisi öğretiminin hedef ve davranışlarının belirlenmesinde T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlköğretim Türkçe Programı ve Kılavuzu'ndan (6,7,8. Sınıflar) yararlanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Sözcük Grupları

Türkçenin söz dizimi üzerine yapılan çalışmalarda sözcük grupları, söz diziminin temel konusu olan cümleyi oluşturan, yapı ve anlam bakımından bir bütünlük gösteren, yargı bildirmeyen dil birlikleri olarak açıklanır. Deny'ye göre sözcük grupları, “kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi, mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren topluluktur (Deny,1943: 709). Banguoğlu, sözcük gruplarını “kelime öbekleri” olarak adlandırır ve şu şekilde açıklar: “Sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkiler meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara kelime öbekleri (groupe de mot) diyoruz” (Banguoğlu, 1986: 496, 497). Karahan, sözcük grupları için benzer bir tanım yaparak şunları söyler: “Sözcük grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelenmek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir” (Karahan, 2008: 39).

Sözcük grupları, söz diziminde ayrı bir inceleme alanı olarak değerlendirilir. Doğan, sözcük gruplarının tanımı ve söz dizimi için önemini şu şekilde ifade eder: “Söz dizimi, sağlıklı ve düzgün bir cümle kurmanın yollarını araştıran ve bunun kurallarını ortaya koyan bir dil bilgisi alanıdır. Sözcük grupları ise söz diziminin temel konusu olan ‘cümle’yi oluşturan yapılardır. Bu sebeple sözcük grupları konusu söz dizimi incelemelerinde önemli bir yer tutmaktadır” (Doğan, 2012: 3).

Kullanılan terimlerdeki farklılığın yanı sıra, sözcük gruplarının sınıflandırılmasında da bir birlik olmadığı görülür. Örneğin Kükey (1975: 3-42), sözcük gruplarını “İkilemeler, Bağlam öbeği, İyelik öbeği, Ad tamlaması, Sıfat tamlaması, İlgeç öbeği, Ünlem öbeği, Unvan öbeği, Sayı öbeği, Yükleme öbeği, -i’li sözcük öbeği (akkuzatif öbeği), -e’li sözcük öbeği (datif öbeği), -de’li sözcük öbeği (lokatif öbeği), -den’li sözcük öbeği (ablatif öbeği), Belirteç öbeği” olarak

sınıflarken Banguoğlu (1995: 495), Ad Takımları, Sıfat Takımları, Zarf Öbekleri, Takı Öbekleri, Çekim Öbekleri (a. İsim öbekleri, b. Fiil öbekleri), Bağlam Öbekleri, Yanaşma Takımları (a. San öbekleri, b. Ayırma ve Soyadı Öbekleri, c. Künye ve Mahlas), Katma Öbekleri (a. Ünlem Öbekleri, b. Saplama Öbekleri) olarak sıralar. Ergin'e göre ise (2000: 374), Türkçedeki başlıca sözcük grupları şunlardır: “tekrarlar, bağlama grubu, sıfat tamlaması, iyelik grubu ve isim tamlaması, aitlik grubu, birleşik isim, birleşik fiil, unvan grubu, ünlem grubu, sayı grubu, edat grubu, isnat grubu, genitif grubu, datif grubu, Lokatif grubu, ablatif grubu, fiil grubu, partisip grubu, gerundium grubu, kısaltma grupları, akuzatif grubu”. (Ergin, 2000: 374).

İncelenen Türk dil bilgisi kitaplarına genel olarak bakıldığında; sözcük grupları bakımından kitaplar arasında tam anlamıyla bir terim birliğinin olmadığı (ablatif grubu/uzaklaşma grubu/ayırma ekli sözce gibi), aynı terimle karşılanan sözcük gruplarının farklı tanımlar ve farklı örnekler içerebildiği (isnat grubu ve yükleme grubu gibi), sözcükler arasındaki hangi birleşme durumlarının sözcük grupları başlığı altında değerlendirileceği konusunda ortak kabullerin olmadığı (isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil, vasıta, eşitlik gruplarının, atasözlerinin sözcük grubu olup olmadığı gibi), dil bilgisi terimleri sözlükleriyle kavramlar konusunda terminoloji farklılıklarının olduğu görülmektedir (Durukan, 2010: 145-166). “Söz dizimi öğretimi ve araştırmalarında güçlükler yaratan bu farklılıkların giderilebilmesi için, araştırmacılar modern dil biliminin getirdiği bakış açıları ışığında sözcük grupları yeniden düşünmeli ve öbekleri tanımlarken, adlandırırken ve sınıflandırırken tutarlı yapısal ölçütlerden yararlanmalıdır” (Gökdayı, 2010: 1317).

4.1.1. İyelik Grubu

İyelik grubu, tamlayanı ilgi hali eki almış bir zamir olan sözcük grubudur. Kükey, iyelik grubunu “İyelik Öbeği” başlığı altında inceler ve “İyelik ekli bir ad ögesiyle genitif durumunda bir ad ögesinin oluşturduğu sözcük öbeğine iyelik öbeği adı verilir.” şeklinde tanımladıktan sonra şu örnekleri verir: "benim kardeşim, senin kardeşin, onun kardeşi, bizim kardeşimiz, sizin kardeşiniz, onların kardeşleri..." (Kükey, 1975: 11).

İyelik grubu ile isim tamlamasını aynı başlık altında değerlendiren Eker'e göre isim tamlamaları, iyelik bağlantısı ile birbirilerine bağlanmaları sebebiyle bir

iyelik grubudur. Yani iyelik grubu ile isim tamlaması aynıdır (Eker, 2006: 462). Benzer şekilde Aktan, iyelik grubunu “isim tamlaması ve iyelik grubu” başlığı altında ele almış ve “iyelik ekli unsuru kendisinden önceki ilgi halinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağlılık ve aitlik ilgisiyle bağlanan sözcük grubuna iyelik grubu denir. Yani iyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan isim tamlamasıdır.” olarak açıklamıştır (Aktan, 2009: 9). İsim tamlaması ile iyelik grubu; hem aralarında benzer yönlerin, hem de pek çok farkın bulunduğu iki sözcük öbeğidir. “En büyük farklardan biri; iyelik öbeklerinde altı çeşit eki görmenin mümkün oluşu yanında, ad tamlamalarında yalnız üçüncü tekil ve çoğul iyelik eklerinin yer almasıdır. İyelik öbeklerinde tamlayanın derin yapıda kalması iletişim açısından bir sıkıntı yaratmazken, ad tamlamaları için bu, –ortak kullanımlar dışında– mümkün değildir. Ayrıca ad tamlamalarında gördüğümüz kaynak, yer, menşe, araç, amaç, sahiplik, aitlik vb. anlam özelliklerinin iyelik öbeklerinde yalnızca sahiplik olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bunların aynı terimle karşılanması, söz konusu öbeklerin öğretimini sıkıntıya sokacağından doğru değildir” (Üstünova, 2005: 425).

“Bak gelin,” dedi, “*senin namusuna* nasıl güvenirim bilirsin!” (s. 28)

“Uşaklar,” dedi Halime Kaptan, “*benim adım* Halime değil, Halim.” (s. 117)

Bir kaptan olarak *onların cümbüşüne* katılma zorunluluğu, düşündürmeye başlamıştı. (s. 123)

Benim yaşım dakiler şimdi askerde. (s. 124)

Unutmayın ki bu iş tüm *kendi işim* değil... (s. 144)

Senin emrin altında olduğu sürece izin var. (s. 164)

4.1.2. İsim Tamlaması

İsim tamlaması, iyelik eki ile birbirine bağlanmış iki ya da daha çok isim unsurundan oluşan tamlama türü olarak açıklanır. Karaörs, isim tamlamasını "belirtili isim tamlaması" ve "belirtisiz isim tamlaması" olarak iki gruba ayırır ve “isim tamlamasının her iki unsuru da genişleterek her genişlikte isim tamlamaları yapılabilir.” diyerek şu örnekleri vermiştir: "bayram saati, hatıralar rüzgârı,

kitabın meşin cildi, evin kapısının anahtarı...” (Karaörs, 1993: 10) örneklerini verir. Şimşek, benzer şekilde "belirtili ad takımı" ve "belirtisiz ad takımı" olarak iki gruba ayırdığı isim tamlaması hakkında şöyle demiştir: “İki ya da daha çok adın iyelik ilgisi içinde oluşturduğu belirtme öbeğine adtakımı denir.” Şimşek, bu tamlama türü için şu örnekleri vermiştir: “*Lokantanın bahçesi, mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü, Rabia'nın mektubu yoklaması; alım gücü, azı dişi, bekçi kulübesi, Atatürk İlkokulu, Ankara kalesi, Nedim divanı...*” (Şimşek, 1987: 323-346).

İsim tamlaması türleri konusunda, belirtili ve belirtisiz tamlama dışında zincirleme ve takısız isim tamlaması türlerinden bahsedilenler de bulunmaktadır. Ediskun, zincirleme isin tamlaması türünü de ele alır ve bu tamlama türü için şunları söyler: “Zincirleme isim takımı, ya belirteni, ya belirtileni, ya da her ikisi de birer isim takım olan takımdır, *"Dil bilgisi kitabının kabi, okulun bahçe kapısı, Nuri'nin kız kardeşinin sokak elbisesi ..."*” (Ediskun, 1985: 94). Zincirleme isim tamlaması türünü ele alan bir başka yazar Korkmaz, bu tamlama türü için şöyle bir açıklamada bulunur: “Tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş tamlama türü; bir ad tamlamasının ikinci bir ad tamlaması kurması” (Korkmaz, 2010: 253). Atabay, Kutluk ve Özel (1983), isim tamlamalarını belirtili, belirtisiz, takısız ve zincirleme isim tamlaması olmak üzere dörde ayırır. Sınıflandırmada farklılık görülen bir başka tamlama türü de takısız isim tamlamasıdır. Gencan, belirtili ve belirtisiz isim tamlamasını açıkladıktan sonra üçüncü olarak bu tamlama türünden de bahseder: “Üçüncü Tür İsim Takımı: İki kelime de ek almaz. Mermer saray, kerpiç duvar, aslan asker, tunç bilek, taş yürekli...” (Gencan, 1978: 88-100). Ancak takısız isim tamlamasının aslında bir sıfat tamlaması olduğu görüşünde olanlar da bulunmaktadır (Kükey, 1975: 16, Ergin, 1983: 380-381). Zülfikar’a göre takısız isim tamlaması olarak gösterilen taş köprü < taştan yapılmış köprü, şeytan adam < şeytana benzer adam, taş yürek < taş gibi olan yürek örnekleri, aslında sıfat-fiil grubunun kısalmış şeklidir. Pamukkale < Pamukkalesi, Fenerbahçe < Fenerbahçesi örnekleri gibi bazı tamlamalar ise aslında birer belirtisiz isim tamlamasıdır (Zülfikar, 1995: 781-789).

Çalışmada, isim tamlaması türlerinden belirtili ve belirtisiz isim tamlaması örneklerine yer verilmiştir.

4.1.2.1. Belirtili İsim Tamlaması

Köyün mescidinden sabah ezanı okunuyordu. (s.

12) Ne kadar olsa *köyün muhtarı.* (s. 27)

Yelkenin bir karışı bile ıslanmamış oluyordu böylece. (s. 33)

Halime gibi bir kadının kocası kaçak olarak dolaşamaz bu köyde. (s. 87)

Kaynatasının gocuğuyla başlığını alıp almamayı düşündü. (s. 94)

Halime Kaptan'ın çatık kaşları odaya girdiği andan beri ilk defa çözüldü. (s. 164)

Vızır vızır *İstanbul Hükümeti'nin gambotları, motorları* dolaşırdı bu kesimde. (s. 169)

Halime Kaptan, kışkırtıdan eğilip aldığı kutuyla, *Zeynel'in yanına* gitti. (s. 185)

Biraz kabacaları tüm askerdeydi *bunların.* (s. 34) (*bunların biraz kabacaları*)

4.1.2.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

On yedi yaşındaki delikanlılar bile *Çanakkale Savaşı'na* katılmışlardı. (s. 5)

Liman çavuşu iyi adamdı. (s. 34)

Adı *bulgur çorbası*ydı. (s. 38)

Boşlukta bir *yatak çarşafı* gibi çırpınıyordu. (s. 114)

Odukların biçimsizleri atılmış, sandal tam *savaş gemisi* haline getirilmişti. (s. 183)

Teslim işlemi bittikten sonra Teğmen İhsan... (s. 184)

Yunan gemileri bir işkillendi mi salardı mermiyi. (s. 189)

Güçlü kuvvetli kadındı, ama *avuç içleri* henüz küreğe yatkın değildi. (s. 109)

Bütün *Cide sandallarından* daha karınlı, daha boyluydu. (s. 135)

Ön sıralardan kopan *kemane seslerine* ortaldan yükselen *kaval sesleri* karışıyordu. (s. 165)

4.1.3. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlaması, sıfat türünden bir ya da daha fazla sözcüğün isim türünden bir ya da daha fazla sözcüğü nitelemesi ya da belirtmesiyle oluşan sözcük grubudur. Ediskun, “sıfat takımı” olarak adlandırdığı sıfat tamlamasını “Sıfat takımı, bir sıfatla bir isimden oluşan takımlar.” şeklinde tanımladıktan sonra, “Mavi gece, çorak arazi, kırık masa, tembel insanlar, on iki öğrenci, evdeki saat ...” (Ediskun, 1985: 144) örneklerini vermiştir.

“Sıfat takımı”, “ön ad takımı”, “sıfat öbeği” gibi farklı terimlerle de adlandırılan sıfat tamlamalarını niteleme ve belirtme sıfatları olarak ikiye ayıran Doğan, özelliklerini şu şekilde belirtir: “a) Sıfat tamlamasının temel ögesi olan sıfat, en basit tarifıyla isimlerin önüne gelerek renk, sayı, durum ve nitelik bildiren sözcüktür. Sıfatlar isim olarak kullanılan varlıkları, olayları ve kavramları ya niteler ya da belirtir. Bu ölçüye göre sıfatlar *niteleme* ve *belirtme sıfatları* olmak üzere iki ana gruba ayrılır. *Niteleme (vasıflandırma) sıfatları* varlıkları, nesnelere, olaylar veya kavramları renk, biçim, yapı, durum, ağırlık vb. bakımlardan niteleyen sıfatlardır: *kara* (dut), *büyük* (kapı), *küçük* (çocuk), *uzun* (saç), *kısa* (boy), *geçmiş* (zaman), *yürüyen* (kadın), *akıllı* (öğrenci) gibi. *Belirtme sıfatları* varlıkları, nesnelere, olayları veya kavramları belirten sıfatlardır. Belirtme sıfatları belirtme işini işaretlerle, soruyla, belirsizlikle veya sayı vasıtasıyla yapar ve *işaret sıfatları*, *soru sıfatları*, *belirsizlik sıfatları (belgisiz sıfatlar)* ve *sayı sıfatları* başlıkları altında incelenir: işaret sıfatları varlıkları, nesnelere veya olaylar işaret etmek suretiyle belirten sıfatlardır: *bu* (akşam), *şu* (adam), *o* (günler) gibi. Soru sıfatları varlıkları veya kavramlar soru hâlinde belirten sıfatlardır: *ne* (biçim), *nasıl* (soru), *kaç* (yıl), *kaçıncı* (sıra), *hangi* (çocuk) gibi. Belirsizlik sıfatları varlıkları, nesnelere veya kavramlar belirsizlik yoluyla belirten sıfatlardır: *kimi* (insanlar), *bazı* (günler), *her* (kişi), *bir* (kimse), *başka* (şekil), *bütün* (gün), *çok* (zaman) gibi. Sayı sıfatları varlıkları, nesnelere veya kavramlar onların sayılarını çeşitli biçimlerde bildirerek belirten sıfatlardır: *dört* (mevsim), *kırk* (harami), *on iki* (ay), *ikinci* (sezon), *birer* (elma), *yedişer* (kişi), *dörtte üç* (çoğunluk) gibi” (Doğan, 2012: 31).

Sıfat tamlamalarında, tamlayan olan sıfatların sayısı sınırlı değildir, tamlamanın alabildiği kadar sıfat kullanılabilir. Ancak, belirtme sıfatları ile niteleme sıfatları arasında bir sıra, bir düzen gözetilir. Genellikle belirtme sıfatı önce gelir: “bu, ince, zarif, siyah elbiseli kadın”, şu dörtgen duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde” gibi (Hatiboğlu, 1972: 27).

4.1.3.1. Niteleme Sıfatı ile Kurulan Sıfat Tamlamaları

Teyzesi de *iyi kadındı, güzel kadındı*, annesi gibi... (s. 3)

Çankırı taraflarından *kapkara kaya tuzu* geliyordu. (s. 7)

Temel Reis, *genç tayfalarını* bir süre gözden geçirdikten sonra...(s. 23)

Namuslu adam kendi evine göğsünü gere gere gelir. (s. 41)

Pontusçuların bile *geleneksel kılıkları* arasındaydı bu başlık. (s. 47)

Zeynel bu süre içinde başını sağdan sola döndürebilmiş, Halime Kaptan’a bakıyordu *mutlu gözlerle*. (s. 180)

Omuzları düğmeli kara gömleğini de sıyırdı. (s. 172)

Biri *yaşlıca bir kaptandı*. (s. 174)

Başlarına *sarı yazmalar* dolamışlardı. (s. 154)

4.1.3.2 Belirtme Sıfatı ile Kurulan Sıfat Tamlamaları

Temel Reis uyuyamamıştı *bütün gece*. (s. 1)

Şu karayeli bir atlatalım. (s. 11)

Altı felek alırsınız geriye. (s.12)

Benden *on adım* ilerde...(s. 64)

Ne cevap vereceği belli olmazdı onun. (s. 92)

Askerden kaçtığı *bütün köyde* duyulmasa teslim olup olmadığı kimin aklına gelirdi. (s. 93)

Bu saatlerde Kefken Adası'nı sancağına alıp kıyı kıyı yol alması gerekirdi. (s. 167)

4.1.4. İkileme

İkileme, anlatım gücünü zenginleştirme, sözü daha etkili hale getirme amacıyla aralarında anlam ilişkisi, ses benzerliği vb. bulunan en az iki sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş sözcük grubudur. Tekrar grubu olarak da adlandırılan ikilemelerde sözcükler birbirlerine eksiz bir şekilde bağlanır.

İkilemeler, kendisini oluşturan sözcüklerin özelliklerine göre çeşitli türlere ayrılır. Korkmaz'a göre başlıca ikileme türleri şunlardır: “a) Aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlar: birer birer, teker teker, mışıl mışıl, dinleye dinleye, dura dura, bekleye, göre göre vb. b) Eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar: ev bark, belli başlı, bitip tükenmek, delik deşik, doğru dürüst, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, düğün dernek, yalan yanlış, soy sop vb. c) Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar: bata çıka, düşe kalka, yaza çize, doğru yanlış, iyi kötü, az çok, üst baş, analı babalı, karı koca, yaz kış vb. d) Aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar: ayak mayak, güzel müzel, yaka maka, kutlu mutlu, çehiz mehiz, sandık mandık vb.” (Korkmaz, 2014: 124).

Türkçenin söz diziminde ikilemenin ayrı bir önemi vardır. Hatiboğlu, ikilemenin Türkçe için önemine şu şekilde değinmektedir: “İkileme, Türkçenin bilinenden çok daha önemli bir özelliğidir. İkileme, ünlü uyumları, ünsüz benzeşmeleri gibi Türkçenin kuralları arasında yer almalıdır. Türkçe, ikileme konusu ele alınmadan yapı bakımından aydınlatılamaz. Türkçede ikileme o kadar yaygın, örnekleri o kadar çoktur ki, başka dillere bakarak, olayın ayrıca ele alınmasından, inceden inceye bütün örnekleriyle saptanmasından vazgeçilemez. Çünkü ikileme olayı, yapı bakımından, Türkçenin temellerine kadar inen bir özelliktir. ...İkileme, aslında bir psikoloji ve müzik olayıdır. Türkçede ikileme, şiire, düzyazıya, anlatıma güç, aydınlık katan, güzellik, ahenk sağlayan ve ancak bazı ozanlarca, yazarlarca sezilmiş bir sırdır” (Hatiboğlu, 1971: 9).

Çalışmada, Hatiboğlu'nun (1971: 57-60) anlam bakımından ikileme türleri sınıflandırılmasına göre ikileme türlerinden aynı anlamlı sözcüklerden kurulan

ikileme, anlamları yakın sözcüklerden kurulan ikileme ve bir sözcüğü anlamlı ikileme türü örneklerine yer verilmiştir.

4.1.4.1. Aynı Anlamlı Sözcüklerden Kurulan İkileme

Gümüş gibi, *hışır hışır* bir kâğıttan koyu kahverengi, yağlıca, şekerlice bir şeyin çıktığını anımsıyor, tadını diliyle damağı arasında yeniden duyar gibi oluyordu. (s. 3)

Gene de ocağın üstündeki rafta *çıtır çıtır* işliyordu. (s. 20)

Süzüle süzüle, *kıçın kıçın* geliyordu kıyıya doğru. (s. 26)

Cide'nin evleri *teker teker* çıkıyordu bahçelerin içinden. (s.

31) Başı önünde *kös kös* geldiği yolu dönüyordu. (s. 60)

Kastamonu üzerinden Ankara'ya *sandık sandık* cephane taşıyor. (s. 143)

Saim *suçlu suçlu* bakıyordu önüne. (s. 147)

Kıyı kıyı aradıkları silah yüklü kayıklar bunlardı işte. (s. 174)

Bir eliyle *sıkı sıkı* tüfeğini kavramış, bırakmıyordu. (s. 180)

4.1.4.2. Anlamları Yakın Sözcüklerden Kurulan İkileme

Bilirlerdi ki bu iş ne kadar hızlı olursa *kazasız belasız* atılırdı sandal suya. (s. 25)

Eğer işlemde *eksik gedik* kalmışsa kefil gösterilecekti, en kısa zamanda işlemin bitirilmesi için. (s. 34)

Tuz haaa!.. *Ak pak*, billur gibi tuz. (s. 130)

Anlı şanlı asker yapacağım. (s. 148)

Basamakları *yorgun argın* çıkıyordu Halime Kaptan. (s. 152)

Tam üç saattir, *dur durak* bilmeden kürek çekiyorlardı. (s. 168)

4.1.4.3. Anlamları Karşıt Sözcüklerden Kurulan İkileme

Muhtar *aşağı yukarı* biliyordu ne soracağını onun. (s. 142)

Kış olsa *iyi kötü* birer çarık çekerlerdi ayaklarına. (s.154)

4.1.4.4. Bir Sözcüğü Anlamlı İkileme

Tavuklar birbirini kovalayarak sabah güneşinde *börtü böcek* arıyorlardı. (s. 91)

4.1.5. Bağlama Grubu

Bağlama grubu, iki sözcüğün bir bağlaçla birbirlerine bağlanmasından oluşur. Deny, bağlama grubunu “Bağlaçlar” başlığı altında ele alır ve bağlaçların çoğunun Arapça ve Farsça’dan alınma olduğunu belirtir. “Türk dili bunları müstakil edatlar olarak değil de, uymaca olarak yani bir nevi vurgulanamayan lahikalar diye saymak meylindedir” (Deny, 1941: 955). Kükey, “Bağlama Öbeği” olarak adlandırdığı bağlama grubunu “ve ile ne... ne, hem... hem, ya... ya, yahut, veya, ya da, ha ...ha, gerek gibi bağlaçlarla oluşturulan sözcük öbekleri” şeklinde açıkladıktan sonra şu şekilde örnekler: “Mekke ile Medine; Zülfikârın kımı ile kabzası; ne civarda bir köy var, ne bir evin hayali; sokakları hem kız, hem deniz kokar ...” (Kükey, 1975: 9).

Çalışmada bağlama gruplarından *ile, hem...hem (de), ne...ne, ...da/de...da/de, ya...ya, veya, ya da* bağlaçlarıyla oluşturulan bağlama grubu örneklerine yer verilmiştir.

4.1.5.1. İle Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu

Ama Temel Reis’e koyan *çayla kahveydi*. (s. 4)

Gebeşköy’ün en işe yarar ürünü elmadan sonra *cevizle kestaneydi*. (s. 6)

Gelirken *iki mağazanın manifaturasıyla bakkaliesini* de attım mı sandalın ambarına... (s. 11)

Cebine tütün kesesini, *çakmakla torbasını* yerleştirdi. (s. 18)

İkimiz *sandalın direğiyle serenini* bile taşıyamayız, birer ucundan yapışsak. (s. 19)

Temel Reis, Nuri Efendi'den alacağı navluna karşılık *birkaç kilo kuru fasulyeyle birkaç kilo mercimek* sağlayabilmişti tayfaları için. (s. 35)

Reşit, verilen *tek mermiyle boş sigara kutusunu* hem de tek koluyla halledince Haşim Bey, "Hak ettin bu Osmanlı martinini demişti. (s. 53)

Taa ilerde *bir inekle bir kadın*, geliyor muydu, gidiyor muydu, belli değildi. (s. 59)

Kaynatasının gocuğuyla başlığını alıp almamayı düşündü. (s. 94)

En gerilerden de *umutla umutsuzluk* arası bir türkü, her iki çalgının da ezgisini bastırmaya çalışıyordu. (s. 165)

4.1.5.2. *Hem...Hem (de) Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu*

Hem sevgi hem kuşku hem de biraz tiksinti...(s. 86)

4.1.5.3. *Ne...Ne Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu*

Kimse kullanamazdı onu. *Ne annesi ne dedesi...*(s. 3)

Ne et ne zerzevat...(s. 7)

Rüzgâr karşıdan esti mi *ne romatizmam kalır ne tknefesliğim...*(s. 8)

Takadakerin kıyıdaakilere görünecek *ne yüzleri vardı ne yürekleri...*(s. 51)

Yanında *ne bir tüfek vardı ne de belinde fişeklik.* (s. 72)

Gemici, ekmeğini yerken *ne denizi düşünür ne rüzgârı...*(s. 106)

Ne rüzgâr tutuyordu artık sandalı ne de dalga...(s. 114)

Ne boğaz fenerleri ne de doğması gereken güneşin ışıkları, hiçbir aydınlık seçilmiyordu bu yoğun sisin içinde. (s. 170)

4.1.5.4. ...Da/De... Da/De Bağlacıyla Bağlanan Bağlama Grubu

Bu söylentiye *inanana da* vardı, *inanmayan da*. (s. 53)

Geleni de, gideni de kaçırmazdı buradan. (s. 70)

Temel Reis hastanede *kızı için de, oğlu için de* çok şeyler söylemişti kendisine. (s. 76)

Bir de Batum vardı, *türkülerde de* geçirdi, *anlattığı hikâyelerde de...*(s. 102)

Duyursa da, duyurmasa da yapılacak bir şey yoktu. (s. 113)

Bu kıyılarda *iyi insanlar da* yaşıyor, *kötü insanlar da...*(s. 141)

4.1.5.5. Ya... Ya, veya, ya da Bağlaçlarıyla Bağlanan Bağlama Grubu

Kuzey rüzgârları bu yanlardan eser, peşinden *ya yağmur* getirirdi *ya da kar...*(s. 9)

Jandarmaların çoğu *da* çarık giyerdi *ya, postal ya da çapula* giyenler de bulunurdu. (s. 39)

Aralarında *ya yüz metre* vardı *ya seksen*. (s. 50)

Benim duyduğuma göre Halime Kaptan zıpkalı, Laz başlıklı, *çizmeli ya da mestli*, çapulalı. (s. 181)

4.1.6. Birleşik Fiil Grubu

Birleşik fiil grubu, isim ya da fiil cinsinden bir sözcüğün bir yardımcı fiil ile bir araya gelmesiyle oluşan sözcük grubu olarak açıklanır. Korkmaz, birleşik fiilleri bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir.” şeklinde tanımladıktan sonra şu başlıklar altında ele alır: “Esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış olan

birleşik fiiller (bir yanı ad bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller); bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller (öncelik fiilleri, alışkanlık fiilleri, niyet fiilleri); bir yanı zarf- fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller: tasvir fiilleri (yeterlik fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri, yaklaşma fiilleri, uzaklaşma fiilleri), anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller (tek ögeli kalıplaşmış birleşmiş fiiller, iki ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller, üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller)” (Korkmaz, 2003: 791-861).

Karahan, birleşik fiili: “Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur.” şeklinde açıkladıktan sonra şu örnekleri vermiştir: "şikâyet et-, memnun et-, hasta ol-, pişman ol-, spor yap-, var eyle-, mecbur kıl-, yazmış bulun-, yazabil-, okuyabil-, yapıver-, sürüp git-, çıka gel-, gide koy-, yalvarı gör-, şaşa kal-, oturup dur-, düşe yaz-, para ye-, boş ver-, baş kaldır-, yol ver-, şehit düş-, kan kustur-, el koy-, diş bile-, yatağa düş-... (Karahan, 2008: 36-39).

Çalışmada birleşik fiil grubu, bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, bir fiil ile yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, anlamca kaynaşmış- deyimleşmiş birleşik fiiller olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır.

4.1.6.1. Bir İsim ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

Sağlıklarından haber alanlar bile *sözünü edemiyorlardı* çocuklarının. (s. 21)

Zeynel'in önemli bir işi de baş üstünde duran çapayı vakit geçirmeden *funda etmekte*. (s. 25)

Önce martinin mermi yatağında kurşun olup olmadığını *kontrol etmeliydi*. (s. 54)

Halit'in ölü olarak ele geçirilmesindeki yardımı *öğrenmiş olacaktı*. (s. 78)

İki kurşunda devirsem köyü ayağa *kaldırmış olacağım*. (s. 83)

İki bulutun arasına sıkışan ayın sönlük ışığında bile dostça kuyruk salladığı *belli oluyordu*. (s. 85)

Memiş dayanamamıştı; ekmekten bir parça koparmış, annesinin verdiği taş gibi bir peyniri *katık ediyordu*. (s. 106)

Yavrusunu doyurmasına fırsat verdiği için ona gözleriyle *teşekkür ediyordu*. (s. 151)

4.1.6.2. Bir Fiil ile Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

Kangal sağılıp da daha kumlara düşmeden öbür ucunu *yakalayivermişti* havada. (s. 25)

Göz göze gelince Zeynel'in bütün tasalardan sıyrıldığını da *anlayıvermişti*. (s. 62)

Gecenin ayazında Reşit'in ensesine değen soğuk namlu birden kaymış, Sabri'nin elindeki mavzerin ucu ayaklarının burnuna *düşüvermişti*. (s. 84)

Küçük topraklarla, mitralyözlerle donanmış gambotlar kendilerini durduracak, ufak bir aramdan sonra neyin nesi olduklarını ortaya *çıkartıvereceklerdi*. (s. 171)

Motor bordasına kadar suya gömülmüş, erlerden biri kendini sulara *bırakıvermişti*. (s. 179)

Denizle birlikte keyifleri kaçan çocuklar, vakit kaybetmeden tehlikesini *anlayıverdiler*. (s. 105)

4.1.6.3. Anlamca Kaynaşmış- Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Halil öylesine *siyaya geçmişti* ki sandal bir kaya döküntüsünü sıyrarak uzaklaşmıştı kıyıdan. (s. 115)

Balıkçılardan, kara avcılarından avcı tezkeresi soran, sandallarla tuz getirenlerden vergi alan Mehmet Efendi, bunun dışında olup bitenlere *pek kulak asmazdı*. (s. 121)

İçi cız etmişti Halime Kaptan'ın. (s. 130)

Kayığımıza bizimle birlikte *el koydu*. (s. 140)

Sandalda bir yaralının bulunduğunu görünce seslenmek *zorunda kalmıştı*. (s. 181)

4.1.7. Edat Grubu

Edat grubu, bir isim unsuru ile bir son çekim edatından oluşan sözcük grubudur. Hatiboğlu, tamlamalar bölümünde edat grubu için “İlgeçli Tamlama” terimini kullanır ve şu şekilde açıklar: “Bir adla bir ilgecin kurduğu tamlamaya ilgeçli tamlama denebilir, odaya göre, sabaha dek, bugüne değin, evlerden öte, akşamdan beri, benim gibi, benim için, bir aydan beri...” (Hatiboğlu, 1982: 32-33). “Edat gruplarında isim ögesi, hâl ekli veya yalın hâlde bulunabilir; ancak grubun isim ögesi bir zamirse edata muhakkak bir hâl ekiyle bağlanır. “ile” edatının ekleşip vasıta hâli eki durumunda bulunduğu yapılar da edat grubu olarak kabul edilmektedir. Edat gruplarının isim ögesi bir kelime grubu olabilir. Edat gruplarının isim ögesi, bir cümle olabilir. Edat gruplarında vurgu, grubun isim ögesi üzerindedir” (Doğan, 2012: 79).

4.1.7.1. Gibi

Köyün fırınına sürülüp *kaya gibi* somunlar alınacaktı. (s. 4)

Aç karına *ayı oynamadığı gibi* gemici hiç oynayamaz. (s. 17)

Sıçradığı gibi atardı kendini sandala. (s. 27)

Bir tıkırtı *duyar gibi* olmuştu Memiş. (s. 39)

Onlar *ilerde gibi* geliyor bana. (s. 48)

Bir köpek gibi kovalamıştı kendi evinin kapısından. (s. 66)

Halime Gelin biraz *kendine gelir gibi* olmuştu. (s. 75)

Memiş'i tuttuğu gibi atıverdi sandala. (s. 97)

Birden ileri atılan sandal *çakılır gibi* gömüldü sulara. (s. 109)

Sandal, *dizginleri çekilmiş bir at gibi* olduğu yerde durmuştu. (s. 191)

4.1.7.2. İçin

Ceketi dar geldiği için iki düğmesini de iliklememişti. (s. 16)

Bu iyi haberlerden *her zaman için* gocunacak, alınacak biri bulunurdu aralarında. (s. 22)

Bunlar iyiye işaret sayılmazdı *gemiciler için*. (s. 35)

Bütün köylüler dört gözle yoluna bakmış olmalıydılar, *bir şeyler öğrenmek için*. (s. 67)

Halime Abla bile onun ne yapmak istediğini anlamış, *sandalı yana yatırmak için* yer değiştirmişti... (s. 100)

Kendi bölgesinde satılsa bile *İstanbul Hükümeti'ne bağlı olduğu için* sesini çıkaramayacaktı. (s. 137)

Çevirmek için elini uzatan Halil çekti birden. (s. 180)

İstiklal Mahkemesi var *sizin gibiler için*. (s. 194)

4.1.7.3. ile, +la/+le Beraber, /+la/+le/ Birlikte

Bu iki bardak ıhlamurla iş bitmiyordu. (s. 5)

Laz başlığına sarılı toplu tabancayı *başlıkla birlikte* zembile yerleştirdi. (s. 20)

Kumların üstünde kalan ne varsa taşıyorlardı *Bekir'le birlikte*. (s. 26)

Onu şubenin arkasındaki tarlada *bu çaptan düşmüş tüfekle* sınava çekmişti. (s. 53)

İzinlilere, *hava değişimiyle* gelenlere bile kızardı. (s. 58)

Bir kaptanın kendini kurtarıp kendi tayfasını *teknesiyle birlikte* bırakıp kaçması doğru muydu? (s. 128)

Bir iki aydır *nelerle* karşılaşmıştı şu sıralarda! (s. 176)

Halil kıyıdaki takanın bodoslamasını *iki eliyle* itti. (s. 196)

“Biz *gömme işleriyle* uğraşmıyoruz!” dedi Halime Kaptan. (s. 197)

4.1.7.4. Diye

Sandalı *şışsin diye* bırakmışlar açıkta. (s. 10)

Tencerenin dibine sarmasın diye karıştırıp durdu iri bir tahta kaşıkla. (s. 13)

Yerine yerleştirip sıkıca bağlamıştı, *oynamasın diye*. (s. 29)

Dümenin yekesini iki ayağının arasına almış, *belinin büküklüğü belli olmasın diye* dimdik ayakta duruyordu. (s. 50)

Hani *yanlış da söylemiyor diye* düşündü. (s. 66)

Islanmasın diye pantolonunu da çıkarmıştı. (s. 104)

Harun Reis yeleğinden saatini çıkarıp bakmış, sonra *çıt diye* kapağını kapatmıştı. (s. 130)

Parolayı bile *ne olur ne olmaz diye* ezberletmişti ona kaptan. (s. 169)

Gerektiği zaman *denize atması kolay olsun diye*... (s. 176)

Kayıktan en sonra getirilen iki mitralyöz, şeritleriyle birlikte *yeri belli olsun diye* direk dibine yerleştirildi. (s. 184)

4.1.7.5. Göre

Bu kadar yıllık köy koruculuğunda edindiği denemelere göre hemen küt diye vukuatın üstüne gidilmezdi. (s. 55)

Sesler biraz uzaktan geldiğine göre kendisi için tehlike uzaklaşmıştı. (s. 71)

Sinop çok ilerde olduğuna göre Rusya da ilerde, Sinop'tan tarafta olmalıydı. (s. 102)

Yelken *yeni duruma göre* yeniden şişiyor... (s. 114)

Sayıli kaptanlara yakışır bir ustalıklarla *rüzgârın esintisine göre* yelken doldurup boşaltan bir denizci. (s. 188-189)

Boğaz'dan Karadeniz'e balığa çıkılacak bir mevsimde olduklarından her şey *ona göre* hesaplanmıştı. (s. 168)

Benim duyduğuma göre Halime Kaptan zıpkalı, Laz başlıklı, çizmeli ya da mestli, çapulalı. (s. 181)

4.1.7.6. Doğru

Ağır ağır yürüyün *kuma doğru*. (s. 19)

Sandalın başını *yıldıza doğru* açmak gerekiyordu, yararlanmaları için. (s.

31) Sonra sandalın başını *kerempeye doğru* çevirdi. (s. 35)

Üzerimize doğru bir taka geliyor. (s. 46)

İşte sandal da ateş açarak *üzerlerine doğru* geliyordu. (s. 51)

Sağ yanında, ayaklarının altından, dolana dolana, kopa eklene bir ırmak *denize doğru* uzanıyordu. (s. 68)

Gözlerini *Gebeşköy'e doğru* uzanıp giden yola çevirdiği zaman gördüklerine inanamadı. (s. 72)

Eve girdiği *cama doğru* yürürken Reşit sanki ne yaptığını görmüş gibi seslendi. (s. 81)

“Kezban Abla!” diye seslendi Halime, *kulluğa doğru*. (s. 91)

4.1.7.7. Kadar

Bu romatizma ağrıları olmasa kuma çekili teknesine atlar, *İnebolu'ya kadar* gider. (s. 5)

Sabaha kadar kaynasın ağır ağır. (s. 5)

Artık başından ayrılamazdı *pişene kadar*. (s. 13)

Bunu, *Memiş'ten muhtar Ali Efendi'sine kadar* herkes bilirdi. (s. 25)

Sandal, *kaynalarına kadar* yatmıştı sancağa. (s. 47)

“*Askere gidene kadar* sandal senin” demişti. (s. 76)

Hiç kimse *bugüne kadar* kendisine yiğit dememişti. (s. 161)

Bütün güzelliği ve saflığıyla direk dibinde verilecek emri bekleyen bir kadın, *filintalı erlerden dümendeki komutana kadar* hiç kimseyi kuşkulandırmamıştı. (s. 177)

Sandalın bordasına kadar gitti. (s. 183)

4.1.7.8. Önce

Buralarda *savaştan önce* de temiz buğday ekmeği yiyenler pek azdı, ama gene de paraya kıyınca tombul tombul çarşı ekmeği alınabilirdi. (s. 4)

Bir sefer, bir sefercik kaptırabilseydi *karlardan önce*. (s. 6)

Fırtınadan önce kerempeyi aşabilirse Meset Deresi’nde alırdı soluğu. (s. 36)

Hiç konuşmadan *bir iki saat önce* Sabri’nin yatırıp da gözden kaybolduğu tümseğin başına kadar geldiler. (s. 63)

Bir çobandan almıştı *iki gün önce*. (s. 71)

Bir saat önce silah seslerinin geldiği yöne doğru dört yanını kollayarak sürünmeye başladı. (s. 72)

Balkan Savaşı’ndan önce Temel Reis Sivastopol’a gitmişti. (s. 102)

Bırakalım da uzun lafı, yükleyelim *bir an önce*. (s. 105)

Halime Kaptan, kadın da olsa, gemici de olsa *her şeyden önce* bir asker sayılırdı. (s. 162)

4.1.7.9. Sonra

Gebeşköy’ün en işe yarar ürünü *elmadan sonra* cevizle kestaneydi. (s. 6)

Sen git kuma da *sabah ezanından sonra* denizi bi kolla. (s. 11)

Kız kardeşinden sonra sıra sana da gelecek. (s. 41)

Bir süre bekleddikten sonra aynı oyuna yeniden başlıyor, saniye sektirmeden başarıyla bitiriyordu. (s. 46)

Kaçaklıktan sonra, güvensizlik onda huy olmuştu. (s. 80)

Bir iki kez *havlamadan sonra* hayvanın susuvermesi dikkatini çekmişti Sabri'nin. (s. 85)

Sabah namazını kıldıktan sonra yeniden yatıyordu uykuya. (s. 94)

Memiş'e verdiği cevaptan sonra gözleri Zeynel'e kaymıştı, doğru mu söylemişti acaba? (s. 102)

Yemeniz içmeniz *bundan sonra* benden. (s. 125)

Erkekçe bir gülüşten sonra oturuşuna daha rahat bir biçim verdi. (s. 139)

4.1.7.10. Beri

Nuri Efendi'nin iki adamı bu iş için *sabahtan beri* bekliyordu kıyıda. (s. 33)

Babasını gördüğü andan beri susup kalan Memiş birden koştu kapıya. (s. 80)

Samsun'dan sevkıyattan ayrıldığı günden beri kafasını kurcalayan bir soru vardı. (s. 84)

Taa Cenevizliler zamanından beri Karadeniz'in en güvenilir limanlarından biri olduğunu biliyordu. (s.116)

4.1.8. Sayı Grubu

Sayı grubu, basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimlerinden oluşan sözcük grubudur. Sayı grubunda büyük sayı başta küçük sayı sonda bulunur ve vurgu küçük sayı üzerindedir. Karaörs (1993: 23), sayı grubunu: "Türkçede sayılar, tek kelimelik sayılar, sıfat tamlaması halinde olan sayılar, sayı grubu

halinde olan sayılar olmak üzere üç şekilde karşılanır. Tek kelimelik sayıların ondan sonra gelenlerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ondan sonra gelenlerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerindeki sayılar sayı grupları ile karşılanır.” Şeklinde açıkladıktan sonra: “on yedi, yirmi iki, kırk dört, yüz on, yüz yirmi, beş yüz kırk, iki bin beş yüz, iki milyon beş yüz bin...” örneklerini verir (Karaörs, 1993: 23).

Yaşı *altmış beşi* bulmuştu. (s. 5)

On üç yaşında bir delikanlıydı. (s. 15)

Otuз sekiz sandık yumurta iki saat içinde ambara istif edilivermişti. (s. 34)

Bu yumurtaları Memiş’e yedirecek yerde karbanda biriktiriyor, sonra *on beş* günde bir götürüp Nuri efendi’ye satıyordu. (s. 38)

Yani *on iki* asker kaçacağının yaşayıp yaşamaması Reşit’in elindeydi. (s. 55)

İşte tam *yüz yirmi iki* mermisi de burada... (s. 89)

On altı, *on yedi* yaşında da olsa bir delikanlının sırtına binmesi doğru olmayacaktı. (s. 97)

Biri *on yedi* yaşında, öbürü de *on altı*. (s. 124)

Görüş uzaklığı bir iki metreden *on beş*, yirmi metreye çıkmıştı. (s. 187)

4.1.9. Unvan Grubu

Unvan grubu, bir kişi adı ile bir unvan ya da akrabalık adından oluşan sözcük grubudur. “*San Öbekleri*”, “*Unvan Öbeği*”, “*San Birliği*” gibi farklı terimlerle adlandırılan unvan grubunu Gencan, “San (Unvan) Sıfatları” olarak adlandırır ve “İnsanların -rütbe, derece, görev ve sosyal durumlarına göre-adlarına takılan saygı ve tanıma sözleridir. Bunlar da bir çeşit niteleme sıfatıdır (Gencan, 1998: 179-180)” şeklinde tanımlar.

Unvan grubunda kişi adının mı yoksa unvan adının mı önce geleceği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Kükey’e göre kişi adı önce

gelirken Kokmaz'a göre unvan gösteren ad kişi adından önce ya da sonra gelebilir (Kükey, 1975: 31-32; Korkmaz, 2010: 219). Özkan ve Sevinçli'ye göre bu sözcük grubunda unvan ve akrabalık isimlerinin kişi isimlerinden sonra gelme zorunluluğu vardır. Şayet bu unsurlar yer değiştirir de unvan ve akrabalık isimleri başa gelirse, grup 'unvan grubu' değil 'birleşik isim' grubu olur (Özkan ve Sevinçli, 2009: 56). "Unvan veya akrabalık bildiren sözcükler ister kişi adından önce, ister sonra yer alsın, oluşan yapıları sözdizimsel düzeyde ve kullanım düzeyinde değerlendirilmesi, daha uygun bir yaklaşım sayılabilir" (Torun, 2006: 368).

Bunu *Reis Dede* bile anlamıştı en sonunda. (s. 19)

Temel Reis kendi bildiğine bırakamazdı artık onu. (s. 26)

Halime Gelin, ineğin bakımını yapmış, avluyla, ahırla işini erkenden bitirip kapıyı sürgülemişti. (s. 37)

Bir öğrense, hem merakını giderecek hem de *Haşim Bey*'e, jandarma kumandanına, kaymakama vermek için ayrı ayrı üç tane rapor yazdıracaktı eli kalem tutun birine. (s. 57)

Nuri Efendi'nin iki adamı bu iş için sabahtan beri bekliyordu kıyıda.(s. 33)

Ali Efendi birden giriverdi konuya. (s. 87)

Mehmet Efendi, bunun dışında olup bitenlere pek kulak asmazdı. (s. 121)

Işık girsin diye açık bırakmıştı *Zele Kadın*. (s. 149)

Hasköy, Halıcıoğlu depolarında çok tüfekler, çok cephaneler vardı İnebolu iskelesine götürüp *Kemal Paşa*'nın subaylarına teslim edecek...(s. 152)

"Yerime *Dursun Efendi* bakacak!" dedi. (s. 184)

4.1.10. Ünlem Grubu

Ünlem grubu bir ünlem ile bir veya daha fazla isim unsurundan meydana gelen sözcük grubudur. Şimşek, ünlem grubunu "Ünlem Öbeği" diye

adlandırmış ve “Seslenme ünlemi ile çağrı durumunda bir addan oluşan belirtme öbeğine ünlem öbeği denir.” şeklinde açıklamıştır. Ünlem grubunun kuruluşunu, niteliğini, kullanımını açıklamış ve şu örnekleri vermiştir: "Hey Dirse Han!, ey vuslat!, bre Koçyiğitler, bre kocalar! (Şimşek, 1987: 36). Korkmaz’a göre ünlem grubu cümle kuruluşuna katılmadığı için cümle dışı öge durumundadır. Bu bakımdan cümlenin her hangi bir yerinde bulunabilir (Korkmaz, 2010: 225). Ünlem grubunun diğer özellikleri şu şekildedir: “Ünlem grubunda isim ögesi, bir sözcük grubu olabilir. Ünlem grubunda birden fazla isim ögesi bulunabilir. Ünlem gruplarında vurgu, grubun temel ögesi olan “seslenme ünlemi” üzerindedir” (Doğan, 2012: 78).

“*Haydin uşaklar!*” dedi. (s. 35)

Ulan Hüseyin! Getir çoraplarımı! (s. 89)

Yaşsa be Halime Abla! (s. 98)

Ula Recep, atla sandala daa! (s. 120)

4.1.11. Aitlik Grubu

Aitlik grubu, aitlik eki ‘-ki’ ile ondan önceki bir kelime grubunun yalın hali genitif veya lokatif hali ile kurulur: *tarihten önceki, yaşlı adamınki, Ankara ile İstanbul arasında sefer yapan otobüslerdeki* misallerinde olduğu gibi. Kelime grubu olarak tek başına zamir olan aitlik grubu diğer kelime gruplarında veya cümlede zamir veya sıfat görevi görür (Ergin, 2000:384). Özmen, aitlik grubu ile ilgili benzer bir tanım yapar söz dizimi içerisinde kullanımını şu şekilde belirtir: “Aitlik grupları söz dizimi içerisinde, isimlik, zamirlik veya sıfatlık olarak kullanılırlar. Aitlik grubu, ismin önünde sıfatlık, tek başına kullanıldığında zamirliktir. Aitlik grubu, sıfat tamlaması kurulduğu takdirde kendisinden sonra gelecek olan ismi, zamirlik olarak karşılar.” (Özmen, 2013: 111).

Hızını azar azar yitiren sandal *hışır hışır çırpıntısındaki* kumlara bindirmişti. (s. 33)

Kıyıda, kolcubaşı *Mehmet Efendi'nin az ilerdeki* barakasından başka tek bir kulübe yoktu. (s.121)

Bu sandallarda *ağların altındaki* silahları yükleyip dönmek için gelmişlerdi ta İnebolu kıyılarından. (s. 168)

4.1.12. Kısaltma Grupları

Kısaltma grupları, iyelik eki ya da hal eki almış bir isim unsurunun başka bir isim ya da sıfat unsuruyla bir araya gelmesiyle oluşan, kalıplaşmış sözcük grupları olarak açıklanır. Deny, kısaltma gruplarını “damı kırmızı (ev); elleri çıplak, ayakları kınalı, gözleri sürmeli, başları daima yaşmaklı (kadınlar)...” gibi iyelik ekli bir isim ile sıfat görevindeki bir isimden meydana gelen yapıları sıfat tamlaması içinde “karmaşık vasıf hâlindeki belirtici öbekler” olarak açıklar (Deny, 1941: 722, 723). Gençan ise bazı kısaltma grubu örneklerini “kurallı bileşik sıfat” olarak ele alır ve “Bahçesi geniş (okul), boyu uzun (adam), gövdesi iri (çınar), uykusu ağır, bakışı sert, gözü pek...” gibi örnekleri birleşik sıfat olarak değerlendirerek ve bu yapılarda isimle sıfatın yer değiştirdiğini ifade eder. Kısaltma grupları; isnat grubu, bulunma grubu, yaklaşma grubu, uzaklaşma grubu, yükleme grubu, vasıta grubu, ilgi grubu ve eşitlik grubudur. Özkan’a göre isnat grubu, yükleme (belirtme) grubu, yönelme grubu, bulunma grubu, uzaklaşma grubu, vasıta grubu, ilgi grubu, kısalmış (klişeleşmiş) yapılar başlıkları altında incelenen sözcük gruplarının yapılarındaki ortak özelliklerden, sözcük grubunu oluşturan öğelerin bir araya geliş tarzlarından ve bu grupların oluşumunda bir kısaltmanın olduğundan hareket ederek bu gruplar, sözcük grupları içinde öncelikle ‘kısaltma grupları’ adı altında toplanıp daha sonra ayrı ayrı değerlendirilmelidir (Özkan, 2004: 139). Çalışmada, incelenen metinde bulunmayan kısaltma gruplarına yer verilmemiştir.

4.1.12.1. İsnat Grubu

İsnat grubu, biri diğerine isnat edilen iki isim unsurundan oluşan sözcük grubu olarak açıklanır. Zülfikar, isnat grubunu şu şekilde tanımlar: “İsnat grubu diye adlandırılan yapılarda ise, nitelenen önce, niteleyen sonra gelmektedir.

Bazen ilk kelime iyelik eki de alabilir: *gözü açık (açık göz, göz açık), sırtı pek, karnı tok, canı tez, eli uzun, arkası kuvvetli, kulağı delik vb.*” (Zülfikar, 2001: 172). Eker, bu sözcük grubu için benzer bir tanım yapar: “Dayanma (isnat) grubu, üçüncü kişi iyelik eki alan bir ad ögesi ile başka bir sözcüğün birleşmesinden meydana gelir. Başka bir söyleyişle sıfat tamlamasında tamlayan ve tamlananın yer değiştirdiği sözcük öbeğidir: *ucu sivri, eli çabuk, gözü elâ, gözü pek, bağı yanık...*” (Eker, 2002: 366).

Başı açık giremezdi kaynatasının odasına. (s. 8)

Eli boş köye nasıl dönecekti. (s. 60)

Eli tabancalı, kızmıştı. (s. 119)

Omuzları düğmeli kara gömleğini de sıyırdı. (s. 172)

4.1.12.2. Çıkma Grubu

Çıkma grubu, çıkma durumundaki bir ismin başka isim ya da sıfatlarla oluşturduğu sözcük grubudur. Ergin, çıkma grubu için “ablatif grubu” terimini kullanır ve şu şekilde açıklar: “Ablatif bir unsurla, ondan sonra gelen diğer bir unsurun oluşturduğu kelime grubudur. Her iki unsur da ya tek bir isim veya isim yerine geçen bir kelime grubu olur: kafadan kontak, doğuştan sakat, yandan çarklı, anadan doğma, sonradan görme, sıradan adam, gözden uzak, ağızdan dolma, candan arkadaş, yalandan dostluk, içinden pazarlıklı, kendisinden çok emin, bunlardan biri, eğlencesine düşkün olanlardan hiç biri, içlerinden çoğu, gençlerden üçü misallerinde olduğu gibi. Bu son misallerde ikinci unsurun iyelikli olması dolayısıyla iyelik grubu fonksiyonunda bir grupla karşılaştığı görülmektedir. Birbirine çok benzeyen, fonksiyonları bir gibi olan (bunların biri, bunlardan biri) bu iki grubu birbirine karıştırmamak lâzımdır. Ablatif grubunun normal vurgusu da yine son unsurdadır.” (Ergin, 1983: 394).

Elmadan pekmez bu kadar olur. (s. 4)

Verirdim! *Canımdan kıymatlı* değil ya!..(s. 65)

4.1.12.3. Yönelme Grubu

Yönelme grubu, yönelme hali eki almış bir isim ile bir isim ya da sıfat unsurundan oluşan sözcük grubudur. Hatiboğlu, yönelme grubu için “yönelmeli tamlama” ifadesini kullanır ve şu şekilde açıklar: “Yönelme durumundaki bazı adların, çok defa sıfat görevindeki bazı sözcükleri, anlam bakımından tamamlayarak, tamlama kurdukları görülür: *içkiye alışık adam, dikişe yatkın bir el, uykuya doymamış gözler, yere serili kilim, direğe çakılı çivi, duvara asılı tablo vb.* (Hatiboğlu, 1972: 32). Ergin de yönelme/yaklaşma grubu için “datif grubu”

ifadesini kullanır ve benzer bir tanım yapar: “Datif hâlindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Datifli unsur da, sonraki unsur da ya tek bir isim veya isim yerini tutan bir kelime grubu olur: dile kolay, başa belâ, cana yakın, ateş pahasına bir öğle yemeği, aslına uygun, keyfine düşkün, başına buyruk, ana babasına bağlı misallerinde olduğu gibi.” (Ergin, 1983: 394).

Çaya kahveye hasret kaldık be! (s. 4)

Ektiği tohumdan *bire yirmi* alacak rençper gibi... (s. 93)

4.1.12.4. İlgi Grubu

İlgi grubu, ilgi hali eki almış olan bir isim unsuruyla, ondan sonra gelen ikinci bir isim unsurundan oluşan sözcük grubudur. Ergin, ilgi grubu için şunları söyler: “Genitif ekiyle birbirine bağlanan iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Genitifli unsur önce, onun bağlandığı yalın isim sonra gelir. Grubun manası genitifliğin ilgi fonksiyonuna dayanır. Grup iyelik eki düşmüş bir iyelik grubu gibidir.” demiş ve şu örnekleri vermiştir: “bizim kız, senin ev, benim at, Ahmet dayının oğlan, sizin av köpeği, Osmanların büyük bahçe.” (Ergin, 1983: 393). Hatiboğlu, ilgi grubunu, “adıl tamlaması” başlığı altında ele alır ve şu şekilde açıklar: “Bir tür adıl tamlamasının, 1., 2. Kişi tekil veya çoğul biçimlerinde, tamlanan eki kullanılmasa da olur ama 3. Kişi adıl tamlamasında, tamlanan eki kullanılması gerekir (Hatiboğlu, 1972: 23). Özmen, ilgi grubu için “Tamlayan grubu” ifadesini kullanmış ve şöyle demiştir: “Her iki unsur da isim, isimsi veya isimlik olabilir: bizim ev, sizin düğün, senin okul vb. Tamlayan grubunda (ilgi grubu) vurgu, her iki unsur üzerindedir (Özmen, 2013: 112).

“Baba,” dedi, “sakın *bizim sandalı* deniz kumdan almasın!”. (s. 9)

Bir de *bizim Bekir*... (s. 78)

Bizim Halime’yle *Memiş*’ten daha yakın bu hayvan bana. (s. 85)

Bizim sandal üç gündür iskelede çekili... (s. 92)

Merak ediyorum *bizim Akif*’i. (s. 125)

Bir tanesi de *bizim Zeynel!* (s. 156)

4.1.13. İsim-Fiil grubu

İsim-fiil grubu, bir isim-fiil ile onu anlamca tamamlayan ya da niteleyen sözcüklerden oluşan sözcük grubudur. İsim-fiil grubu fillere -mAk, -mA, veya -İş eklerinden birinin gelmesiyle oluşur. Banguoğlu, isim-fiil grubunu "Çekim Öbekleri" başlığı altında, ele alır ve "Cümlede aldıkları çekim halleriyle kimsenin, nesnenin ve isimlemenin fiile yaklaşması, onunla öbekleşmesi mahsulüdürler. Cümlede kimsenin fiille öbekleşmesi en çok tek kişili fiillerde görülür ki bunların da birtakımı birleşik kelime niteliği taşır." şeklinde açıkladıktan sonra şu örnekleri vermiştir: "hava bozmak, göz yummak, gün doğmak ..." (Banguoğlu, 1995: 426). Bozkurt, "Eylemlik Birliği" olarak adlandırdığı isim-fiil grubunu "Eylemler, kip ve kişi eki alıp çekilen sözcüklerdir. Böylece tümcenin yüklemi olurlar. Ancak eylem olan sözcük gerçekte o işin adıdır. Türkçede yüklem olabilecek iş, hareket bildiren bir sözcüğün adı olarak kullanılan üç ek vardır: Eylem tabanı +mak, +ma, +ış. Gerçekte eylemin adı olan "ad-eylem" dediğimiz bu sözcükler de başka sözcüklerle birlik kurarlar." şeklinde açıklayarak şu örnekleri verir: "daha yakından tanımak, ev ödevlerini bitirme, yürüyüşünü... (Bozkurt, 1995: 152, 153).

4.1.13.1. -ma/-me İsim-fiili Grubu

Yolsuz tekneyi dalgalar *kendine uydurmayı* başarmış, sandalı dümen almaz hale getirmişti. (s. 169)

Halime kaptan içindekileri *gözden geçirmeye* başlamıştı. (s. 174)

Halil, *ZeLe Nine'nin kiremidini aktarmaya* gitti. (s. 92)

Kurucaşile'ye *gelin almaya* giderken iki saat bırakmadını kürekleri. (s. 16)

Tenteyi katlayıp ambara atmış, çarmıkları gerdirip *direği sağlamaştırmaya* başlamıştı ki ihtiyarlar görünmüşlerdi karşıdan. (s. 23)

4.1.13.2. -mak/-mek İsim-fiili Grubu

Eğer süt veriyorsa, sağmak, sütünden *yoğurt yapmak, yağ yapmak*, götürüp yağı da yoğurdu da *pazarda satmak...*(s. 7)

Ay nerdeyse *bulutlarla örtülmek* üzereydi. (s. 9)

İlk yapılacak iş, *bu tenteyi çözmek*, katlayıp *ambara koymaktı*. (s. 22)

4.1.13.4. -Iş/-Uş İsim-fiili Grubu

Zeynel, kestanenin altında yatan üstü tenteli sandala *bir sıçrayışta* çıktı. (s. 22)

Hiçbir şeyin farkında olmayışı ne güzeldi. (s. 76)

Memiş'in yanında oluşu ayrı bir dertti onun için. (s. 127)

Onun alacakaranlıkta daha boylu, *daha erkekçe bir duruşu*, *daha kendine güvenir bir dikilişi* vardı. (s. 131)

4.1.14. Sıfat-fiil Grubu

Sıfat-fiil grubu, bir sıfat-fiil ile onu anlam bakımından tamamlayan, niteleyen ya da açıklayan sözcüklerden oluşan sözcük grubu olarak açıklanır. Sıfat-fiil, fiile -An, -mIş, -r/-Ar, -mAz, -Dİk, -AcAk, -AsI eklerden birinin getirilmesiyle oluşur. Ergin, sıfat-fiil grubunu "Partisip grubu" adı altında inceler ve "Partisip grubu bir partisiple ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Partisip bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır." şeklinde tanımlayarak "denize giren, sudan gelen, çok yakından tanıdığı, seni ilk gördüğüm, sultanlara yaraşır, canı çıkası, modası geçmiş..." örneklerini verir (Ergin, 2002: 683). Korkmaz, sıfat-fiil grubunun cümle içindeki görevlerine değinerek şöyle bir tanımda bulunur: "Sıfat gibi kullanılan fiil şekilleri ile oluşturulan ve cümle içinde ad, sıfat, özne, nesne, zarf gibi görevler yüklenabilen kelime grubu." (Korkmaz, 2010: 189).

4.1.14.1. -an/-en Sıfat-fiili Grubu

Dura dura *kalasa dönen* felekler gıcır gıcır yağlanmıştı. (s. 24)

Sivastopol'a kadar sürer, *üzerlerine gelen* taka her dakika biraz daha gerilerdi. (s. 48)

Gözlerini *Gebeşküy'e doğru uzanıp giden* yola çevirdiği zaman gördüklerine inanamadı. (s. 72)

Ocakta çorba pişiren Halime, Zeynel'le neler konuşacağını sıralıyordu aklından. (s. 76)

Merdiven başında bekleyen muhtarın elini öptü. (s. 86)

Kızıla çalan bu ağaçların meşe kadar makbul olmadıklarını biliyorlardı. (s. 104)

Bütün bunları aklından geçiren Halime Kaptan farkında olmadan dümeni kırmıştı açıklara. (s. 188)

Çevirmek için elini uzatan Halil çekti birden. (s. 180)

4.1.14.2. -acak/-ecek Sıfat-fili Grubu

Ama Temel Reis işi *rastlantıya bırakacak* adamlardan değildi. (s. 24)

"Hükümetin, *asker kaçaklarının peşine takacak* adamı yok galiba!" diye düşündü. (s. 67)

Ektiği tohumdan bire yirmi alacak rençper gibi... (s. 93)

Boğaz'dan geçip *balığa çıkacak o iki sandalı* da... (s. 168)

Şu iki balıkçı kayığında, ağların altındaki silahların ve cephane sandıklarının *Karadeniz'den gelecek* bir sandala ya da bir Karadeniz kotrasına aktarılması gerekirdi (s. 176).

4.1.14.3. -mİş/-mUş Sıfat- fili Grubu

Dışarıdan, musandıranın *üçgen biçimi oyulmuş* camsız penceresinden giren rüzgâr yüzünü yalayıp geçiyordu. (s. 7-8)

Bu sandal, *içi geçmiş* karpuz gibi dağılsa gene de satışı çıkarmam. (s. 11)

Bir süre *yapraklarını dökmüş* ağaçların altından yürüdüler. (s. 21)

İşte Hacı Rasim'in bodoslaması *yeni uzatılmış, kaburgaları yeni oturtulmuş* gemileri de kumda sıralanmışlardı dizi dizi. (s. 32)

Irmak bile taaa ilerde, buluttan kurtulan güneşin altında, *kazmayla bölünmüş* bir yılan gibi parça parça uzanıyordu. (s. 70)

Çok geçmeden de kıpırdamadan yatan boz giynekli, *sakalı bıyığına karışmış* bir adam ilişti gözüne. (s. 72)

Reşit, *Sabri'nin namlusunun ucuna çivilenmiş* bir kalas parçası gibi yürüyordu karanlıkta. (s. 82)

Çaprazlama bağlanmış iki fişekliği de çözüp çıkardı omuzlarından. (s. 89)

Sarı, yumuşak bir deriden yapılmış çizmesinden bir şimşir kaşık çıkarmış, bekliyordu. (s. 123)

Sandal, *dizginleri çekilmiş* bir at gibi olduğu yerde durmuştu. (s. 191)

4.1.14.5. –DİK/-DUK Sıfat-fili Grubu

Akşamdan doğradığı mısır saplarından boşalttı önüne. (s. 13)

Yeni yaptırdığı çarıkların iplerini çözüp gevşetti. (s. 15)

Halime'nin topladığı komşu kadınlar, değil mi? (s. 21)

Zeynel çoktan ceketini, pantolonu çıkarmış, *Karadenizlilerin giydiği* paçaları bağlı dizlikle kalmıştı. (s. 23)

Sapına nişan aldığı yaprak döne döne yere düşerken...(s. 61)

Gebeşköy'de kestanelikte *peşine düştüğün* adam ben değilim. (s. 64)

Yularından tuttuğu ineği kapının önündeki mürdümeriğine bağladı. (s. 91)

Merdiven başına bıraktığı zembili hemen arkasına vurdu. (s. 94)

4.1.15. Zarf-fiil Grubu

Zarf-fiil grubu, bir zarf- fiil ile onu anlam bakımından niteleyen, açıklayan ya da tamamlayan sözcüklerden oluşan sözcük grubudur. Zarf-fiil grubu, fiillere – *ArAk*, *-mAdAn*, *-InCA*, *-Ip*, *-ken*, *-All*, *-A*, *-DikCA* eklerinden birinin eklenmesiyle oluşur. Banguoğlu, zarf-fiil grubunu "Zarf Öbekleri" adı altında ele alır ve "Zarf öbekleri yapıldıkları kelime türüne göre cümlede iki çeşit kelimenin yerini alabilirler: fiiller ve sıfatların. Bunlar bir iç cümlenin yüklemi olduklarında o cümleyi olduğu gibi zarf işleyişine sokarlar, onu esas cümlenin zarf niteliğindeki bir üyesi yerine geçirirler." şeklinde açıkladıktan sonra: "Arabadan inip, eve döner dönmez, gökte ararken yerde buldum ..." (Banguoğlu, 1995: 421, 422) örneklerini verir. Ediskun ise zarf-fiil grubunu ayrı bir sözcük grubu olarak ele almaz ve "Bağ-Fiiller (Ulaşlar)" başlığı altında değerlendirir. "Bağ-Fiiller, bir yandan bileşik cümlede iki cümlecığı bağladıkları için bağlaç, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir." (Ediskun, 1985: 301).

4.1.15.1. *-Ip/-Up* Zarf-fiili Grubu

Kapıyı sürgüleyip bulgur çorbasını sürmüştü Memiş'in önüne... (s. 38)

Okulu kapatıp da askere gitmeden önce öğretmen giyerdi bunlardan. (s. 39)

Elbirliğiyle sandalı hemen kuma oturtuktan sonra *yelkeni toplayıp* serene astılar. (s. 103)

Boğazdan geçip balığa çıkacak o iki sandalı da... (s. 168)

Kıçaltından uzanıp aldığı bir yazmayı doladı başına. (s. 172)

Bir süre susup motorun sesini dinlediler. (s. 173)

Üçüncü bombayı aldı, *yayını çekip* savurdu motorun direk dibine. (s. 179)

4.1.15.2. *-arak/-erek* Zarf-fiili Grubu

Temel Reis *dudaklarını kıpırdatarak* bir şeyler mırıldandı. (s. 12)

İşte sandal da *ateş açarak* üzerlerine doğru geliyordu. (s. 51)

Şu tümseğin arkasından sürünerek yandaki fundalığa geçse?... (s. 58)

Meşeyi siper ederek çevresini iyice inceledi. (s. 59)

Sabri'nin yattığı tümseğin altında uzanan yoldan kıvrılarak yürümeleri gerekiyordu. (s. 65)

Elini sallayarak selam verdi onlara. (s. 97)

Bir iki gün kalacağını düşünerek Kırlangıç vapuruna atlayıp gelmişti. (s.149)

Sen bunu *görünür görünmez pek çok tehlikelerle çarpışarak* kazandın. (s. 164)

Zeynel baş üstünde *çarmıklara tutunarak* ayağa kalkmış, daha ilerisini görebilmek için sandalın bordasına basıp *topuklarını kaldırarak* yükselmişti. (s. 170)

4.1.15.3. -Inca/-UncA Zarf-fili Grubu

Külleri şöyle bir karıştırınca altından közler kıpkırmızı çıkıverdi ortaya. (s. 2)

Bekir'i yollayınca ayakyoluna gitti geldi. (s. 17)

Sen *yola gitmek isteyince* seni hiç kimse caydıramaz. (s. 28)

Sandalı Boyran altına çekince dedede bir ateş, bir ateş...(s. 74)

İhtiyar Heyeti sözünü duyunca olduğu yere çakılıp kalmıştı genç adam. (s. 86)

Sandal kumlara sürünerek *kıçtan yanaşınca* Halime bir sıçrayışta çekiverdi kendini yukarıya. (s. 97)

Reis deyince insanın gözünün önüne yaşlı başlı kaptanlar geliyor. (s. 106)

Deniz kırılınca gidiyoruz karşıya. (s. 125)

Parmakları romatizma ağrısından uyuşup da *hünerini yitirince*, kaynatasına Reji'nin sigaralarından daha biçimli sigaralar sarar, diliyle de ıslatıp yapıştırrdı. (s. 129)

Mehmet Efendi *baş üstünde oturan başlıklı, zıpkalı, mavzeri kucağında bekleyen Harun Reis'in adamını görünce* genç kaptana bir yakınlık duydu içinde. (s. 136)

4.1.15.4. -*madan/-meden* Zarf-fiili Grubu

Memiş büyükbabasının sesine uyanmış, *gözkapaklarını aralamadan* onu dinliyordu. (s. 12)

İşte bir ağaç altına çöküp *beş dakikalık bir mola bile vermeden* daha alacakaranlıkta Temel Reis'in kapısını çalıyordu. (s. 15)

Zeynel'in önemli bir işi de başüstüne duran çapayı *vakit geçirmeden* funda etmekte. (s. 25)

Kangal sağılıp da *daha kumlara düşmeden* öbür ucunu yakalayivermişti havada. (s. 25)

Bir süre *aralığı kapatmadan* gittiler. (s. 49)

Mavzerini sağ kolunun altına almış, *Reşit'i gözünden kaçırmadan* yürüyordu. (s. 67)

Ama *vergisi verilmeden* satmak yasaktı. (s. 137)

Bütün bunları aklından geçiren Halime Haptan *farkında olmadan* dümeni kırmıştı açıklara. (s. 188)

4.1.15.5. -*ken* Zarf-fiili Grubu

Saatin kapağı kırılmıştı *Amasra'dan dönerken*. (s. 20)

Bir ayak sesi duydu, *sopasını kaldırmışken* bıraktı. (s. 94)

Oysa *İnebolu'ya giderken* Temel Reis bu poyrazda nasıl yelken kullanmıştı. (s. 98)

Gençler sandalı yüklerken Halime zembilde işe yarar ne varsa çıkarmıştı serdiği yaygının üzerine. (s. 106)

Sandal kıyıda açılırken herkesin üzerine düşen iş belli olmuştu artık. (s. 107)

Tam görünmese de konuştuğu sırada, *elini kolunu saygılıca sallarken* görünen düğmeli bilekçelerinden belli. (s. 141)

Zelev Ablaya bırakmıştı onu, muhtarın evine giderken. (s. 149)

Binbaşlı aklından birçok şeyler geçirip de *söze nerden başlayacağını düşünürken*, Halime Kaptan gerisinde kalan genç adama göz ucuyla bakmış, Zeynel'i tanıyivermişti. (s. 162)

4.1.15.6. -alı/-eli Zarf-fili Grubu

Savaş başladı başlayalı ne çay kalmıştı dükkânlarda ne kahve... (s. 2)

4.1.15.7. -r ... -mAz Zarf-fili Grubu

Karşıdan esen ters rüzgârla yelken kullanacakları *ister istemez.* (s. 31)

Zeynel, serenin direk dibindeki demire bağlı ipi çözer çözmez mayna olan yelkeni eteklerinden kucaklayıp basmıştı ambara. (s. 33)

Kerempe Feneri kararır kararmaz ıskotaya asılan reis, yelkeni kıyıdaki muhafaza memurlarının üzerine doğru biçimledi. (s. 51)

O da kendini yere atmış, *atar atmaz* da yandaki tümseğin gerisine kaymıştı. (s. 69)

Bekir Abisini tanır tanımaz koştu yanına. (s. 75)

Köpekburnu'nu dolanır dolanmaz her şey değişiverdi birden. (s. 99)

Sen bunu, *görünür görünmez* pek çok tehlikelerle çarpışarak kazandın. (s. 164)

Zeynel dümene oturur oturmaz açık mavi boyalı bir motor, sandalın kış tarafından bodoslamasını gösterdi. (s. 174)

Ben *emir verir vermez* Bekir dümeni bırakıp sandıkları direk dibine götürecek. (s. 174)

Zeynel, Halime Kaptan'ın her zaman içi dolu bulundurduğu mavzeri, daha başaltından *çıkırır çıkarmaz* omzuna dayamış, kendisine en yakın yerde dikilen filintalının alnına nişan alıp tetiğe dokunmuştu. (s. 178)

4.2. Cümle ve Cümlelerin Öğeleri

Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır (Karahan, 2008: 9). Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir yargıyı bildiren sözcük dizisi olarak açıklanan cümle tanımlarına bakıldığında Kükey (1975: 261) cümleyi “Bir yargı taşıyan; bir düşünceyi, bir duyguyu, bir isteği dile getiren çekimli bir eyleme ya da çekimli bir eylemle veya ek-eylem almış ad soylu bir sözcükle düzenlen anlamlı en geniş dil birliğine “tümce” denir.” (Kükey, 1975: 261) şeklinde tanımlamıştır. Gencan (1975: 114), benzer şekilde cümleyi bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir yargıyı, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisi olarak belirtir. Dizdaroğlu'na göre (1976: 187) yargı birimi olan tümce, ya tek bir düşünceyi, tek bir duyguyu yansıtır; ya da birden çok duygu ve düşünce, tümce kalıbı içinde bir araya gelerek bir temel yargıya bağlanır. Yargı bildirme bakımından cümle tanımlarının benzer nitelik taşıdığı görülmektedir.

Cümleler, söz diziminde yapısal olarak öğelerine ayrılarak incelenir. Öge, anlamsal ve yapısal açıdan bir bütün oluşturan ve tek sözcük ya da sözcük grubundan meydana gelen bir tümce bileşkesidir (Turan, 2012: 148). Hatiboğlu'na göre (1972: 100) Türkçenin söz diziminde, cümlede bulunan öğelerin önemleri, görevleri ölçüsünde belirir ve önem sırasına göre *yüklem*, *özne*, *tümleç* (*belirtili nesne*, *belirtisiz nesne*; *düz tümleç* ve *dolaylı tümleç*) olarak sıralanır. Özmen (2013: 5) özneyi varlığı yüklem aracılığı ile belli olsa da yüklemle birlikte cümlelerin diğer temel öğesi olarak açıklar ve cümlelerin *yüklem*, *özne*, *nesne*, *dolaylı tümleç*, *zarf tümleci*, *bağımsız tümleç* olmak üzere altı öğesinin olduğunu belirtir.

4.2.1. Yükleme

Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan öge, yüklemidir. Kılış, oluş ve durum yüklem tarafından karşılanır. Yükleme cümlenin ana ögesidir. Diğer ögeler, yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlamak üzere cümlede yer alır (Karahana, 2008: 14).

Ergin, fiili (yüklemi) “Cümlenin en esaslı unsuru ana unsuru, temel unsuru, cümlenin direğidir. Cümlenin bütün yapısı onun üzerine kurulur. Diğer bütün unsurlar fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Türkçede asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, cümlenin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur. Fiil cümlede hareketi, oluşu, yapışı, hadiseyi, hükmü karşılayan unsurdur.” şeklinde tanımlar (1988: 398, 399). Koç, yüklemi “eylem öbeğini oluşturan, tümceyi kuran ve genellikle tümcenin sonunda yer alan bir ögedir. Bir başka deyişle, tümcedeki çekimli eylemin görev adıdır” şeklinde tanımladıktan sonra yinelemeli, pekiştirmeli ve ortak yükleme gibi türlere yer verir. Çalışmada fiil soylu ve isim soylu yükleme örneklerinin yanı sıra yinelemeli yükleme, ortak yükleme ve pekiştirilmiş yükleme örnekleri de ele alınmıştır. Yinelemeli yükleme, söze güç katmak amacıyla, yüklem yinelenmesiyle oluşur (Koç, 1990: 368). Ortak yükleme, birden çok öznesi olan; birden fazla öznenin bağlı olduğu yükleme türüdür (Korkmaz, 2010: 165). Pekiştirilmiş yükleme ise, daha çok “de” bağlacıyla sağlanan ve çok defa aralıklı ikileme biçiminde olan yüklemelerdir (Hatiboğlu, 1972: 105).

4.2.1.1. Fiil Soylu Yükleme

Karadeniz rüzgârdan çok, kürekçi *ister*. (s. 16)

Okulu kapatıp da askere gitmeden önce öğretmen *giyerdi* bunlardan. (s. 39)

Temel Reis, başındaki başlığın uçlarını *çözdü*, yeniden *bağladı*. (s. 50)

Bekir’de korkudan deniz tutması falan *kalmamıştı*. (s. 52)

Daha doğrusu, o zamanlar zaten *değişmiş* de ben yeni yeni *öğreniyorum*. (s. 87)

Zor buluruz bir daha böyle güzel havayı. (s. 102)

Sandalı adamakıllı *yükleriz*. (s. 105)

Biraz patırtı ettik ama *anlaştık* sonunda. (s. 122)

Hanos çorbası çok lezzetli *olur*. (s. 123)

Birden canlanıp *sıralanıverdiler* arka arkaya. (s. 157)

4.2.1.2. İsim Soylu Yüklem

Ben *senin kaptanın, reyizinim* artık! (s. 18)

Oysa Temel Reis'in aklı *başka şeylerdeydi*. (s. 20)

*Temel Reis'in iskeleden ayrıldığıının üçüncü gecesi*ydi. (s. 37)

Bir karaltı *var* kıçta. (s. 49)

Bir sürü de eşkiya *varmış* askerden kaçan. (s. 95)

Mehmet Efendi *tanıktır*. (s. 139)

Hadi hadi, çok *iyymişsin*. (s. 145)

Kıyı kıyı aradıkları silah yüklü kayıklar *bunlardı* işte. (s. 174)

4.2.1.3. Ortak Yüklem

Hele susamlı simitler, çörekotlu ramazan pideleri çocukların düşlerinden bile *silinip gitmişti*. (s. 4)

Şu dağlar, dağlardaki karaağaçlar, kocayemişler, meşeler *yeşermeyecek miydi* bir daha?.. (s. 12)

Eli bıçak tutan, balta tutan daha yaşlı erkekler, tebdilihavaya gelenler, sakatlar, topallar, tek gözlüler, gemi yapımcılarına kestane, kayın kerestesi *çekiyorlardı*. (s. 34, 35)

Cemal Paşa, Talat Paşa *kalmamış* ortada! (s. 84)

Kıydan uzaklaştıkça bir ferahlık, bir açıklık *kabarıyordu* içinde. (s. 101)

Zeynel de, Halil de çoktan *uyumuşlardı*. (s. 130)

Bu başlıkta biraz başkaldırı, biraz özgürlük sevgisi, biraz da Karadeniz coşkusu *vardı*. (s. 131)

Bu kıyılarda iyi insanlar da *yaşıyor*, kötü insanlarda... (s. 141)

Hemen hepsinin sırtında yerli dokuma bezden birer ak torba, bu torbanın üstüne kıvrılıp yerleştirilmiş birer pösteği *vardı*. (s. 155)

4.2.1.4. Yinelemeli Yükleme

Safrasız kalan tekne beşik gibi *sallanır, sallanır*, kapaklanırdı en sonunda. (s. 112)

4.2.1.5. Pekiştirilmiş Yükleme

Üstelik de *soğuk mu soğukmuş*. (s. 140)

4.2.2. Özne

Yüklemeden sonra cümlenin ikinci temel ögesi olan özne, cümlede yüklem gösterdiği işi, oluşu, hareketi karşılayan ögedir. Koç, , özneyi bir cümlede çekimli eylemin ya da eylemsinin bildirdiği işi, oluşu, yargıyı üzerine alan varlık olarak tanımlar (Koç, 1990: 372). Eylem çatılarının değişmesi, özne türlerinin ortaya çıkmasında başlıca etkindir. Bu bakımdan öznelerin bazıları belirli özne, bazıları belirsiz özne, bazıları da edilgen çatılı eylemlerle kurulan tümcelerde olduğu gibi, gerçekte belirtisiz nesne oldukları halde, sözde özne adını alırlar (Hatiboğlu, 1972: 110). Zülfikar, özne türlerini “açıklayıcı özne, örtülü özne, ortak özne, pekiştirmeli özne, belirsiz özne vb.” olarak sınıflar (Zülfikar, 1995: 43-51). Delice’ye göre gerçek özne dışında şu yapıları da görmek mümkündür: dolaylı özne, pekiştirmeli özne, gizli özne, yaptıran özne, yapan özne.”(Delice, 2007: 155-157).

Çalışmada gerçek özne, sözde özne ve gizli özne türlerinin yanı sıra ortak, örtülü ve belirsiz özne türlerine de yer verilmiştir. Ortak özne, birleşik

cümleyi oluşturan esas ve yardımcı cümleler ile bağımlı sıralı cümlelerde aynı olan özne olarak açıklanır (Korkmaz, 2010: 164). Örtülü özne, yüklemi edilgen çatılı eylem olan cümlede, tümleç gibi görünen gerçek öznedir (Koç, 1990: 379). Belirsiz özne ise Türkçede bazı eylemlerin 3. kişi çekimlerinin belli olmayan öznesidir (Hatiboğlu, 1972: 19).

4.2.2.1. Gerçek Özneyle Kurulan Cümleler

Bekir'in Reis Dede'ye verilecek akıllıca bir cevabı vardı ama... (s. 19)

Küreklere hiç iş düşmeden kıyıyı bulmuş, istenilen yere yanaşmıştı *sandal*. (s. 33)

Yaralanan ya da ölen yok muydu? (s. 71)

Ocakta çorba pişiren Halime, Zeynel'le neler konuşacağını sıralıyordu aklından. (s. 77)

Ayakları birbirine dolaşmaya başlamıştı Reşit'in. (s. 83)

Halime Kaptan uyuyan gençleri içi sızlayarak uyarmak zorundaydı. (s. 132)

Temiz İngiliz mavzerleri de var. (s. 145)

İki tek küreğe kalmıştı *sandalın hızı* (s. 169)

Bütün güzelliği ve saflığıyla direk dibinde verilecek emri bekleyen bir kadın, filintalı erlerden dümendeki komutana kadar hiç kimseyi kuşkulandırmamıştı. (s. 177)

İyi tüfektir *bunlar*, hiç tutukluk yapmaz. (s. 190)

4.2.2.2. Sözde Özneyle Kurulan Cümleler

Kahve kaşığıyla ancak maşrapaya *pekmez* konurdu çanakdan. (s. 2)

Sandalın altından kurtulan felekler kucaklanıp yeniden dizildi denize doğru. (s. 24)

Felekler, barbalar, halatlar, gedebotlar verilmişti içeri. (s. 26)

Kürekler ıskarmozlardan çıkarılmış, yerlerine uzatılmıştı artık. (s. 100)

Sandal çok hesaplı yüklenmişti. (s. 110)

Dalgaların kayalara çarpmasından gayrı bir ses duyulmuyordu. (s. 113)

Sandal yaklaştıkça *bir gemici fenerinin siyah zıpkalı, çapulalı, mestli, çizmeli ayakları da aydınlatığı* seziliyordu. (s. 118)

Odunların altı da gözden geçirildi (s. 121)

Kayıktan en sonra getirilen iki mitralyöz, şeritleriyle birlikte yeri belli olsun diye direk dibine yerleştirildi. (s. 184)

4.2.2.3. Gizli Özneyle Kurulan Cümleler

(Ben) Bir yanımdan bir yanıma dönemiyorum. (s.

1) (Ben) Ateşe kör bakayım ki rastlamadım. (s. 65)

(Ben) Belge soracak olanlara elimle teslim ederim sizi! (s. 184)

(Sen) Erkek kadınsın!.. (s. 98)

(O) İki laf eder açılırdı. (s. 38)

(O) Bunu temizlemeden buralardan ayırlamazdı. (s. 67)

(Biz) İnebolu'ya kadar uzanırız havasını bulursak. (s.

22) (Onlar) Bir ıslık sesi duydular gerilerden. (s. 97)

4.2.2.4. Ortak Özne

Kahve kaşığı hala duruyordu, ama cezveye kahve koyup karıştırmak için değildi. (s. 2)

Gelini Halime gürültüye uyanmış soruyordu. (s. 8)

Bekir erken erken yola çıkmış, Kadirköy'den iki saatte almıştı Gebeşköy'ü. (s. 15)

Ali Efendi ihtiyarlara bir el etmiş, oturanları yerlerinden kaldırıp takmıştı peşine. (s. 22)

Halit, savaşın en kızıştığı sırada, hem de Çanakkale'den kaçmış, babasının evine sığınmak istemişti. (s. 95)

Her iki tekne de kıydan ayrılmış, kürekle limandan çıkmaya çalışıyorlardı. (s. 136)

Entariler renk renkti, ama sarı yazmaları bellerine kadar sarktığı için altta görünmüyorlardı. (s. 154)

Reis, masaya birinin yaklaştığını görmüş, gene işine koyulmuştu. (s. 158)

Zeynel baş üstünde çarmlıklara tutunarak ayağa kalkmış, daha ilerisini görebilmek için sandalın bordasına basıp topuklarını kaldırarak yükselmişti. (s. 170)

Sabri iki tehlikeli sıçrayışla bu tepeciğin arkasına yanlamış olmanın üstünlüğünü daha iyi anlıyor, güvenle çekiyordu ciğerlerine nemli havayı. (s. 70)

4.2.2.5. Örtülü Özne

Akif iki yıl önce bir Rus denizaltısı tarafından kendi sandalında yakalanmış, alıp götürülmüştü. (s. 125)

4.2.2.6. Belirsiz Özne

Bundan sana ne? (s. 142)

Atık çocuk, aşk olsun! (s. 30)

“*Yeter artık!*” diye bağırdı yamaçtaki çocuklara. (s. 104)

4.2.3. Nesne

Nesne, öznenin yaptığı işten etkilenen cümle unsuru olarak açıklanır. Banguoğlu nesneyi “Cümlede kimsenin, dolayısıyla yüklemle etkilediği kişiyi veya şeyi temsil eden kelimeye nesne adını veririz.” şeklinde tanımladıktan sonra “Adlar kimi ve kim halleriyle nesne olurlar. Bunlardan birincisi yüklemle belli bir kişiyi veya şeyi etkilediğini gösterir ve belirli nesne adını alır. İkincisi ise yüklemle belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini anlatır belirsiz nesne adıyla anılır.” olarak açıklar (Banguoğlu, 1974: 527, 528).

Nesnenin özellikleri şu şekildedir: “Nesne bir varlık veya kişidir. Özne ve nesne, varlık adlarından oluşur. Adlar, dediğimiz gibi kendi başlarına var olabilen bilgilerimizin adlarıdır; bu yüzden bütün varlık ve eylem adları, özne veya nesne olabilir. Belirtili nesnenin cümle içinde belli bir yeri yoktur. Belirtisiz nesne daima yüklemle önünde yer alır. Yüklemle belirtisiz nesne arasında da, de, dahi, bile gibi kuvvetlendirme edatları dışında başka bir öge giremez. Nesne; söz, söz öbeği veya fiilimsi olabilir. İsim cümlesi, bir bildirme cümlesi olduğu için, bu cümlede bir olma veya yapma söz konusu olmadığı için nesnesizdir. Bazı yapma hali öbekleri yanlışlıkla nesne olarak değerlendirilmemelidir. Olma bildiren edilgen çatılı eylemlerle kurulmuş cümlelerde de nesnelik hal söz konusu olamaz. İsim cümlesi gibi bu tür cümlelerde de nesne bulunmaz. Yapma bildiren etken ve ettirgen çatılı eylemlerle kurulan bütün cümlelerde nesne vardır. Bu cümlelerde özne, eden, ettiren ve olduran durumunda olduğu için bir edilen veya ettirilene, yani nesneye gerek vardır” (Karaağaç, 2009: 193).

4.2.3.1. Belirtili Nesne

Kahve kaşığı bulamıyordu Memiş. (s. 3)

Halil’le Bekir *sandalın altından kurtulan felekleri zor yetiştiriyorlardı önüne sürmeye.* (s. 24)

Köpekburnu’na çevirdi *sandalın başını.* (s. 35)

Baban sefere giderkene *bizi muhtara emanet etti!* (s. 41)

Demek Reşit bir biçimine getirip Halit’e *ilk kurşunu* atmıştı. (s. 71)

Çektik iskeleye *sandalı...*(s. 73)

Bir gün tutup karakola götürdüler *bizi*. (s. 144)

Hemen açığa verdi *sandalın burnunu* Halime Kaptan. (s. 169)

Omuzları düğmeli kara gömleğini de sıyırdı. (s. 172)

Ne iyi etmişti de *onları* su kesiminden aşağıdaki gizli bölmelere saklamıştı. (s. 195)

4.2.3.2. Belirtisiz Nesne

Ama *reyizsiz dede* istemiyorum. (s. 18)

Aç kalınca çoğu yanında taşıdığı mavzerine sarılıp *ekmek* istiyordu. (s. 40)

Konuşturmak istiyordu karşısındakini. (s. 69)

Yüksekçe bir tümsek görmüştü az ilerisinde. (s. 70)

Ekmek torbasından *kapkara bir ekmek parçası* çıkardı. (s. 71)

Halime uzun zamandır *böyle bir sevinç* duymamıştı. (s. 96)

Bir ıslık sesi duydular gerilerden. (s. 97)

Çıkacak tehlikeyi bir an önce görebilmek için başını sandalın burnundan da ileriye uzatarak *üzerlerine gelmesi gereken bir karaltı* arıyordu bu yoğun sisin içinde. (s. 170)

Bu da *tabak gibi ortaya çıkmalarıyla sonuçlanacak çok kötü bir durum* yaratabilirdi. (s. 171)

4.2.4. Dolaylı Tümleç

Dolaylı tümleç, bulunma, yönelme ve çıkma durumu ekleri ya da bir edat almış olan tümleç türüdür. Eker, dolaylı tümleci, “Tümcede yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesiştiren; bulunma, yaklaşma ve

uzaklaşma durumu eklerinden biriyle veya bir edatla birlikte bulunan yalın veya grup halindeki adın tümce bilgisindeki adıdır.” şeklinde tanımlamıştır (Eker, 2006: 456). Korkmaz, dolaylı tümleci benzer şekilde tanımlayarak şu örnekleri verir: “Cümlede yüklemın anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesinleştiren; bulunma, yönelme ve çıkma durumu eklerinden biriyle veya bir edatla birlikte bulunan yalın veya grup durumundaki adın cümle bilgisinde adlandırılışı. *Evde oturmak, bahçeye çıkmak, yoldan geçmek, gönlüne göre düzenlemek* gibi” (Korkmaz, 2010: 71). Yükleme sorulan *kime, kimde, kimden, nereye, nerede, nereden, neye, nede, neden* soruları, cümlede dolaylı tümleci bulmayı kolaylaştırır.

Reis Dede *açık kapıdan* onun gelişini izliyordu. (s. 16)

Bekir’i yollayınca *ayakyoluna* gitti geldi. (s. 17)

Kerempenin çakmasıyla Temel Reis’in bir seksenlik boyu *sandalın kıçında* beliriverdi. (s. 50)

Özlemle, *akan ırmağa* baktı. (s. 71)

Kastamonu’ya yollamışlar o gün. (s. 93)

Sonra, *ocak başında tüfeğini kucağına alıp ısınan güneş yanığı bir adama* döndü. (s. 126)

Bir göstereyim *şube reisine*. (s. 156)

Bana o kâğıtları böyle bir gün için vermişlerdi. (s. 156)

Siz *okumuş yazmış birine* benziyorsunuz. (s. 182)

O halsiz halinde bile inanmıştı *emanetlerin sağ selamet yerine ulaştırılacağına*. (s. 190)

4.2.5. Zarf Tümleci

Zarf tümleci, fiilin belirttiği hareketin ne zaman nasıl, niçin, kiminle, hangi şartlarla vb. yapıldığını ya da gerçekleştiğini gösteren cümle ögesidir. Karahan,

zarf tümlecini, “Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi olarak açıklar (Karahana, 2008: 32). Korkmaz, zarf tümlecini için, “Cümlede yüklemi anlamını zaman, tarz, ölçü, yer, yön vb. bakımlardan daha belirgin duruma getiren, sınırlayan sözcük ya da sözcük gruplarından oluşan tümleç” şeklinde benzer bir tanım yapmıştır (Korkmaz, 2010: 252). Cümle çözümlemelerinde zarf tümlecini bulmak için yükleme sorulan *nasıl, ne zaman, ne ile kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne* gibi soruları zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır.

Hele karayele, yıldıza açık olan Cide kıyıklarını dalgalar *günlerce* döver dururdu. (s. 9)

Ceketi dar geldiği için iki düğmesini de iliklememişti. (s. 16)

Bıldır gidenlerin mektubu bile gelmedi. (s. 16)

Kangal sağılıp da daha kumlara düşmeden öbür ucunu yakalayivermişti havada. (s. 25)

Kendi mavzerini *çaprazlama* boynuna astı. (s. 61)

Halil *yavaştan yavaştan* siyaya geçmişti. (s. 118)

Sabaha doğru deniz kırılmıştı. (s. 127)

Geceli gündüzlü *fıldır fıldır* nöbet tuttular tepemizde. (s. 140)

Usulca koydu masanın ucuna Halime. (s. 164)

Sandalı, sulara gömülmekte olan motorun anaforundan uzaklaştırdıktan sonra hemen hepsi *birden* koştu Zeynel’in yanına, başüstüne... (s. 180)

4.2.6. Cümle Dışı Öğeler

Cümle dışı öğeler, temelde cümlenin ögesi olarak yer almayan, ancak cümlenin anlamına katkıda bulunan öğelerdir. Ergin, cümle dışı unsur olarak adlandırdığı bu tür için: “Cümlede bu unsurlardan bağlama ve ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan

ve cümleye sadece ilave edilmiş durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsur diyoruz. (Ergin, 1983: 401)” şeklinde bir tanım yapmıştır. Korkmaz, benzer şekilde cümle dışı öğeleri cümlelerin kuruluşuna katılmayan; ancak, dolaylı olarak cümlelerin anlamına katkıda bulunan bağlaç, ünlem, ünlem grubu, seslenme, ara söz gibi birimler olarak açıklamıştır (Korkmaz, 2010: 55).

Dönemiyorum *oğlum* (s. 1)

Ama Bekir istese seve seve verebilirdi ona. (s. 3)

Oysa Temel Reis’in aklı başka şeylerdeydi. (s. 20)

Dur! Kimsin sen *be?* (s. 57)

Ama bugün ilk çifte çıkan köylüler gibi umutlu ve sevinçliydi. (s. 93)

Siz bilirsiniz *kaptanım!* (s. 189)

4.3. Cümle Türleri

Cümle türleri genel olarak yüklem yerine göre (kurallı cümle, devrik cümle), yüklem türüne göre (fiil cümlesi, isim cümlesi), yapılarına göre (basit cümle, bileşik cümle, sıralı cümle) ve anlamlarına göre (olumlu, olumsuz, soru, ünlem) olmak üzere dört başlıkta incelenir. Koç (1990: 417-463) cümle türlerini, tümce başlığı altında “tümce türleri (bildirme tümcesi, isteme tümcesi, soru tümcesi, ünlem tümcesi), yüklem türüne göre tümceler (ad tümcesi, eylem tümcesi), biçimlerine göre tümceler (yalın tümce, bileşik tümce, sıralı tümce, aratümce, girişik tümce, devrik tümce, kesik tümce, içtümce) olarak sınıflandırdıktan sonra kalıplaşmış tümce olarak atasözü ve deyimleri de ele alır. Korkmaz (2010: 54), cümleleri yapılarına, yüklem türüne, yüklem yerine ve anlamlarına göre sınıflandırır. Yapılışlarına göre sınıflandırmada basit cümle, birleşik cümle, bağlı cümle, sıralı cümle; yüklemine göre isim cümlesi, fiil cümlesi; yüklem yerine göre kurallı cümle, devrik cümle; anlamına göre olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi türüne ayrılır. Özmen (2013: 143-246) cümle türlerini yapıları bakımından, yüklem türüne göre sınıflandırır.

yüklemlerinin türüne göre ve anlamlarına göre cümleler olarak dört başlıkta ele alır.

4.3.1. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

4.3.1.1. Düz Cümleler

Yüklemi sonda bulunan cümleler düz (kurallı) cümlelerdir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtilmek istenen ögedir (Karahana, 2008: 100). Özmen'e göre düz cümleye kurallı cümle de denebilir; ancak, düz cümleye kurallı demek, devrik cümlenin kuralsız olduğu anlamına gelmez (Özmen, 2013: 213).

Karadeniz'i, bütün denizleri bilirmiş. (s. 3)

Bir Cideli gemici İnebolu'ya sefere çıkmadan gemici olmazdı. (s. 17)

Arama bahanesiyle evde çıkar, birkaç da komşu yüzü görürdü. (s. 38)

Zincire bağlı Akbaş'ın yanından geçtiler. (s. 85)

Bugün öğütle, korkutmayla yürütülen işler bir gün gelir, zorlan yürütülür. (s. 87)

Memleketimizi bölmek isterlermiş. (s. 95)

Kaptanın önünde yenilen ekmeğin fırtınalı bir havada yapılan bir görev kadar ciddiliği, itaate, saygıya dayanan bir yanı vardır. (s. 107)

İçinden gelip geçen duyguları bir yokladı. (s. 131)

O bir asker de sayılsa, önce bir kadındı. (s. 163)

İyisi mi gene aynı tuzağa düşmeyelim. (s. 189)

4.3.1.2. Devrik Cümleler

Yüklemi sonda bulunmayan cümleler devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür (Karahan, 2008: 100).

Türkçe söz diziminde devrik cümlenin özelliğini Hatiboğlu şu şekilde belirtir: “Devrik tümce söz dizimi bakımından Türkçenin öz malıdır. Başlangıçtan beri Türk yazı dilinde devrik tümce kullanılır ama bu tür örneklere çok defa halk dilinden aktarılan yazılarda veya dizelerde rastlanır” (Hatiboğlu, 1972: 158).

Ananla konuştuğum ben. (s. 16)

İnebolu’dan vapurla yolluyorlar İstanbul’a. (s. 22)

Karşıdan esen ters rüzgârla yelken kullanacaklardı ister istemez. (s. 31)

Egemenlik Temel Reis’e geçivermişti çeyrek saat içinde (s. 48)

Kaptan isterim ben yelken kullanacak! (s. 49)

Reşit üzerine almamıştı bu soruyu. (s. 84)

Sandal çekilmişti Harun Reis’in kıyıdaki kotrasının yanına. (s. 121)

Muhtarın elini öptükten sonra çıktı yanından. (s. 144)

Çok geçmeden getirdiler Zeynel’i. (s. 160)

Tam bir denizciydi Halime Kaptan şimdi. (s. 188)

4.3.2. Yüklemde Türemeye Göre Cümleler

4.3.2.1. Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi, yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı taşır. Bu yargı, emir kipinin ikinci şahısı

dışında daima ekle yapılır. Her türlü kılış ve oluş, fiil cümleleri ile karşılaşılır (Karahana, 2008: 96). Hatiboğlu, fiil cümlesini, “bildirme veya isteme kiplerinden biriyle kurulan tümceye eylem tümcesi denir” şeklinde tanımlayarak şu örnekleri verir: “Ali geldi”, “Kedi kaçmış”, “Havalar düzeliyor”, “Zaman geçer”, “İnsanlar ilerleyecek”, “Eve gitsek”, “Yarın gidelim”, “Bugün gitmeli”, “Hemen git” vb. (Hatiboğlu, 1972: 174).

Ne ineğin eskisi kadar sütü vardı ne de çarşıda gazla sabun kalmıştı. (s. 7)

Sandala dayananlar reisin kumandasına uyarak son güçlerini de harcadılar. (s. 25)

Hem de araba tekerleği gibisinden getireceğim sana! (s. 27)

İki İstanbul gazetesi uydurabilirsen okuruz kış gecelerinde. (s. 29)

Sağını solunu gözden geçirdi. (s. 67)

Nasıl olsa senin eve girdiğini duydu çocuklar. (s. 78)

Cevap yerine iki taşın dönmesinden çıkan uğultu duyuldu. (s. 91)

Oralarda karışıklık çıkmış. (s. 140)

Tanyeri ağarmaya yüz tutmuştu. (s. 168)

Ama silah kullanmaya kalkışsan kendi elimle öldürürüm. (s. 194)

4.3.2.2. İsim Cümlesi

İsim cümlesi, yüklemi isim ya da isim soylu sözcük olan cümle türüdür. Karaörs, isim cümlesi için şöyle bir açıklamada bulunur: “İsim cümlesinin yüklemi iki kısımdan meydana gelir. Birinci kısımda “yüklem ismi”, ikinci kısımda “bildirme unsuru” bulunur. Yüklem ismi, isim cinsi bir kelime veya isim cinsi kelime grubu olur. İsim cümlesinin başlıca fonksiyonu bildirme ifade etmektedir.” (Karaörs, 1993: 46). Korkmaz, isim cümlesini “Yüklemi çekimli bir fiil değil ad veya ad soylu bir kelime olan ve cevher fiili (ek-fiil) eklerinin geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman çekimleri ile yargıya bağlanan cümle” olarak tanımladıktan sonra şu örnekleri verir: “Ankara’da havalar yazın çok

sıcaktır. Güz yağmurları yararlıdır. Ben bildiğiniz kimselerden değilim. Sen daha pek küçüksün. Biz Adanalıyız, siz nerelisiniz? vb.” (Korkmaz, 2010: 8).

Türkçenin yapısında isim özelliği etkili ve yaygın bulunduğundan isim cümlesi çok kullanılır (Hatiboğlu, 1972: 173).

İyi kaptansın sen. (s. 12)

Gebeşköy’de her köylü, rençper olduğu kadar denizciydi de... (s.25)

Şurdan şuraya gitmeyeyim ki haberim yok. (s. 64)

Gene de hızlı gitmekten ötürü suların baskınından kurtulmuş değildi. (s. 110)

Tuz da alkol gibi devletin tekelindeydi çünkü. (s.137)

Sandalın başını açıp sestemden uzaklaşmaktan başka çıkar yol yoktu. (s. 172)

Ben ne Halime’yim ne ablayım. (s. 173)

Sandalın yol alması için Bekir’in ıskota ipiyle yekeyi bırakmaması yeterdi. (s. 185)

Sandaldakilerin gözü Halil’in üzerindeydi, namlularla birlikte. (s. 196)

4.3.3. Anamlarına Göre Cümleler

4.3.3.1. Olumlu Cümle

Yargının gerçekleştğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, yapıma veya olma bildirir. Bazı cümleler, yapılarında olumsuzluk bildiren gramatikal unsurlar taşımalarına rağmen anlamca olumludurlar. Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru taşıyan cümleler, “değil” edatı veya “yok” ismi ile birleşince olumlu bir anlam kazanırlar. İki olumsuz unsur bir cümlemin anlamını olumlu yapar. Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru bulunan bazı cümleler, soru yoluyla olumlu bir anlam kazanırlar: (Vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?) (Karahan, 2008: 104-105).

4.3.3.1.1. Olumlu İsim Cümleleri

Memiş'in kaşığıydı bu. (s. 3)

Oysa Temel Reis'in aklı başka şeylerdeydi. (s. 20)

Hepsi de silahlıydılar çünkü. (s. 49)

Ben bu köyün korucusuyum. (s. 83)

Kokusundan da, sesinden de Sabri'yi tanıdığı belliydi. (s. 85)

Sesi her zamandan daha kalındı. (s. 119)

Bizim kotrada bir çuval var. (s. 129, 130)

Suçum buysa, anlaştık analarıyla demektir. (s. 139)

Haşim Bey ters bir adamdır. (s. 156)

Yalnız yavaş gitmenin başka bir sakıncası vardı. (s. 169)

4.3.3.1.2. Olumlu Fiil Cümleleri

Sekiziniz, onunuz bir araya geldi mi kuş gibi uçurverirsiniz. (s. 12)

İnebolu'dan vapurla yolluyorlar İstanbul'a. (s. 22)

Halil'le Zeynel, ellerinde birer felek, sandalın önünde sıralarını bekliyorlardı. (s. 25)

Temel Reis'in göğsü dolup dolup boşalıyordu. (s. 31)

İskelenin babalarına halatlar atılıp gemici düğümü vurulmuştu. (s. 33)

Sabri geri geri gidip fundanın arkasına yattı. (s. 65)

Yaman denizci olmuşsun. (s. 76)

Alıp uçuracak bizi karşıya. (s. 132)

Alıyorum bu zembili. (s. 133)

4.3.3.2. Olumsuz Cümle

Olumsuz cümle, yüklemi olumsuz yargı bildiren cümleler olarak açıklanır. Olumsuz cümleler, cümlenin yüklemine oluşturan eylemin gerçekleşmediğini, gerçekleşmeyeceğini veya gerçekleşmemesi gerektiğini vb. yargıları bildirir (Özmen, 2013: 224). Fiil cümlesinin olumsuzu –mA olumsuzluk ekiyle, isim cümlesinin olumsuzu değil kelimesiyle kurulur (Korkmaz, 2010: 161).

4.3.3.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri

Tuz bile yoktu memlekette. (s. 7)

Ama Temel Reis işi rastlantıya bırakacak adamlardan değildi. (s. 24)

Bu tür ayakkabıları köy yerinde giyecek hiç kimse yoktu. (s. 39)

Sıdika'ya söyledikleri boşuna değildi. (s. 146)

Hiçbiri umurunda değil! (s. 153)

İşin aslına bakılırsa hiçbirinin de sırası yoktu. (s. 157)

Onlara karşı yapılacak hiçbir iş yoktu. (s. 171)

Güneyi bulduktan sonra kuzeyi, doğuyu, batıyı bulmak işten bile değildi. (s. 188)

4.3.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri

Kimse kullanamazdı onu. (s. 3)

Bu iki bardak ıhlamurla iş bitmiyordu. (s. 5)

Artık başından ayrılamazdı pişene kadar. (s. 13)

Bir aydır Karadeniz kimseyi yaklaştırmamıştı kendine. (s. 30)

Halime gibi bir kadının kocası kaçak olarak dolaşamaz bu köyde. (s. 87)

Şaşkınlığını saklayamamıştı. (s. 156)

Aklına Kefken gelince kötü şeyler de düşünmekten kendini alamamıştı. (s.

188) Böyle ne kadar yol almıştı bilmiyordu. (s. 189)

Takılmaktan da kendini alamadı. (s. 196)

4.3.3.3. Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

Savaş başladı başlayalı ne çay kalmıştı dükkânlarda ne kahve... (s. 2) Ne

ineğin eskisi kadar sütü vardı ne de çarşıda gazla sabun kalmıştı (s. 7)

Hiçbir gün ne yumurtaların parası eve gelmişti ne ıspanakların...(s. 38)

Ne arkadaşının hakkını alacak kadar acele eder ne de işini geriye atmak için yavaştan alır. (s. 106)

Ne köy vardı ne köyün gözlerini üzerine çevirmiş kuşkucu insanları...(s.

101) Gelin olduğu o günlerde ne askerlik vardı ne savaş. (s. 101)

Daha ortada ne rüzgâr var ne dalga. (s. 105)

Öyle bir karşılaşma oldu ki ne kürek kaldırılabildik ne biz ayağa kalkabildik. (s. 182)

Elinde ne tüfek vardı ne tabanca...(s. 194)

4.3.3.4. Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler

Bir gerçek payı yok değildi bu sözlerde. (s. 98)

Pek az rastlansa da tek tük motorlu takalar yok değildi Karadeniz'de... (s. 112)

4.3.3.5. Soru Cümleleri

Soru cümleleri, içerisinde soru kavramı bulunan cümlelerdir. Soru eki – ml/mU ile soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları cümleye soru

anlamı kazandırır. Hatiboğlu, soru cümlesini, herhangi bir öğesinde soru kavramı bulunan tümceye sorulu tümce denir” şeklinde tanımladıktan sonra bu cümle türünü “*sorulu eylem tümcesi, sorulu ad tümcesi, sorulu tümcede pekiştirme, sorulu tümcede eşit öğeler, sorulu tümceyle zaman kavramı, sorulu tümcelerin sıralanması, sorulu tümceyle olumsuzdan olumlu, sorulu tümceyle kesinlik kavramı, sorulu tümceyle incelik kavramı, sorulu tümcede soru adları ve soru belirteçleri, sorulu tümcede ses tonu*” (Hatiboğlu, 1972: 167-172) olarak ayrı başlıklar altında ele alır. Soru cümlelerinin geniş bir kullanım alanı vardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılabilmektedir. Böyle cümleler, yazılı metinlerde bağlamdan anlaşılır (Karahan, 2008: 107).

4.3.3.5.1. Soru Ekiyle Kurulan Soru Cümleleri

Hepsi bir değil mi? (s. 17)

Başka alacak bir şey kalmış mıydı evde? (s. 20)

Bir kadın tutar da kapıya gelen kocası için bütün köyü ayağa kaldırır mıydı? (s. 57)

Yoksa beni uğurlamak için mi? (s. 60)

Sardın mı sigaramı? (s. 68)

Böyle mi öğrettiler askerde sana? (s. 69)

Yani asker kaçacağı değilsin, öyle mi? (s. 124)

Akılın yattı mı bu tuz işine? (s. 130)

“Buyur!” dedi. Bir şey mi söyleyeceksin? (s. 181)

İnebolu. Oldu mu? (s. 182)

4.3.3.5.2. Soru Zamirleriyle Oluşturulan Soru Cümleleri

Başka ne yapabilirdi bu saatte? (s. 2)

Ne düşünüp duruyorsun ocak başında? (s. 3)

Çifti kim sürecek? (s. 10)

Ne diyecekti? (s. 16)

Kim olacak bu saatte!..” (s. 39)

Kimsin sen be? (s. 57)

Kim aldı? (s. 82)

Nereye gidiyor bu odunlar? Kime gidiyor yani? (s. 175)

Bakalım sen nerden gelip nereye gidiyorsun? (s. 176)

Ne olabilirdi? (s. 191)

4.3.3.5.3. Soru Sıfatlarıyla Oluşturulan Soru Cümleleri

Ne vakit bitecek bu patırtı? (s.

4) O nasıl söz baba? (s. 11)

Bu tek mermili kara martin ne güne duruyordu. (s. 55)

Hangi çocuklar? (s. 78)

Ama hangisi ne yanda kalırdı? (s. 101-102)

Denizde ne işler başardı dişe dokunur? (s. 143)

Ses ne taraftan geliyor? (s. 172)

Kaç kişi? (s. 192)

4.3.3.5.4. Soru Zarflarıyla Oluşturulan Soru Cümleleri

Neden yaramasın? (s. 10)

Neden korkayım? (s. 17)

Neden üçünüz bir aradasınız? (s. 45)

Neden buradaydı, niçin başka köylerde görünmüyordu? (s.

66) Niçin savaşıcaaktı cephede? (s. 67)

Karşıya ilk gidişinde o Harun Reis denilen adamın elinden nasıl kurtuldun? (s. 144)

İş olursa neden gitmeyeyim? (s. 145)

Ben bir baksam nasıl olur? (s. 156)

4.3.3.5.5. Sorulu Cümlede Ses Tonu

Ya doymadıysa Memiş? (s. 38)

“Ha, ana? Nereye varınız hep böyle gidersek? (s. 101)

“Demek kaptandı baban?” dedi Harun Reis. (s. 133)

Demek sen de ana oldun ha? (s. 151)

Bir süre bekleyip yolun dönemecinden adamın önünü kesse?.. (s.

59) Ya fırtına artmış, dalgalar büyümüşse dışarıda? (s. 116)

Ya odunun altındaki? (s. 120)

“Demek durmadın köyde haaa?” dedi. (s.

156) Kâşif oğlu Zeynel olmasın? (s. 160)

Şimdi siz söyleyin! Parolanız? (s. 182)

4.3.3.5.6. Sözde Soru Cümleleri

Bi daa çıkar mısın ki denize?” (s. 10)

Ama koskoca reise surat mı edecekti! (s. 25)

Bu tat da olmasa kazanılan iki kuruş otuz para için çekilir miydi bunca çileler! (s. 36)

Ne zoru var bizimle! (s. 46)

Az şey midir talih kuşunun gelip Reşit'in başına konması bu kırk bir kişinin içinde? (s. 54)

Bir başıma nasıl gelirim onun hakkından? (s. 62)

Kaptanlarının kadın olduğunun bildikleri halde bu vurdumduymazlık da nereden geliyordu? (s. 130)

Zorbadan korkup susan bir kolcunun yoksul halkın karşısında aslan kesilmesi kadar gülünç ne olabilirdi? (s. 137)

4.3.3.6. Emir Cümlesi

Emir cümleleri, yüklemi emir kipi ile çekimlenen cümlelerdir. Daha çok diyaloglarda rastlanan bu cümle türünü Korkmaz, fiil cümlesinin yüklemi emir kipi olan türü şeklinde tanımladıktan sonra şu örnekleri verir: “*Üzerine aldığı işi oyalanmadan yap! Kendin getir. Kitap okurken başınızı fazla eymeyin. Oturunuz! Bu konudaki bilgilerinizi özet olarak yazınız vb.*” (Korkmaz, 2010: 83).

Hatiboğlu, emir cümlesini ayrıntılı bir şekilde açıklayarak farklı kullanım özelliklerine değinir. Emir kipiyle kalıplaşmış deyim gibi kullanılan cümlelere de yer veren Hatiboğlu, şu örnekleri verir: “Neden olmasın”, “Ne yapsın”, “Defolsun”, “Aşk olsun sana” vb. (Hatiboğlu, 1972: 178).

“Pekmezini de koy, getir! (s. 4)

“Yağla şunları! Ne duruyorsun!” (s. 24)

“Önce kendi sigaramı yak!” (s. 69)

“Bu uğursuz sandalı satıp parasını getireceksiniz bana yarın! (s. 79)

Ulan Hüseyin! Getir çoraplarımı! (s. 89)

“Zeynel, geç dümene” dedi Halime Kaptan. (s. 116)

Oltayı bırak da bana ağ ipliği getir (s. 124)

“Hiç merak etme!” (s. 125)

Kötüleme kendini! dedi. (s. 126)

Verin silahlarla cephane sandıklarımı! (s. 182)

4.3.3.7. Ünlem Cümlesi

İçinde ünlem bulunduran veya ünlem anlamı taşıyan cümleler, ünlem cümlesi olarak adlandırılır. Hatiboğlu, ünlem cümlesini “Ünlem kavramı veren tümceye ünlem tümcesi denir.” şeklinde tanımladıktan sonra şu örnekleri verir:

“*Oh ne güzel hava!*”, *Haydi gidelim!*”, “*Eh, fena değil!*”, “*Of, elim yandı!*”, “*E, anlat bakalım! Sonra ne oldu?*”, “*Bu akşam bize gelsenize!*” , “*Yo, öyle yapmasana!*”, “*Ülkümüz için çalışacağız, ta ki saçlarımız tel tel ağarıncaya kadar!*”, “*İyi ya, bırak artık bu işi!*”, “*Üstüme düşüldü ya, bende bir gönül tokluğu bir nazlanma bir ağırdan alış*” vb. (Hatiboğlu, 1972: 179).

Dayanın! Haydi hooop!... (s. 25)

“Asker kaçakları sardı evimi! Yetiş!...” (s. 43)

Canımdan kıymatlı değil ya! (s. 65)

“Tuh anasımı!” dedi. (s. 70)

Yaşa sen, kahraman Reşit! (s. 72)

“Heeey!...Dönün geriye!...” (s. 116)

“Ula, Şadıman!” dedi...(s. 123)

Gideceklerdi haaa? (s. 130)

“Heeeyyy kaptan, gidiyoruz! (s. 134)

4.3.4. Yapıları Bakımından Cümleler

Yapıları bakımından cümleler, farklı değerlendirmelere ve bakış açılarına dayanan sınıflandırmaların yapıldığı konulardan biridir. Örneğin Banguoğlu, yapılarına göre cümleleri basit (fiil cümlesi, isim cümlesi, saplama cümlesi) ve birleşik cümle (yan yana birleşik cümle, alt alta birleşik cümle; şekil açısından: tümlene birleşik cümle ve karmaşık birleşik cümle) olarak sınıflandırır (Banguoğlu, 1995: 547-585). Ediskun ise, yapılarına göre cümleleri; basit cümleler, birleşik cümleler (girişik birleşik cümleler, şartlı birleşik cümleler) olarak incelemektedir. Araştırmacı, biçimine göre cümleleri de sıralı cümleler, bağlı cümleler şeklinde ele alır (Ediskun, 1985: 379-387).

4.3.4.1. Basit Cümle

Tek çekimli fiil ile kurulan cümleye basit (yalın) cümle denir. Basit cümlelerin özelliği tek yükleme sahip olmasıdır. Cümlede ya çekimli bir fiil ya da ek-fiil almış bir isim, isim soylu bir kelime veya isim gibi kullanılan bir kelime grubu bulunur. Ek fiil bazen cümle sonunda kullanılmayabilir (Aktan, 2009: 128). Korkmaz, basit cümleyi “Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı halinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türü .” olarak tanımlar ve basit isim cümlesi- basit fiil cümlesi olmak üzere ikiye ayırır (Korkmaz, 2010: 37).

Önce kuyudan bakraçları doldurdu Halime. (s. 12)

İşin en önemlisi Zeynel’e kalıyordu artık. (s. 24)

Ne zamandır annesinden böyle bir davranış görmemişti. (s. 37)

Adam hiç telaşlanmıyordu. (s. 55)

Hemen bir ilerdeki fundanın arkasına sıçradı. (s. 65)

Böyle uzun bir süre daha bekledi. (s. 71)

Kaptan böyle istiyordu. (s. 98)

Saçlarının diplerine kadar ıslanmışlardı. (s. 112)

Binbaşı da içtenlikle güldü. (s. 164)

Kayıktakilerden biri dayanamadı. (s. 183)

4.3.4.2. Birleşik Cümle

Birleşik cümle, içinde temel yargının bildirildiği temel cümle ile birlikte temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türüdür. Dizdaroğlu, birleşik cümle tanımını yaparken öncelikle tümcenin özelliklerine değinir ve şunları söyler: “Kimi tümceler içerikleri bakımından zengindir. Birden çok duygu ve düşüncüyü kapsarlar. Asıl yargı, bir çekimli eylem ya da eylemle belirlenir. Yan yargılar, bağımlıdır; temel yargının tamamlayıcısı, yardımcıdır durumundadır. Bir duygunun bir düşüncenin çekirdeğidirler; fakat kesin bir yargı birimi değildirler. Tek başlarına bağımsız yargı bildirmezler. Temel yargıyı daha belirginleştirmek, anlam sınırını genişletmek için tümce kalıbı içinde yer almışlardır. Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yan yargıdan oluşan; içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcensel, yantümce, içtümce bulunan anlatıma birleşik tümce denir” (Dizdaroğlu, 1976: 190). Banguoğlu’na göre de birleşik cümle, anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümledir.” (Banguoğlu, 1995: 546).

4.3.4.2.1. Bağlı Birleşik Cümle

Biçim olarak sıralı cümleye benzer olan bu cümle türünde aralarında anlam ilişkisi bulunan cümleler, bağlaç yardımıyla birbirine bağlanır. Her iki cümlelerin öğeleri, ortak ya da ayrı olabilir. Korkmaz bu cümle türünü “ve, veya, ama, da, fakat, halbuki, lakin, meğer vb. bağlaçlardan biri ile birbirine bağlanmış olan ve aralarındaki anlam ilişkisi de bu bağlaçlar ile sağlanan bağımsız cümlelerden oluşmuş cümleler” olarak tanımlar (Korkmaz, 2010: 36).

Ne ineğin eskisi kadar sütü vardı ne de çarşıda gazla sabun kalmıştı. (s. 7)

Gocuğunu giydirdim giydirmesine amma İnebolu'ya kadar ıslandı, göyneğine kadar. (s. 74)

Kimseye görünmediğini sanıyordu, ama peşinde jandarmaların dolaştığını biliyordu. (s. 78)

Rakının gelişi onu hem sevindirmiş hem tedirgin etmişti. (s. 123)

Hem yürüyor hem düşünüyordu. (s. 148)

Sandal çok hızlanmıştı, ama gene de motorun sesi onlara oldukça yaklaşmıştı. (s. 173)

Başka zaman olsaydı bu “abla” sözüne çok kızardı, ama şimdi aldırmadı. (s. 173)

Kayıklarda rütbeli bir subay vardı, ama henüz toparlanacak vakit bulamadığı anlaşılıyordu. (s. 179)

4.3.4.2.2. İç İçe Birleşik Cümle

İç içe birleşik cümle, bir cümlenin başka bir cümlenin unsuru olması veya başka bir cümle içine girmesi sonunda meydana gelen birleşik cümle türüdür.

“Bil-, gör-, görün-, say-, sayıl-, san-, zannet-, addet-, hisset-, farz et-, duy-, işit-, um- gibi fiiller bir cümleyi kendilerine bir cümle unsuru olarak alabilirler” (Karaörs, 1993: 50). Korkmaz, iç içe birleşik cümleyi “Çekimli durumdaki bir cümlenin temel cümle içinde, o cümlenin bir ögesi olarak yardımcı cümle işlevi ile yer aldığı birleşik cümle türü” olarak açıklar (Korkmaz, 2007: 122). İç cümle her zaman temel cümlenin ya doğrudan nesnesi olur ya da iç cümledeki herhangi bir kelime grubuna ait bir isim görevi üstlenir. İç içe birleşik cümlelerin kullanımına en çok alıntılar ve aktarmalarda başvurulur (Aktan, 2009: 132).

“Anladık!” diye çıkıştı reis gelinine. (s. 10)

“Ne var Domuz Kayası’nda?” diye soracak oldu. (s. 63)

Dışarıdan genç bir erkek sesi: “Benim!” dedi. (s. 73)

“Duyduk!” anlamına geliyordu bu. (s. 117)

“Gidiyoruz da...” diye tekrarladı. (s. 134)

“Seni önce kutlamak isterim yaptığın büyük işlerden ötürü!” dedi coşkuyla. (s. 163)

“Vire ne duruyorsunuz?” diye bağırdı. (s. 178)

“Çok açılmış sandalın başı,” diye düşündü. (s. 188)

“Biz gömme işleriyle uğraşmıyoruz!” dedi Halime Kaptan. (s. 197)

4.3.4.2.3. Ki’li Birleşik Cümle

Ki’li birleşik cümle, birbirlerine “ki” ile bağlanan bir yardımcı ve bir ana cümleden oluşan birleşik cümle türüdür. Atabay, Özel ve Kutluk, ki’li birleşik cümleyi, “Ki bağlacı, sonuna geldiği tümceyi, bir temel tümceye neden, sonuç, açıklama belirterek bağlar. Bu bağlaç, iki tümceyi bağladığında birleşik tümce oluşur.” biçiminde açıklamaktadır (Atabay, Özel ve Kutluk, 2003: 101).

Karahan, ki’li birleşik cümleyi, bağlama edatlarıyla bağlanan cümleler başlığı altında ele alır ve “ki” bağlama edatının, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biri olduğunu söyler (Karahan, 2008: 85). Karaağaç’a göre Türkçenin yapısına aykırı olan bu kullanım, Türkçeye komşu dillerden geçmiştir. “Eski Uygur Türkçesinden başlayarak, Türkçenin *kim* soru zamirinin bu *ki* bağlama zamiri yerine de kullanıldığı görülür. Türkçede bağlama zamiri ihtiyacı olmamasına rağmen ki bağlama edatının *kim* soru zamiri ile ve *kim* zamirine işlev değiştirilerek gerçekleşen bu kullanım, zamanla yerini *ki*’ ye bırakmıştır” (Karaağaç, 2009: 199).

Bilirlerdi ki bu iş ne kadar hızlı olursa kazasız belasız atılırdı sandal suya. (s. 25)

Sabri karnını doyurup kaşığına sofraya bırakmıştı ki kapı vuruldu. (s. 80)

Memiş’e göre, babasının evde olmasıyla olmaması aynı kapıya çıkıyordu ki böyle koşmuştu kapıya. (s. 80)

Şube reisi demiş ki, gelsin teslim olsun. (s. 81)

Muhtarın bahçesine zincirlenmiş çoban köpeği, gelenlerin ayak seslerini duymuş olacaktı ki kuşkulu kuşkulu havlamaya başladı. (s. 82)

Biliyordu ki kocası iyi bir denizci değildi. (s. 101)

Öyle bir yer hazırlamıştı ki yarım dairelik bir alanı tarayabilirdi. (s. 190)

4.3.4.2.4. Sıralı Cümle

Sıralı cümle, aralarına anlam ilişkileri bulunan iki ya da daha fazla cümlenin oluşturduğu cümle türüdür. Eker, sıralı cümleleri “Sıralı ve Bağlı Tümce” başlığı altında “Yapıca ve/veya anlamca birbirine bağlı; ancak yalnız kullanıldıklarında kendi içinde anlam bütünlüğü bulunan tümcelerden oluşan birleşik tümce çeşididir.” şeklinde tanımlar (2006: 485). Atabay, Kutluk ve Özel de, sıralı cümleyi yapı bakımından ayrı bir cümle olarak değerlendirir ve şu şekilde tanımlar: “Türkiye Türkçesinde, taşıdıkları yargı sayısına göre ele alınan tümcelerin büyük bir çoğunluğunu da sıralı tümceler oluşturur. Türkçede, bir anlatım içinde anlam ilgileri nedeniyle birbirlerine türlü biçimlerle bağlanan tümcelere sıralı tümceler denir” (Atabay, Kutluk ve Özel, 2003: 108-110).

Sıralı cümleler, bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle olmak üzere ikiye ayrılır. Bağımlı sıralı cümlelerde; birbirine virgül, noktalı virgül gibi işaretlerle ya da bağlaçlarla bağlanan cümlelerin özneleri, nesnelere ya da tümleçleri ortaktır. “Bağımsız sıralı cümleler ise birden fazla bağımsız cümleden oluşan, yalnız başlarına kullanıldıklarında da birer anlam taşıyan; özne, tümleç ve yüklemeleri ortak olmayan; ancak, anlamca birbirlerini bütünleyen ve virgül, noktalı virgül veya bağlaçlarla birbirine bağlanan cümlelerdir.” (Korkmaz, 2010: 32).

4.3.4.2.4.1. Bağımlı Sıralı Cümleler

Bekir’in gözü toktu, hiçbir şey istemezdi ki kimseden... (s. 3)

Pantolonu da şalvar biçimiydi, uçkurluydu. (s. 16)

Ali Efendi ihtiyarlara bir el etmiş, oturanları yerlerinden kaldırıp takmıştı peşine. (s. 22)

Sabri birden yerinden kalkmış, fişekliğini beline sıkı sıkı bağlamıştı. (s. 80)

Memiş kimseye bir şey sormadan yekeyi eline almış, dümenin takılmasını bekliyordu. (s. 98)

Başlığını çözdü, yeniden bir yanından kulak çıkartarak fiyakalı bir biçimde bağladı. (s. 131)

Her zaman dalgaları çekinerek kollayan gemiciler, şimdi poyraz dalgalarına gözlerini dikmişler, belirli biçimde kabarmasını bekliyorlardı. (s. 170)

Üçüncü bombayı aldı, yayını çekip savurdu motorun direk dibine. (s. 179)

Açıldıkça lodos yelkeni dolduruyor, sertleşen rüzgârın sakarcıklarını köpürterek sandalı daha da hızlandırıyor. (s. 188)

4.3.4.2.4.2. Bağımsız Sıralı Cümleler

Kıydan seken bir mermi gerilerdeki köylerden birinde patlamış, şarapnellere yağmur gibi saçılmıştı ortalığa. (s. 32)

Güneş yeniden bulutun altına girmiş, akarsu puslu bir yatak içinde görüntüsünün parlaklığını yitirmişti. (s. 71)

Kocasını bir asker kaçağıydı, peşinde jandarmalar dolaşıyordu. (s. 74)

Dilinin altında bir şey vardı Kezban'ın, bir türlü söyleyemiyordu. (s. 92)

Mavzerler doldurulmuş, namlular sandalın bordasına uzatılmıştı. (s. 178)

Odonların biçimsizleri atılmış, sandal tam savaş gemisi haline getirilmişti. (s. 184)

4.3.4.2.5. Şartlı Birleşik Cümle

Şartlı birleşik cümle, yan cümlecigi kendinden sonraki cümlecigin şartı, sebebi, tahmini olan birleşik cümle türüdür. Banguoğlu, "tümlenme şart cümlesi" olarak adlandırdığı bu cümle türünü "Bir baş cümleyle bağımlı yargı niteliğinde şart kiplerinden bir dış cümleden meydana gelen birleşik cümleyle tümlenme şart

cümlesi deriz.” şeklinde tanımlamıştır (Banguoğlu, 1995: 549). Ergin, bu cümle türü ile ilgili benzer bir açıklamada bulunur: “Bu birleşik cümle dilimizin en eski cümle tiplerindedir. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümle yapamaz. Şart şekli ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman bitimli bir hareket, dolayısıyla bir hüküm gösterir ve müstakil bir cümle yapabilir” (Ergin, 1983: 405).

Kırk tabut yumurta götürsem İnebolu’ya, bu kışı sıkıntısız geçiririz. (s. 11)

Bu kuru kavlar, kıvılcımı uzaktan görse eski paşa konakları gibi hemen parlardı. (s. 18)

Benim sevk ettiğim asker sağ kalırsa ancak savaş bitince döner geriye. (s. 58)

Eğer tüfeklerin sesini deniz bastırmadıysa muhtar, yaktığı iki fişegin hesabını soracaktı kendisinden. (s. 60)

Eğer abiler bana canlı birini bırakırlarsa, hiç elimden kurtulamaz. (s. 174)

Eğer yabancı bir gemiyle karşılaşırsak elimizle teslim etmeyeceğiz sandalımızdakileri. (s. 190)

En kötüsü, bu bombalardan bir tanesi cephane sandıklarının bulunduğu bölmeye düşse tek parçaları kalmazdı. (s. 195)

4.3.4.2.6. Karmaşık Birleşik Cümle

Karmaşık birleşik cümle, iki veya daha fazla birleşik cümleden oluşan cümle türü olarak açıklanır. Delice, birden fazla birleşik cümlelerin bir araya gelmesiyle oluşan yapıları karmaşık cümle olarak niteler: “Bir cümle içinde yukarıda çeşitlerini verdiğimiz cümle yapılarının en az ikisi bir arada bulunursa, bu tür cümleler de karmaşık birleşik cümle adıyla tanımlanmaktadır: “Dinlediğin velvele ninni değil... [O] bir ebedî sel[dir] ki, adı zamandır (ki’li birleşik) [ve o,] müstakbele kükreyerek (zarf-fiilli girişik birleşik) akmada[dır]; sen de o coşkun sele katıl! gibi...” (Delice, 2003: 146).

Bir karmaşık birleşik cümle, hem sıralı birleşik hem şartlı birleşik veya hem içi içe birleşik hem şartlı birleşik hem de bağlı birleşik, vb. birleşik cümle özellikleri taşıyabilir. Karmaşık birleşik cümlelerin ana yapısı birleşik cümle

özelliklerinden birini taşır, diğer birleşiklik özellikleri ikincildir (Özmen, 2013: 197).

Fitilli çakmakların taşı biterdi bir gün, ama şu çelik parçasını kaldırım taşına çaksan bol kıvılcım saçılırdı her çakışında. (s. 18)

Tenteyi katlayıp ambara atmış, çarmıkları gerdirip direği sağlamlaştırmaya başlamıştı ki ihtiyarlar görünmüşlerdi karşıdan. (s. 23)

Rüzgâr dirisa etmezse yarış Sivastopol'a kadar sürer, üzerlerine gelen taka her dakika biraz daha gerilerdi. (s. 48)

Çocuğun katıla katıla güldüğünü duyuyor, hem öfkeleniyor hem seviniyordu. (s. 76)

Öyle bir karşılaşma oldu ki ne kürek kaldırabildik ne biz ayağa kalkabildik. (s. 182)

4.3.4.2.7. Eksiltili Cümle

Yüklemi düşürülen ancak yine de yargı bildiren cümleler, eksiltili cümle olarak ele alınır. Hatiboğlu, eksiltili cümle için “kesik tümce” tabirini kullanır ve “Genellikle yüklemi kullanılmadığı halde yargı bildiren tümce” (Hatiboğlu, 1972: 62) olarak tanımlar. Korkmaz, eksiltimli cümle olarak adlandırdığı bu cümle türünü “Genellikle günlük konuşmalarda yer alan ve bazı öğeleri kesilerek söylenip dinleyenin anlayışına bırakılan veya fiili kullanılmadan yargı bildiren cümle” olarak tanımladıktan sonra şu örnekleri verir: *Dikkat düşeceksin yerine dikkat! Bana yaptığımız yardımlar için size teşekkürler... yerine teşekkürler...* (Korkmaz, 2010: 82).

Bodoslamadan su kesimine kadar deniz mavisi...(s. 12)

İşte bir iki yıl önce cayır cayır yanmış liman dairesi, yanık pencereleriyle kıyıda, iskelenin gerisinde. (s. 32)

Takadakerin kıyıdaakilere görünecek ne yüzleri vardı ne yürekleri... (s. 50, 51)

Reyiz Dede bizi başaltına soktu. Kendisi dümende...(s. 74)

Kaçaklık ona insanlar için yanlış düşünceler aşılabilir olacaktı. Hem sevgi hem kuşku hem de biraz tiksinti... (s. 87, 88)

Bugün Eskişehir gerilerinde düşmanla karşı karşıya... (s. 163)

Ben emir verir vermez Bekir dümeni bırakıp sandıkları direk dibine götürecek. Zeynel mavzerleri... (s. 174)

Üçüncü bombayı aldı, yayını çekip savurdu motorun direk dibine. Peşinden de dördüncü beşinci bombaları...(s. 179)

Kime güvündünüz?

“Bu sandala!.. Dümendeki kaptana!.. Size...” (s. 182)

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde Rıfat Ilgaz'ın “Halime Kaptan” adlı romanındaki söz dizimsel verilerin dil bilgisi öğretimi açısından değerlendirilmesi üzerine yapılan araştırmada elde edilen veriler ile bunlara bağlı olarak yapılan incelemeler doğrultusunda varılan sonuç ve öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuç

Öğretiminin gerekliliği konusunda günümüze dek birçok tartışma yapılmışsa da dil bilgisi, ana dili eğitiminin amaçlarından biri olarak önemini korumaktadır. Dil bilgisi öğretiminin önemi ile ilgili kaynaklarda; doğru okuma, anlama, anlatma ve yazmanın temelinde dil bilgisi kurallarının doğru öğrenilmiş olması gerektiği ortaya konmuştur. Bireyin dil becerilerinin gelişiminde yardımcı bir unsur olmasının yanı sıra dil bilgisi öğretimi, Türkçenin özenle kullanımı ve gelecek nesillere aktarımı için gereklidir. Türkçenin doğru, bilinçli kullanımı, verimli bir dil bilgisi öğretimi ile mümkündür. Ancak burada verimli bir dil bilgisi öğretiminin nasıl gerçekleştirileceği sorusu ortaya çıkar.

Belirli örneklerle kuralların öğretilmesi gibi süreçleri içeren geleneksel yaklaşımlarda, dil bilgisi öğretimi soyut bir bilgi yığından öteye gidemez. Günümüz Türkçe öğretim programında da uygulanmakta olan yapılandırıcı dil öğretim yaklaşımında ise, geleneksel yöntemlerin aksine öğrenci aktif rodedir ve öğrenciye öğrendiklerini uygulama imkânı verilir. Bu yaklaşımla dil bilgisi öğretiminde, kalıplaşmış sınırlı sayıda örnek yerine bolca örnek sunan, öğrencinin öğrendiklerini pekiştirmesini sağlayacak edebî metinler önem kazanır. Gerek içerik, gerekse fiziki bakımdan öğrencinin gelişim seviyesine uygun edebî metin örnekleriyle gerçekleştirilen dil bilgisi öğretiminde, dilin kuralları öğretilirken, dilin güzelliği ve derinliği de gösterilir. Türk edebiyatı, dil bilgisi öğretimine katkı sağlayacak eserler bakımından oldukça zengindir ve bu eserler Türkçenin derinliğini ve yapısını ortaya koyacak söz dizimi incelemeleri açısından önem

taşıır. Bu çalışmada da Türk edebiyatının önemli yazarlarından Rifat Ilgaz'ın "Halime Kaptan" adlı romanı, söz dizimsel olarak incelenmiş ve elde edilen veriler dil bilgisi ğretimi açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmada, öncelikle sözcük grupları ele alınmış, iyelik grubu, isim tamlaması, sıfat tamlaması, ikileme, bağlama grubu, birleşik fiil grubu, edat grubu, sayı grubu, unvan grubu, nlem grubu, aitik grubu ve fiilimsi grupları için her bir başlık ve alt başlık altında on adet örneğe yer verilmiştir. Söz konusu sözcük grupları için çok sayıda örneğe rastlanmışken; zincirleme isim tamlaması, kısaltma gruplarından isnat grubu, yönelme grubu gibi bazı karmaşık yapıların çok az sayıda olduğu gözlenmiştir. Bu durum, dil bilgisi ğretiminde kullanılabilirliği açısından eserin öğrencinin seviyesine uygun nitelikte olduğunu göstermektedir.

İncelenen eserde yazar, anlatıma güzellik katan ikilemelere sıkça yer vermiştir. İkillemelerde, en çok yapı bakımından aynı anlamlı sözcüklerle kurulan ikileme türü kullanıldığı grlmştir. İkillemeler, ğrenciler için ilgi çekici olmakla beraber öğrencilerin ifade gücünün gelişmesine katkı sağlar.

Cümlenin geleri başlığı altında ele alınan özne, yüklem, nesne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci ögelerinden özne ve yüklem gibi ögelerin farklı türlerinden rneklarine de rastlanmıştır. rtl zne, belirsiz özne, yinelemeli yüklem, pekiştirilmiş yüklem gibi farklı rnekların yer alması, öğrencinin söz konusu ögelerin farklı özelliklerini de görmesini sağlar. Yükleme zaman, yer, yön, miktar, durum, nitelik ve benzeri özellikler yönünden tamamlayan zarf tümleci, sıkça kullanılan bir ögedir ve Halime Kaptan romanında rneklarine fazlaca rastlamak mümkündür. Eylemin durumunu ve zamanını belirten zarf tümleci en çok kullanılanlardır. Çalışmada ayrıca cümle dışı ögelere de yer verilmiş olup eserde farklı örneklere tespit edilmiştir.

Eserde, şahısların diyaloglarda günlük konuşma dilini kullandığı görülür. Dolayısıyla kısa ve devrik cümle türlerine sıkça rastlanmıştır. Ayrıca korku, şaşkınlık, sevinç, kızgınlık gibi duyguların yansıtıldığı nlem cümlelerine çok sayıda yer verildiği grlmştir.

Akıcı, açık bir anlatıma sahip yazar, denizcilikle ilgili terimler ve Karadeniz yöresine özgü ifadelere çok sayıda yer vermiştir. Bunlar ğrencinin

sözcük hazinesinin gelişiminin yanı sıra kültürel gelişimine katkıda bulunur.

Sonuç olarak Rıfat Ilgaz'ın “Halime Kaptan” adlı romanının, söz dizimi konuları ile ilgili olarak çok sayıda örnek cümle içerdiğini ve dil bilgisi öğretiminde yararlanabilecek bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

5.2. Öneriler

- Söz dizimi ile ilgili olarak farklı yazar ya da şairlere ait eserlerin değerlendirilmesi, Türkçe söz diziminin farklı örneklerini sunma ve çeşitli özelliklerini ortaya koyma açısından önemlidir. Bu bakımdan söz dizimi ile ilgili farklı eserlerle çalışmalar yapılabilir.
- Dilbilgisi öğretiminde kullanılacak etkinlikler, güncel örneklerle birlikte edebiyat kaynaklarından örnekler de içermelidir. Söz dizimi üzerine yapılan bu tarz çalışmalar, dil bilgisi konularının anlatımında kullanılacak örnekler sunmaktadır.
- Çalışmanın kuramsal çerçevesinde de belirtildiği üzere söz dizimi ile ilgili kaynaklarda sözcük gruplarının tasnifi konusunda bir birlik sağlanmadığı gözlenmiştir. Örneğin kısaltma grubu ve aitlik grubuna bazı kaynaklarda yer verilmemiştir. Sözcük grupları üzerine yapılan çalışmalarda da farklı sınıflandırma yoluna gidildiği görülmüştür. Ayrıca cümle türleri, birleşik cümle gibi konularda da farklı sınıflandırmalar olduğu görülür. Sonraki çalışmalar, bu tür tasnif sorunlarını yeniden ele alabilir.
- Farklı işlevlere sahip dilbilgisel yapılar, aynı anda açıklanmalı, bu işlevlere yönelik örnekler verilmelidir.
- Çalışmada, incelenen eserdeki söz dizimine ait bulgularla hazırlanan dil bilgisi öğretiminde öneri niteliği taşıyan etkinliklere yer verilmiştir. Etkinlikler öğrencilerin derse aktif bir şekilde katılımını sağlar ve soyut dil bilgisi konularını daha kolay anlamalarına yardımcı olur. Bu bakımdan dil bilgisi öğretiminde benzer etkinliklere sıkça yer verilmelidir.

- Dil bilgisi öğretiminde kullanılabilir her yöntemin iyi ya da yetersiz yönleri bulunmaktadır. Burada önemli olan soyut dil bilgisi konularının öğrenciye kavratımı için hangi konunun en iyi hangi yöntemle anlatılacağına bilinmesidir. Ayrıca uygulamada, yöntemlerin yetersizlikleri en aza indirilmeye çalışılmalıdır. Burada önemli olan bir başka nokta da öğrencilerin bireysel özelliklerinin iyi bilinmesi ve buna göre uygun yöntemin seçilmesidir.

KAYNAKÇA

- Açıkğöz, K. Ü. (2005). *Etkili Öğrenme ve Öğretme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Arıcı, A.F. (2010). *Türkçe Öğretiminde Strateji-Yöntem ve Teknikler*. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, ss. 299-307. 5 Aralık 2014 tarihinde [e-dergi@atauni.edu.tr](mailto:dergi@atauni.edu.tr) adresinden alınmıştır.
- Atabay, N. Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, Ö. (1997). *Anadili Eğitimi, Yabancı Dil Öğretimi ve Evrensel Dilbilgisi*. Dil Dergisi, 54, 23 -30.
- Baydar, T. (2006). *Türkçe Söz Diziminin Öğretimi ve Kavratılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bilen, M. (1999). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. S ve Çivi, C. (1999). *Genel Öğretim Metotları*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Calp, M. (2010). *Özel Eğitim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*. (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Carnie, A. (2001). *Syntax*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Cemiloğlu, M. (2001). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Chomsky, N. (1955). *Logical Structure of Linguistic Theory*. MIT Humanities Library; Chicago: University of Chicago Press, 1985.
- Coşkun, M. V. (2008). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çeçen, M.A. ve Aytaş, G. (2008). *Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretiminin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Dil Bilgisi Başarısına Etkisi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. Haziran 2008. C: V, S :I, s. 133-149. <http://efdergi.yyu.edu.tr>.
- Çeçen, M.A. ve Mete, G. (2011). *Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretimi*. Nisan 2011, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED) ISSN: 1308-6219. (s. 61).
- Çubukçu, Z. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Bilal Duman,. Editör. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, Ö. (1998). *Türkçe Öğretiminde Çağdaş Öğretim Yöntem ve Teknikleri*. Anadolu Üniversitesi Türkçe Öğretimi Kitabı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. (3. baskı). İstanbul: MEB Yayınları.
- Deny, J. (1943). *Türk Dili Grameri*. (çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.
- Derman, S. (2011). *Dil Bilgisi Öğretiminde Metin Seçimi*. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 31, ss. 297-319.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümce Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Doğan, E. (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dolunay, S. K. (2012). *Dil Bilgisi Öğretiminde Temel Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler*, (Ed. M.Özbay). Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Durukan, E. (2010). *Türkiye Türkçesi Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (TAED) 43. Erzurum: 145-166.
- Ediskun, H. (1996). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2006). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, İ. (2012). *Konuşma Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi*, M. Özbay (Editör). Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Ergin, M. (1983). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Gökdayı, H. (2010). *Türkiye Türkçesinde Öbekler*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer 2010.
- Gülensoy, T. (2001). *Türkçe El Kitabı*. (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, F. (2013). *Türkçede Metin Öğretimi Yerine Metinle Öğrenme*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı, Yıl: 6, Sayı: 11, Ocak 2013, 603-637.
- Güneş, F. (2013). *Dilbilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2 (7), 71-92. 5 Aralık 2014 tarihinde jllsite.org/sayilar/7/6.pdf adresinden alınmıştır.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hızal, A. (1982). *Programlı Öğretim Yönteminin Etkenliği*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Huber, E. (2008). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hudson, R. A. (1992). *Teaching Grammar: A Guide For The National Curriculum*. Oxford: Backwell Publishers.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadüz, A. (2013). *Dil Bilgisi Öğretimi*. “İlköğretimde Türkçe Öğretimi.” Editörler: Ahmet Kırkkılıç-Hayati Akyol. Ankara: Pegem Akademi.
- Karahan, L. (2008). *Türkçede Söz Dizimi - Cümle Tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2010). *Dil bilgisi Öğretiminde Örnek Seçimi*. Bahtiyar Vahapzade Hatırasına I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu, 21- 24 Ekim 2010, Bakü.
- Karaörs, M. (1993). *Türkçenin Sözdizimi ve Cümle Tahlilleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Kavcar, C. ve Oğuzkan F. (1987). *Özel Öğretim Yöntemleri, Türkçe Öğretimi*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Eğitim Önlisans Programı, Ankara: Meteksan.
- Kavcar, C. Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1998). *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Koç, S. Müftüoğlu, G. (1998). *Türkçe Öğretimi*. Ed. Seyhun Topbaş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. (4. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

- Küçükahmet, L. (2003). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- MEB (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Nas, R. (2003). *Türkçe Öğretimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Öz, M. F. (2001). *Uygulamalı Türkçe Öğretimi*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Özbay, M. (2011). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. 4.Baskı, Ankara: Öncü Kitap.
- Özkan, A. (2004). *Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları*. İnsan Bilimleri Araştırmaları, 11, 124-144.
- Oğuzkan, A. F. (1993). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbay, M. (2006). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Sağır, M. (2002). *İlköğretim Okullarında Dil Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. (çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sever, S. (2011). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. (5. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Sezer, A. (1991). *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Şimşek, T. (2004). *İlköğretimde Drama*. İstanbul: Suna Yayınları.

- Şimşek, N. (2004). “Yapılandırmacı Öğrenme ve Öğretime Eleştirel Bir Yaklaşım”. Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, Sayı 5, Cilt 3, s. 115-139. 2004.
- Temizkan, M. (2012). *Metin Temelli Dil Bilgisi Öğretimi ve Uygulamaları.*, Murat Özbay. (Editör). *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi.* Ankara: Pegem Akademi.
- Torun, Y. (2006). *Türkçede Unvan Grupları ve Diziliş Özellikleri Üzerine.* Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s. 361-368.
- Turan, D. (2012). *Genel Dilbilim-I.* (2. Baskı). (Editörler: Sumru Özsoy, Zeynep Erk Emeksiz). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uzun, N.E ve Aydın, Ö. (2006). *Sözdizim.* Yay. A. Kocaman, *Dilbilim: Temel Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar* (ss. 63-76). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Üstündağ, T. (1994). *Günümüz Eğitiminde Dramanın Yeri.* İstanbul: Yaşadıkça Eğitim, sayı:37, 7 -10.
- Üstünova, K. (2005). “Ad Tamlaması-İyelik Öbeği Ayrımı”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara: TDK Yayınları, S. 641, Mayıs 2005, s. 418-425.
- Yalın, H. (2000). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme.* Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yangın, B. (1999). *İlköğretimde Türkçe Öğretimi.* Ankara: MEB Yayınları.
- Valin. V.R. (2001). *An Introduction To Syntax.* United Kingdom: Cambridge University Press.
- Yavuz, K. E. (2005). *Yeniden Yapılanan Sınıflar İçin: Aktif Öğrenme Yöntemleri.* Ankara: Ceceli Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zülfikar, H. (1995). “*Takırsız Ad Tamlaması Sorunu*”, *Türk Dili Dergisi*, TDK Yayınları, Sayı 523, s.781-789.

Zülfikar, H. (2001). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yükseköğretim Kurulu Yay. s.141-161.

http://www.rifatilgaz.org/wpsite/?page_id=39 (Erişim tarihi: 02. 05. 2014)

EKLER**Etkinlik Örnekleri****ETKİNLİK I**

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 2 YAKLAŞIK

SÜRE: 25 dakika KONU: İsim

Tamlamaları

AMAÇ: Kelime türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: İsim tamlamalarının kuruluş ve anlam özellikleri kavrar.

SÜREÇ

Aşağıdaki boşluklara tamlama ekleri yazarak belirtili isim tamlamaları yapınız.

1. Halime Kaptan' ..... çatık kaşlar..... odaya girdiği andan beri ilk defa çözüldü.
(s. 164)
2. Dalgalar..... köpük..... geniş bir dantel gibi ağartıyordu kıyıları bir uçtan bir uca. (s. 111)
3. Ne kadar olsa köy..... muhtar..... (s. 27)
4. Vızır vızır İstanbul Hükümeti' ..... gambotlar....., motorlar.... dolaşırdı bu kesimde. (s. 169)

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK II

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 2

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

KONU: İsim Tamlamaları

AMAÇ: Kelime türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Sıfat tamlamalarının kuruluş ve anlam özellikleri kavrar.

SÜREÇ

Aşağıdaki cümlelerde yer alan sıfat tamlamalarını bulup altını çizin.

1. Çankırı taraflarından kapkara kaya tuzu geliyordu. (s. 7)
2. Şu karayeli bir atlatalım. (s. 11)
3. Temel Reis, genç tayfalarını bir süre gözden geçirdikten sonra...(s. 23)
4. Zeynel bu süre içinde başını sağdan sola döndürebilmiş, Halime Kaptan'a bakıyordu mutlu gözlerle. (s. 180)
5. Benden on adım ilerde...(s. 64)

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlılar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK III

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 3

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Fiillerin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özellikleri kavrar.

SÜREÇ

Aşağıdaki cümlelerde yer alan birleşik fiilleri bulup altını çiniz.

1. Önce martinin mermi yatağında kurşun olup olmadığını kontrol etmeliydi. (s. 54)
2. Sandalda bir yaralının bulunduğunu görünce seslenmek zorunda kalmıştı. (s. 181)
3. Göz göze gelince Zeynel'in bütün tasalardan sıyrıldığını da anlayıvermişti. (s. 62)
4. İçi cız etmişti Halime Kaptan'ın. (s. 130)
5. Motor bordasına kadar suya gömülmüş, erlerden biri kendini sulara bırakıvermişti. (s. 179)

DEĞERLENDİRME

Birleşik fiillerin kuruluş özelliklerini kavrayabilmiş mi?

ETKİNLİK IV

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve

uygulama KAZANIM: Cümlelerin yapı özelliklerini kavrar.

SÜREÇ

Aşağıda sıralanmış cümleleri inceleyiniz ve cümle türlerinin karşısına yazınız.

1. Sabri birden yerinden kalkmış, fişekliğini beline sıkı sıkı bağlamıştı. (a)

2- Hem yürüyor hem düşünüyordu. (b)

3- Muhtarın bahçesine zincirlenmiş çoban köpeği, gelenlerin ayak seslerini duymuş olacaktı ki kuşku kuşku havlamaya başladı. (c)

4- Böyle uzun bir süre daha bekledi. (d)

5- Bu kuru kavlar, kıvılcımı uzaktan görse eski paşa konakları gibi hemen parlardı. (e)

Basit cümle: .....

Şartlı birleşik cümle: .....

Ki'li birleşik cümle: .....

Bağımlı sıralı cümle: .....

Bağlı birleşik cümle: .....

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK V

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: İsim ve fiil cümlelerini, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.

SÜREÇ

Aşağıdaki cümleleri yüklem türüne göre inceleyiniz ve cümle türlerinin karşısına yazınız.

- Yalnız yavaş gitmenin başka bir sakıncası vardı. (s. 169)
- Halil’le Zeynel, ellerinde birer felek, sandalın önünde sıralarını bekliyorlardı. (s. 25)
- İşin aslına bakılırsa hiçbirinin de sırası yoktu. (s. 157)
- Nasıl olsa senin eve girdiğini duydu çocuklar. (s. 78)
- Sağını solunu gözden geçirdi. (s. 67)
- İyi kaptansın sen. (s. 12)
- Oralarda karışıklık çıkmış. (s. 140)
- Gebeşköy’de her köylü, rençper olduğu kadar denizciydi de... (s.25)
- Şurdan şuraya gitmeyeyim ki haberim yok. (s. 64)
- Cevap yerine iki taşın dönmesinden çıkan uğultu duyuldu. (s. 91)

İsim cümlesi.....

Fiil cümlesi.....

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK VI

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Fiilimsilerle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Fiilimsileri özelliklerine uygun biçimde kullanır.

SÜREÇ

Aşağıdaki cümleleri yanlarındaki zarf- fiil eklerini kullanarak birleştiriniz.

Örnek: Ben ders çalışıyordum. O sırada arkadaşlarım televizyon seyrediyordu.(-ken)

Ben ders çalışırken arkadaşlarım da televizyon seyrediyordu.

1. İşte bir ağaç altına çöküp beş dakikalık bir mola bile vermiyor, daha alacakaranlıkta Temel Reis'in kapısını çalıyordu. (s. 15) (-madan)
2. Külleri şöyle bir karıştırdı, o zaman altından közler kıpkırmızı çıkıverdi ortaya. (s. 2) (-ınca)
3. Bekir Abisini tanıdı. Koştu yanına. (s. 75) (-ır ..... -mez)
4. Savaş başladı. O zamandan beri ne çay kalmıştı dükkânlarda ne kahve... (s. 2) (-alı)
5. Bir süre sustular, motorun sesini dinlediler. (s. 173) (-ıp)

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK VII

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Fiilimsilerle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Fiilimsilerin işlevlerini ve kullanım özelliklerini kavrar.

SÜREÇ

Aşağıdaki cümlelerde yer alan sıfat fiilleri isim yapınız.

Örnek: Onun yaptığı iyilikleri unutamam.

Onun yaptıklarını unutamam.

1. Ama Temel Reis işi rastlantıya bırakacak adamlardan değildi. (s. 24)

.....

2. Yeni yaptırdığı çarıkların iplerini çözüp gevşetti. (s. 15)

.....

3. Halime'nin topladığı komşu kadınlar, değil mi? (s. 21)

.....

4. Dura dura kalasa dönen felekler gıcır gıcır yağlanmıştı. (s. 24)

.....

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK VIII

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Kurallı ve devrik cümleleri, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.

SÜREÇ

Bekir kapının dibine çöktü (1). Yeni yaptırdığı çarıkların iplerini çözüp gevşetti (2). Önce sağ ayağını çıkardı, sonra solunu (3). İkisini eşleyip bir kenara yerleştirdi (4). Hava serin olduğu için başına bir mendil bağlamıştı, gemiciler gibi...(5)

Pantolonu da şalvar biçimiydi, uçkurluydu (6). Ceketini dar geldiği için iki düğmesini de iliklememişti (7). Reis Dede açık kapıdan onun gelişini izliyordu (8). Bir iki aydır görmemişti Bekir'i... (9)

*(Ilgaz, 2014: 12-16)***Numaralanmış cümleleri kurallı ve devrik cümle bakımından inceleyiniz.**

Kurallı cümle:.....

Devrik cümle: .....

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK IX

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Cümlenin temel öğelerini ve özelliklerini kavrar.

SÜREÇ

Aşağıdaki cümlelerin öğelerini bulup altına yazınız.

1. Siz okumuş yazmış birine benziyorsunuz. (s. 182)
2. Elini sallayarak selam verdi onlara. (s. 97)
3. Sandal çok hesaplı yüklenmişti. (s. 110)
4. Hemen açığa verdi sandalın burnunu Halime Kaptan. (s. 169)
5. Halime uzun zamandır böyle bir sevinç duymamıştı. (s. 96)

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

ETKİNLİK X

DERS: Türkçe

SINIF: Ortaokul 4

YAKLAŞIK SÜRE: 25 dakika

AMAÇ: Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

KAZANIM: Cümlelerin yapı özelliklerini kavrar.

SÜREÇ

“Gurbete çıkan bütün Cideliler gibi sarı yazmasını, kırmızı paçalığını yanında taşımış, Cide sınırlarından içeri girerken giyinmişti. (s. 149)”

Yukarıdaki cümleyi, cümle türleri bakımından inceleyiniz.

A. Yapısına göre: .....

B. Yüklem türüne göre: .....

C. Yüklem yerine göre: .....

D. Anlamına göre: .....

DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin verdiği cevaplar kontrol edilir. Yanlışlar sınıf ortamında düzeltilir.

